

Henna Linkopuu

KUKKAPUISTON KYYNELEET

Isän suru luutnantti Jaakko Antero Hörtsänän muistokirjoissa

Maisterintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Kirjoittaminen
Ohjaaja Tuomo Lahdelma
Syksy 2019

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurintutkimuksen laitos
Tekijä – Author Henna-Maaria Linkopuu	
Työn nimi – Title Kukkapuiston kyöneleet Isän suru luutnantti Jaakko Antero Hörtsänän muistokirjoissa	
Oppiaine – Subject kirjoittaminen	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year 9/2019	Sivumäärä – Number of pages 76 + käsikirjoitusluonnos – Davidin perintö
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Pro gradu -tutkielmani sisältää sekä teoreettisen että luovan osion. Teoreettisessa osuudessa tarkastelen oriveteläisen maanviljelijän ja kulttuurivaikuttajan Hugo Hörtsänän surun käsittelyä pojalleen kirjoittamissa luutnantti Jaakko Antero Hörtsänän muistokirjoissa. Muistokirjat koostuvat teemoittain lähes kronologiseen järjestykseen kootuista muistelmista, päiväkirjamerkinnöistä ja kirjeistä, joissa isä purkaa poikansa kuoleman tuottamaa valtavaa tuskaa. Muistelmien ja kirjeiden lisäksi muistokirjat käsittävät erilaisia asiakirjoja, kuten koulutodistuksia, sotilasaikana saatuja arviointeja, lehti-ilmoituksia, valokuvia ja piirroksia.</p> <p>Tarkastellessani isän traumaattista kokemusta ammennan narratiivisesta kirjallisuudentutkimuksesta. Narratiivisessa lähestymistavassa kertomusten ajatellaan olevan ihmisille luontainen tapa luoda merkityksiä elämän erilaisille tapahtumille. Tutkimukseni kannalta tällainen näkökulma on luonteva, sillä tutkielmani keskiössä on elämäkerrallisesti koottu muistokirja. Narratiivisen tutkimuksen traditiona ja keskeisenä tieteenfilosofisena lähtökohdana hyödynnän hermeneutiikkaa, sillä tulkinnan rooli nousee työssäni keskeiseksi. Käytän työssäni laajalaisesti myös tunteidentutkimuksen välineistöä.</p> <p>Työssäni pureudun isän traumaattiseen kokemukseen, oman pojan kuolemaan. Tarkasteluni kohteena ovat isän kokemat tunteet ja niiden välittyminen hänen kirjoittamassaan ja kokoamassaan aineistossa. Rinnastan ja vertailen havaintojani myös muihin elämäkerrallisiin, mutta myös kaunokirjallisiin teoksiin. Luovana työnä olen tarkastelemani muistokirjoihin ja muuhun tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen luonnostellut historiallisen romaanin käsikirjoitusta. Tarkastelemani aineiston ja ennen kaikkea siihen sisältyvien tarinoiden kautta olen pyrkinyt tavoittamaan edes hitusen tekijän sielunmaisemaa ja löytämään kirjallisesta maailmasta häivähdyksen myös niistä todellisista tunteista, joita autenttinen elävä ihminen on todella tuntenut ja kokenut tekstejä työstäessään. Löytämäni olen pyrkinyt vangitsemaan omaan luovaan työhöni.</p>	
<p>Asiasanat – Keywords</p> <p>Kirjoittaminen, kirjoittamisen prosessi, historiallinen romaani, elämäkerrallinen, fiktio, suru, tunteet, kuolema, uudelleenkirjoittaminen</p>	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	2
1.1	Muistiin kirjoitettu tuska.....	2
1.2	Tutkimusretkellä arkistossa.....	3
1.3	Muistokirjojen kirjoittaja Hugo Antero Hörtsänä – ahkera, määrätietoinen ja herkkä	6
1.4	Tekijän suhde aineistoon.....	7
1.4.1	Elämäkerta kertoo henkilökohtaisen tarinan.....	10
1.4.2	Kirjeet kantavat muistoa menneisyydestä	12
1.5	Maila Talvio – mentori, innostaja ja lohduttaja	17
2	TUNTEILLA VÄRITETTY KIRJALLISUUDENTUTKIMUS.....	24
2.1	Tutkimuksen teoreettiset välineet	24
2.2	Suru ja traumakokemus	31
2.3	Kuoleman enteet, Taivas, Jumala ja kuolemanjälkeinen elämä.....	36
2.4	Tarve muistaa	40
2.5	Surusta kirjoittaminen - Terapiaksi itselle, lohduksi muille	42
2.6	Kuoleman hyväksyminen paranemisen alku	45
3	EETTISTEN KYSYMYSTEN VAIKUTUS TARINAN TULKINTAAN	47
3.1	Kertomusten eettinen potentiaali.....	47
3.2	Kirjallisuus mahdollistaa asettumisen toisen ihmisen asemaan	50
3.3	Historiallinen mielikuvitus yhdistää historian ja kaunokirjallisuuden	52
4	ELÄMÄKERRALLISISTA AINEKSISTA HISTORIALLINEN ROMAANI – TUTKIELMAANI KUULUVAN LUOVAN TYÖN ESITTELYÄ	58
4.1	Lähtökohtia luovaan kirjoitustyöhön	58
4.2	Historiallinen romaani.....	59
4.3	Intertekstuaalinen laji ammentaa historiallisista tarinoista.....	60
4.4	Historiallinen romaani rakentaa kulttuurista muistia	63
4.5	Historiallisen romaanin rakennuspalikoita.....	63
4.5.1	Ajankuva määrittää tarinan uskottavuutta	65
4.5.2	Ajan siivillä	67
5	Päätäntö	71
	LÄHTEET.....	74

1 JOHDANTO

1.1 Muistiin kirjoitettu tuska

Selatessani kauniilla käsialalla siististi kirjoitettuja liuskoja menneisyyden tapahtumat vyöryivät sanojen muodostamina ketjuina silmiäni eteen. Ne kymmenet niteet, joita selasin, kantoivat mukanaan tarinoita, muistoja ja elettyä elämää: arvokasta perinnetietoa, johon nykypolvien elämä pohjautuu. Kaikkien niiden niteiden keskeltä käsiini tarttui kaksi kauniisiin sinisiin kansiin sidottua kirjaa. Näiden kahden teoksen pariin palasin yhä uudelleen ja niihin myös tässä maisterintutkielmassani pureudun. Tarkastelen merkittävän oriveteläisen kulttuurivaikuttaja, maanviljelijä ja puutarhuri Hugo Hörtsänän pojalleen Jaakolle kirjoittamia muistokirjoja. Jaakko Hörtsänä kaatui rintamalla 5.7.1944. Viimeisen henkäyksensä hän veti vajaa viisitoista kilometriä Porajärven kirkolta Kostanuksen kylään johtavan maantien varrella. Siihen päättyi yhden nuoren miehen lyhyt elämä ja samalla päättyi sukupolvien jatkumo, jolloin suvun miehet olivat isännöineet suurta tilaa. Kuolinnuutisen mukana alkoi Jaakon isän, Hugo Hörtsänän, vuosia kestänyt kirjallinen surutyö. Isän ohella Jaakkoa jäivät kaipaamaan Hilda-äiti ja Elisa-sisar.

Muistokirjat koostuvat teemoittain lähes kronologiseen järjestykseen kootuista muistelmista, päiväkirjamerkinnöistä ja kirjeistä, joissa isä purkaa poikansa kuoleman tuottamaa valtavaa tuskaa. Muistelmien ja kirjeiden lisäksi muistokirjat käsittävät erilaisia asiakirjoja, kuten koulutodistuksia, sotilasaikana saatuja arviointeja, lehti-ilmoituksia, valokuvia ja piirroksia Jaakon lapsuudesta aina kuolemaan ja hautajaisiin saakka. Nämä kaksi kirjaa sisältävät Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistoon tallennettua materiaalia kaikkiaan noin kuutisensataa sivua. Muistokirjojen lisäksi arkistoituna on Hugo Hörtsänän keräämää perinnetietoa, kuten historiatietoa, kansantarinoita, kaskuja, myyttejä, runoja, perinneleikkejä ja lauluja kaikkiaan kuudentoista niteen verran. Omassa tutkielmassani keskityn kuitenkin muistokirjojen muistelmiin ja osin myös kirjeenvaihtoon jatkosodan aikana sekä sodan jälkeisessä 1940-luvun lopun Suomessa.

Pro gradu -tutkielmani sisältää sekä teoreettisen että luovan osion. Teoreettisessa osuudessa tarkastelen Hugo Hörtsänän surun käsittelyä Jaakko Hörtsänän muistokirjoissa. Erityisesti pureudun isän traumaattiseen kokemukseen, oman pojan kuolemaan. Tarkasteluni kohteena ovat isän kokemat tunteet ja niiden välittyminen hänen kirjoittamassaan ja kokoamassaan aineistossa. Rinnastan ja vertailen havaintojani myös muihin elämäkerrallisiin, sekä kaunokirjallisempiin teoksiin. Luovana työnä kirjoitan historiallisen romaanin luonnoksen tarkastelemini muistokirjoihin ja muuhun tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen.

Työni ensimmäisessä luvussa esittelen tutkimusaineistonani olevat muistokirjat sekä niiden kirjoittajan Hugo Antero Hörtsänän sivuten myös hänen aineistonsa kautta muistokirjojen päähenkilön Jaakko Antero Hörtsänän elämää. Kerron myös, miten tutkimusprosessi käynnistyi Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistoista.

1.2 Tutkimusretkellä arkistossa

Etsiessäni tietoa Hugo Hörtsänän keräämästä perinteestä, varasin ajan Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistoista. Nuuhkiessani arkistossa leijuvaa vanhojen kirjojen tuoksua tunsin oloni hyvin jännittyneeksi. Edessäni oli kauniisiin kansiin sidottuja kirjoja melkoinen pino. Oli todella kiehtovaa lähteä tutkimaan, mitä kaikkea mielenkiintoista arkisto kätkee sisälleen. Tutkimukseni kohteena oleva Hugo Hörtsänän arkisto oli laaja. Se käsitti SKS:n arkistossa kaksi kokoelmaa: kirjallisuuden ja kulttuurihistorian sekä perinteen ja nykykulttuurin kokoelmat. Koska aineistoa ei ollut digitoitu, se oli luettavissa ainoastaan arkistosaleissa sidoksina tai mikrofilmeinä.

Arkisto-käsitteellä voidaan nähdä neljä toisistaan poikkeavaa merkitystä. Ensimmäinen termillä viitataan materiaaliin, kuten papereihin, tiedostoihin, äänitteisiin ja kuviin. Se merkitsee myös arkistolaitosta, joka on materiaalisia arkistoja säilyttävä, luokitteleva ja hallinnoiva instituutio. Arkistolla tarkoitetaan myös sitä rakennusta tai tilaa, jossa aineistoja säilytetään. Arkiston neljäs merkitys on abstraktimpi. Arkistoteoreetikot ovat tarkastelleet arkistoa sekä yhteiskunnan muistia säilyttävänä, että aktiivisesti tuottavana toimijana. Perinteiselle arkiston määritelmälle on haettu vaihtoehtoa myös filosofiasta. Ranskalainen filosofi ja sosiologi Michel Foucault on tarkastellut teemoja, jotka ovat herättäneet keskustelua arkistoalalla. Yleisesti

Foucault käsittelee tutkimuksissaan tietoon, valtaan ja etiikkaan liittyviä kysymyksiä. Hänen mukaansa arkisto on lausumien muotoutumisen ja muodonmuutoksen yleinen järjestelmä, toisin sanoen sanomisen ja kirjoittamisen mahdollisuuksia määrittävä systeemi. (Hyttinen & Kivilaakso 2010, 7-8.)

Arkisto on tutkimusympäristönä kiehtova ja yllättävä. Uutta aineistoa tutkittaessa ei etukäteen voi tietää, mitä sieltä on mahdollista löytää tai miten löydettyä voidaan lähteä tulkitsemaan. Papereiden kirjoittajasta, alkuperäisestä järjestyksestä tai tarkoituksestaan ei myöskään aina ole varmuutta. Lisäksi omalta kohdaltani voin todeta, että löydetyn dokumentin käsiälästä saattaa myös olla haastavaa saada selvää. Arkistolaitoksiin päätyneet arkistot ovat aina keskeneräisiä, vaikka niiden tekijä olisi kuollut ja yksi elämäntyö siltä osin koottu yhteen. Arkistoa voidaan kuitenkin pitää aina potentiaalisen uuden työn, tulkintojen sekä lukemisen alkuna. (Hyttinen & Kivilaakso 2010, 9.)

Hyttinen ja Kivilaakso (2010, 9) toteavat, että arkistoaineistoja lukiessa on havaittavissa usein kirjoittajan tietoisuus siitä mahdollisuudesta, että jonain päivänä arkisto voi päätyä lukijan tai tutkijan käsiin. Näin kävi myös omalla kohdallani. Arkistomateriaalissa ilmenneen puhuttelun myötä koenkin nyt vastaavani kymmeniä vuosia sitten tarjottuun haasteeseen. Palaan tähän tuonnempana.

SKS:n arkisto on kaikille avoin. Sen kokoelmiin on koottu aineistoa sekä perinteen ja nykykulttuurin että kirjallisuuden ja kulttuurihistorian aloilta. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma sisältää kirjailijoiden ja kirjallisten toimijoiden arkistoja aina Aleksis Kivestä nykypäivään. Aineistot ovat muun muassa käsikirjoituksia, kirjeitä, asiakirjoja, valokuvia ja äänitteitä. Perinne- ja nykykulttuurin kokoelmasta löytyy puolestaan tietoa kalevalaisista runoista sateenkaarinuorten elämäkertoihin ja arkistoon sisältyy muun muassa valokuvia, videoita, äänitteitä ja käsikirjoituksia. (SKS 2018.)

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmasta Hallituskadulta löysin Hugo Hörtsänän keräämää perinnettä, joka oli luettavissa sidoksina. Aineisto käsitti kaikkiaan 16 nidettä Hörtsänän kokoamia satuja, tarinoita, myyttejä, leikkejä, loruja, runoja, lauluja sekä historiatietoa.

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmasta Mariankadulta löysin puolestaan 0,30 hm:n suuruisen Hugo Hörtsänän arkiston, joka sisälsi Jaakko Antero Hörtsänän muistokirjojen käsikirjoituksen. Muistokirjan ensimmäisessä osassa on 301 sivua ja jälkimmäisessä 241 sivua. Lisäksi kokoelmaan kuului lehtikirjoitusten käsikirjoituksia, biografiaa sekä Hugo, Hilda ja Elisa Hörtsänän saamia kirjeitä ja painotuotteita. Myös kirjeenvaihtoa, lähinnä vastaanotettuja kirjeitä, oli paljon. Hörtsänän arkisto käsitti myös mikrofilmatut kirjekokoelmat 238-240. (SKS KIA.)

Vierailuni aikana kuvasin aineistoa, jotta saatoin kotona perehtyä siihen tarkemmin. Koska aineisto oli varsin laaja, se vaati selkeää rajausta. Ensi-istumalta koin suoranaista runsaudenpulaa, sillä tarkastelemassani aineistossa oli niin paljon kiinnostavia polkuja, joita olisi ollut mielenkiintoista lähteä kulkemaan. Alun perin hain tietoa erityisesti Hörtsänän arboretumista, Hugo Hörtsänän luomasta upeasta kukkapuistosta, sillä minua kiinnostivat erityisesti puistoon liittyvät tarinat ja myytit sekä tarinoiden suhde luontoon. Aineistoon tutustumisen myötä kiinnostukseni muutti kuitenkin suuntaa osin siitä syystä, että en löytänyt riittävästi juuri arboretumiin viittaavaa aineistoa. Aineisto oli todella laaja, ja puistoon liittyvää tietoa oli koottu eri aihealueiden alle, joten oikean tiedon etsiminen ja kokoaminen oli haastavaa. Toisaalta puutarhaan liittyvien muistiinpanojen epäillään suurelta osin tuhoutuneen Hörtsänän vanhan päärakennuksen tulipalossa 1970-luvulla. Perehtyessäni aineistoon löysin kuitenkin paljon muuta kiinnostavaa. Hugo Hörtsänän arkistoihin jääkin runsaasti tutkittavaa vielä tulevaisuuttakin ajatellen.

Aineistoon tutustumisen myötä mielenkiintoni alkoi kohdistua erityisesti luutnantti Jaakko Antero Hörtsänän muistokirjoihin. Hugo Hörtsänä oli poikansa kuoleman jälkeen ryhtynyt työstämään suruaan kirjoittamalla. Hän kirjasi ylös muistojaan Jaakon odotuksesta ja syntymästä, lapsuudesta, kouluvuosista ja nuoruudesta aina Jaakon kuoleman jälkeisiin tapahtumiin, kuten hautajaisiin ja Jaakon kuoleman vuosijuhlaan asti. Hugo myös kokosi kirjaan Jaakon kouluaineita, arviointeja ja ystävien kesken lähetettyjä kirjeitä ja kortteja. Huolellisesti hän asetteli myös Jaakon rintamalta lähettämät kirjeet aikajärjestykseen. Samoin hän teki perheen saamille surunvalittelukirjeille ja muulle Jaakkoon liittyvälle kirjeenvaihdolle. Toistuvasti palasin muistokirjojen pariin, ja näin ollen ne valikoituivat kaiken kaikkiaan varsin kiinnostavan aineiston joukosta lopulliseksi tarkasteluni kohteeksi. Muistokirjoissa minua

liikutti erityisesti Hugo Hörtsänän käsin kosketeltava suru, joka välittyi hänen teksteistään hyvin aitona ja vilpittömänä.

1.3 Muistokirjojen kirjoittaja Hugo Antero Hörtsänä – ahkera, määrätietoinen ja herkkä

Hugo Antero Hörtsänä syntyi 5.5.1880 Ylä-Hörtsänän taloon maanviljelijä Johannes Hörtsänän ja Vilhelmiina Toikkasen perheeseen. Oriveden Onnistaipaleella sijaitseva Ylä-Hörtsänän tila siirtyi vuonna 1905 25-vuotiaan Hugo Hörtsänän isännöimäksi. Kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1915 hän avioitui Hilda Maria Lehtosen kanssa. (Heikinheimo 1955, 322.) Hugo ja Hilda Hörtsänälle syntyi kaksi lasta: Jaakko vuonna 1916 ja Elisa vuonna 1922. Hugo Hörtsänä kertoo muistelmissaan, että perinteikäs Ylä-Hörtsänän tila oli perustettu jo 1508, mutta Hugo Hörtsänän suvun haltuun se siirtyi vuonna 1850. Muistelmien mukaan suvun miesten tiedetään kuitenkin olleen suuren talon isäntiä aina 1430-luvulta saakka (SKS KIA). Maatilan töiden ohella Hugo Hörtsänä rakasti luontoa ja kulttuuria. Hän keräsi historia- ja perinnetietoa sekä esineitä ja perusti myös Oriveden Museoyhdistyksen, jolle lahjoitti merkittävän kokoelman keräämäänsä esineistöä. Lähipiiristäni löytyy kytkös Hörtsänän sukuun, sillä Hugo oli aviomieheni äidinäidin, Elisan, isä.

Hugo Hörtsänä oli aikaansaapa mies. 1920-luvulla hänen mielessään virisi kiinnostus kukka- ja puulajien koeviljelyä kohtaan. Hän oli perustanut kotitalonsa ympärille jo vuonna 1909 arboretumin, jonka hän laajensi sisältämään koristepuutarhan. Kukkapuistoksi kutsutun yli kolme hehtaaria käsittävän alueen keskellä oli juhlakenttä, jossa järjestettiin monia juhlia ja muita tapahtumia. Puistoa koristivat humalaköynnösten verhoamat portit ja tekolammikot. Parhaimmillaan ennen sotia arboretumissa oli arvion mukaan yli 1 300 erilaista kasvi-, pensas- ja puulajia sisältäen runsaasti ulkomailta tilatuista siemenistä kasvatettuja puita ja muuta kasvillisuutta. (Heikinheimo 1955, 322.)

Muistokirjojen kirjoittajasta, Hugo Hörtsänästä, nousee esiin mielikuva ahkerasta ja määrätietoisesta isännästä, jolla oli myös herkkä puoli. Tätä herkkyyttä ilmensi erityisesti hänen rakkautensa puutarhan hoitoon. Hän rakensi kukkapuistoaan vaalien hellästi sen jokaista kasvia. Samanlaisella kiintymyksellä hän suhtautui myös läheisiin, joista Jaakko poika oli jo

eläessään ollut isälleen suuri ylpeydenaihe, auttavainen ja osallistuva nuorimies, josta oli merkittävästi apua maatalan töissä. Isä luotti Jaakkoon ja kyseli tältä neuvoja erilaisiin askareisiin, kuten metsä- ja peltotöihin liittyen. Isän ikääntyessä Jaakko myös alkoi kantaa huolta siitä, miten kotiväki pärjää hänen rintamalla ollessaan. Viimeiseksi jääneen lomansa aikana Jaakko järjesteli kotona asioita ja vielä matkalla rintamalle hoiti junassa työmiehen kotinsa rikkiäistä traktoria korjaamaan. (SKS KIA.)

Rakkaan pojan kuolema oli Hugo Hörtsänälle niin valtavan raskas menetys, että hänen kiinnostuksensa kukkapuistoa, kuten muitakin maallisia askareita kohtaan hiipui ja lopulta, hänen oman kuolemansa (27.1.1954) jälkeen, puisto pääsi vuosien saatossa rapistumaan. Huolella hoidettu puisto käytävineen ja kiviportaikkoinen peittyi vähitellen kasvillisuuden alle.

Vieraillessani keväällä 2019 Hörtsänän arboretumissa puisto näytti kuitenkin todella kauniilta. Ammattipuutarhuri on EU-rahoituksen turvin jo useamman kesän kaivanut puistoon sen entisaikojen hehkua. Vuosien saatossa arboretumia on hoitanut myös joukko vapaaehtoisia, pääasiassa Hugo Hörtsänän Elisa-tyttären jälkeläisiä. Puistossa on kaivettu esiin kasvillisuutta, kiviportaita ja polkuja, käytäviä on rakennettu uudelleen ja uusia istutuksiakin on tehty. Hörtsänän arboretumissa on runsaasti nähtävää varhaisesta kevästä pitkälle syksyyn ja siellä vieraillee edelleen vuosittain suuri joukko väkeä aina ulkomaita myöten. Arboretum on rauhoitettu luonnonsuojelualueeksi.

1.4 Tekijän suhde aineistoon

Vaikka Hugo Hörtsänä ei ole kirjailija, vaan paremminkin kirjoittaja, eikä hänen tekstejään voida luokitella kaunokirjallisuudeksi, kirjallisuudentutkimus tarjoaa kuitenkin runsaasti välineitä, joiden avulla niihin on mahdollista päästä käsiksi. Ryhtyessäni tutkimaan Hugo Hörtsänän kirjoittamia muistokirjoja koin kuitenkin olevani jollakin tavoin harmaalla alueella. Olihan minulla tekstejä tarkastellessani ensisijaisena pyrkimyksenä tavoittaa edes aavistus siitä oikeasta, tekstien taustalla vaikuttavasta kirjoittajasta. Mielessäni pyöri vahvasti kirjallisuudentutkimuksen vanha, jopa tutkijan kiroukseksi nimitetty sääntö, ettei tekstistä käsin voi päätellä oikeaa, elävää tekijää (Niemi-Pynttari 2006). Koska tutkimusaineistossani olen

valinnut tarkasteluni kohteeksi nimenomaan todellisten ihmisten kuvaamat surun ja kuoleman kokemukset, en missään tapauksessa voi kuitenkaan hylätä tekijää tekstien taustalla – päinvastoin, tekstien alkuperäisellä kirjoittajalla on tutkimuksessani erittäin merkittävä rooli. Hugo Hörtsänän arkisto sisältää hänen kirjoittamiensa tekstien ohella runsaasti myös hänen keräämänsä perinnetietoa. Useimmiten perinteellä viitataan kansanperinteeseen, siihen sukupolvelta toiselle periytyvään henkiseen kulttuuriin, jota pyritään säilyttämään muistitiedon varassa. Perinteellä on väistämätön vaikutus jokaisen ihmisen tekoihin ja valintoihin, jopa ajatusmaailmaan. Yksilön ohella perinne koskettaa koko yhteisöä, esimerkiksi suomalaisilla on omat perinnejuhlansa ja tapansa toimia tietyissä tilanteissa sekä katsoa asioita tietystä perspektiivistä. Tähän perinteen siirtoon liittyy myös tekijyys. Jatkaessamme perinteen elämistä ja toimiessamme sen mukaisesti kytkeydymme ikaikaaiseen perinteentekijöiden jatkumoon. Hugo Hörtsänän tekijyys onkin ennen kaikkea juuri perinteen säilyttämiseen liittyvää tekijyyttä. Gregory Nagyn mukaan tällaisessa autorisaatiossa on kyse taaksepäin kohdistuvasta yksilöllisen tekijyyden luomisesta (Bennett 2005, 34).

Ajattelu on aktiivista toimintaa, joka vaatii aina tekijän. Tämä tekijä on joku, jolla on synnynnäisiä ominaisuuksia ja jota perhe, yhteiskunta ja aika ovat jollakin tavoin muokanneet (Burke 2006, 56). Myös omassa tutkimusaineistossani, Hugo Hörtsänän teksteissä, on selkeästi havaittavissa niin eletyn elämän kokemukset, käsillä olevat tapahtumat kuin yhteiskunnalliset vaikutuksetkin.

Yleisesti tekijästä puhutaan kahdessa yhteydessä: tekstistä rakentuvasta tekijästä käytetään usein nimitystä sisäistekijä tai implisiittinen tekijä, toisaalta tekijä tarkoittaa historiallista ja fyysisessä maailmassa elävää kirjailijaa (Koivisto 2006, 279).

Myös tekijän ja kertojan välinen suhde vaihtelee eri tavoin. Yksinkertaistettuna kertoja on se, joka kertoo tarinan. Yksilöllistetyistäkin kertojasta voidaan saada vaihtelevassa määrin informaatiota. Kertojan ajallinen, älyllinen ja moraalinen etäisyys kerrottuihin tapauksiin vaihtelee. Kertojaa ja hänen esittämiään näkemyksiä ei kuitenkaan tule sekoittaa todellisen kirjailijan tai sisäistekijän näkemyksiin. Sisäistekijä on tekstistä abstrahoitavissa oleva hypoteettinen tekijähahmo tai ylin auktoriteetti. Se on ideaalinen, sepitteellinen todellisen henkilön muunnos, eräänlainen tekijän toinen minä, jonka jokainen fiktion kirjoittaja punoo tekstiinsä. (Hosiaislouma 2003.)

Tekijä ei siis koskaan ole sama kuin teoksen henkilöhahmo tai kertoja. Omaelämäkerrallista teosta tarkastellessa on hyvin helppoa ja yleistäkin olettaa, että päähenkilö on tekijän täydellinen kopio. Tämä ei tietenkään pidä paikkaansa. Tekijä ei koskaan voi täydellisesti kirjoittaa itseään teokseen, ei vaikka teos noudattaisikin melko autenttista tapahtumien kulkua. Tekijä kuitenkin joutuu aina jättämään jotakin kertomatta, ehkä kaunistelemaan totuutta tai jossain määrin jopa lisäämään tekstiin fiktiivisiä aineksia. Oma tutkimusaineistoni sisältää paljon valokuvia, asiakirjoja sekä todistuksia ja on näin ollen aineistona varsin dokumentaarinen pyrkien esittämään käsitteillä olevat asiat mahdollisimman todellisena. Työni tarkoituksena ei kuitenkaan ole arvioida, mikä osa teksteissä on faktaa ja mikä fiktiota. Pikemminkin pyrin tekstien ja niiden kuvaamien tarinoiden kautta tavoittamaan edes hitusen tekijän sielunmaisemaa ja löytämään kirjallisesta maailmasta häivähdyksen myös niistä todellisista tunteista, joita autenttinen elävä ihminen on todella tuntenut ja kokenut teosta työstäessään. Löytämäni haluan edes jossain määrin saada vangituksi omaan luovaan työhöni.

Muistokirjaan koottuja kirjeitä ja muistelmia lukiessa on hyvä muistaa, että ne eivät missään tapauksessa kerro ihmisistä, tunteista ja ajatuksista sellaisenaan, vaan niihin on kietoutunut suuri joukko erilaisia konventioita, välillisyyttä ja kulttuurisia käytänteitä. Esimerkiksi kirjeitä kirjoittaessaan jokainen ihminen jäsentää, karsii, poistaa ja lisää, luoden kokemuksistaan ymmärrettävän tarinan. Vaikka kirjemateriaaleista on mahdollista saada vihjeitä yksilön identiteetistä, niissä on kuitenkin havaittavissa aina tietty tulkintakulma. Ihmisen elämästä muodostuva elämäkerta voikin muodostua hyvin erilaiseksi riippuen siitä, kenen näkökulmasta tarinaa kerrotaan. Henkilöhistoriaa tarkasteltaessa olisi myös tärkeää huomioida koko kirjeenvaihto kattavimman henkilökuvan saamiseksi, tai muussa tapauksessa keskittyä tarkastelemaan vain valitussa kirjemateriaalissa ilmenevää henkilöä ja samalla ymmärtää, että kyseessä ei ole koko totuus. Kaikki elämäkerralliset materiaalit, kuten päiväkirjat, kirjeet, elämäkerrat ja omaelämäkerrat ovat konstruktioita ja pitävät sisällään kulttuurisesti määrättyjä valintoja ja tulkintoja. Nämä puolestaan kantavat mukanaan oman aikansa oletuksia, normeja ja diskursseja. (Leskelä-Kärki 2009.)

Omassa tutkimuksessani kirjeenvaihto ja muistelmat kuvaavat asioita lähinnä isän näkökulmasta. Vaikka isä onkin koonnut varsin kattavan aineiston kirjeitä ja muistelmia,

aineistosta puuttuvat muun muassa tarinat nuoren miehen mahdollisiin tyttöystäviin tai nuorten keskuudessa tapahtuvaan vapaa-ajan viettoon liittyen. Joitakin pieniä vihjeitä näidenkin mahdollisesta olemassaolosta on nähtävissä Jaakon sisarelleen lähettämässä kirjeissä, mutta viestit jäävät kovin epämääräisiksi ja aukkoisiksi.

Koska tarkastelemieni muistokirjojen aineistot koostuvat pääasiassa elämäkerrallisista materiaaleista ja kirjeistä, määrittelen seuraavissa alaluvuissa nämä kategoriat ja esittelen minkälaisia viestejä nämä kantavat sisällään omassa tutkimusaineistossani.

1.4.1 Elämäkerta kertoo henkilökohtaisen tarinan

Elämäkerta saattaa koostua tietystä vaiheesta elämässä tai keskittyä vaikkapa jonkin teeman ympärille. Tarinoiden kohteena voivat olla esimerkiksi perhe, sukupuoli, historialliset tapahtumat tai merkittävät käännekohtat. (Denzin 1989, 13-17.)

Hugo Hörtsänälle yksi hänen elämänsä suurista käännekohtista oli Jaakko-pojan syntymä.

”Vuonna 1916 lokakuun 27. päivän aamuna olin jännittyneessä mielentilassa. Tiesin sinä päivänä esikoiseni ilmestyvän maailmaan. Miten kaikki onnistuu, ja poikako vai tyttö tulee? Ne ajatukset kiersivät mielessäni. Puhelimessa kello 10-11 välillä sain tiedon, että synnytys oli tapahtunut, vaikkakin hyvin vaikeissa olosuhteissa, ja, että viiden kilon painoinen poika oli minulla. Saamastani tiedosta onnellisena kerroin sen heti palvelijoille, kun muitakaan talossa ei ollut. Puhelimen välityksellä seurasin sitten asiain kehitystä siihen asti, kun sain luvan hakea äidin ja pojan kotiin.” (SKS KIA.)

Elämäkerralle on tyypillistä oman tai toisen henkilön elämäntarinan kuvailu omien kokemusten kautta sekä tämän luonteen tai tunteiden pohtiminen. Myös Hugo Hörtsänä kuvailee muistokirjoissaan Jaakon luonnetta ja muita ominaisuuksia. Hän kertoo Jaakon olleen hyvin toverillinen, sovinnollinen, mutta ennen kaikkea peloton. Jaakon ulkonäköä Hugo Hörtsänä kuvaa seuraavasti:

”Jaakon kasvot olivat soikeat, nenä suora ja otsa korkea. Silmät olivat sinisenharmaat, iho ruskettunut ja hiukset tummanruskeat, kauniisti aaltoilevat, ohimoilta ja otsalta tiiviisti taakse suuntautuneet. Parta ja kulmakarvat olivat tummat. Jaakko oli ruumiinrakenteeltaan solakka, harteikas, lujarakenteinen ja jäntevä. Pituutta hänellä oli 182 cm ja ennen sotaan menoa painoa parhaimmillaan 96 kiloa. Reidet olivat vankat ja sääret ohuet, hyvin muodostuneilla lihaksilla. Pitkissä ja kapeissa jaloissaan hän käytti 45 numeron jalkineita. Voimaakin Jaakolla oli enempi kuin tavallisella miehellä. Oman kylän seppä Kustaa Virtanen on todennut, että yksikään muu kuin Jaakko ei ole pystynyt pikkusormellaan nostamaan ja kantamaan hänen pajassaan olevaa toistasataa kiloa painavaa alasinta, mutta Jaakko sitä vei helposti. Jaakossa uhkui koko miehen olemus kaikessa kukkeudessa. Suuri vahinko, että tällaiset ulkonaiselta olemukseltaankin komeat nuorukaiset jo nuorena joutuvat pois. (SKS KIA.)”

Elämäkertakirjallisuuden tarkoituksena on uudelleenrakentaa jokin ilmiö. Kertojan nykyhetki määrää näkökulman, josta menneisyyttä tarkastellaan. Näkökulma myös määrittää elämäkertaan valikoituvat muistot sekä sen muodon, jolla ne esitetään. (Rosenthal 2005, 28–29.)

Vaikka omaelämäkertoihin, päiväkirjoihin ja kirjeisiin liittyvä tutkimus on saanut jalansijaa jo 1970-luvulta alkaen erityisesti feministisen kirjallisuudentutkimuksen piiristä, tätä tutkimustietoa on vasta parin viimeisen vuosikymmenen aikana hyödynnetty tieteellisellä tutkimuskentällä laajemmassa mittakaavassa. 2000-luvulla henkilökohtaisten aineistojen käyttö on lisääntynyt merkittävästi esimerkiksi kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa. (Leskelä-Kärki 2009.)

Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen nähdään ihmistä hoitavana. Terapeuttinen vaikutus ei kuitenkaan synny ainoastaan siitä, että kirjoittaja vuodattaa paperille tunteensa. Merkitystä on myös sillä, että tehdessään elämäänsä ymmärrettäväksi lukijalle kirjoittaja näkee laajemmin ja syvemmin. Myös asioiden väliset yhteydet hahmottuvat selkeämmin. Kirjoittamisessa voidaan nähdä myös kaari, jossa tilanne vaihtelee eri ajanjaksoina: hankalatkin tunteet useimmiten lievittyvät ajan myötä. (Vanhatalo 2018.)

Identiteetti muotoutuu, kun ihminen hahmottaa itsensä yhä uudelleen kerrotuissa kertomuksissa (Ihanus 1999, 241). Kertomusten uudelleentulkinta mahdollistaa uusien merkitysten ja sävyjen löytymisen aiemmista kokemuksista. Näin ollen uudet kokemukset myös kasvattavat ja kehittävät ymmärrystä.

Hugo Hörtsänän muistelmat esittelevät lajityypille hyvin uskollisesti kirjoittajan elämäkokemuksia, aikalaisia sekä ajan tapahtumia. Vaikka tarinoiden minäkertoja edustaa Hugoa itseään, muistelmassa hänellä on kuitenkin vain sivurooli. Kerrottujen tarinoiden päähenkilö on Jaakko Hörtsänä. Muistelmissaan isä lähestyy Jaakon tarinaa omasta näkökulmastaan osin arvailen pojan ajatuksia eri tilanteisiin liittyen. Tarinaa Jaakosta johtaakin ennen kaikkea isänä olemisen näkökulma. Muistelmia on väritetty, ja Jaakon omia ajatuksia haettu myös Jaakon kouluaikana kirjoittamista ainekirjoituksista sekä kirjeenvaihdosta perheen ja ystävien kesken. Tulkinnanvaraista näiden analysoinnissa on, missä määrin niissä on luettavissa Jaakon todellisia ajatuksia ja tunteita. Yksittäiset pienet viestit ja

tarinat tuovat kuitenkin historiallisen henkilön tähän päivään inhimillisenä ja todellisena.

Poiminta Jaakon ainekirjoitusvihkosta Oriveden yhteiskoulun II luokalta:

”Kerran tuli hevonen hyvin nälkäisenä joen rannalle. Sillä puolen ei ollut ruohoa mutta vastakkaisella puolen oli niitty, jossa kasvoi mehevää ruohoa. Hevonen ei viitsinyt lähteä uimaan joen yli, kun huomasi veden virtaavan aina alaspäin, vaan jäi vartoomaan sen loppumista. Ennekuin vesi loppui kuoli se siihen rannalle nälkään laiskuutensa tähden.” (SKS KIA.)

Varttuneemman Jaakon kouluaineessa on nähtävissä rakkaus kotiseutua ja kotitilaa kohtaan:

”Kotiseutuni sijaitsee Pohjois-Hämeessä, Oriveden pitäjässä. Kun matkustaja saapuu Tampereelta Vaasaan vievää maantietä noin 30 kilometriä Oriveden pitäjän rajalle, ja siitä muutaman kilometrin eteenpäin, avautuvat hänen silmänsä edessä laajat viljelykset, joiden keskellä suuren kauniin järven rannalla on hyvin rakennettu kyläryhmä rautatieasemineen. Tästä noin kolme kilometriä kuljettuaan hän saapuu varsinaiseen Oriveden keskukseen, Oriveden kirkonkylään, jossa matkailijan silmään pistää erikoisesti puutarhojen ympäröimät komeat talot ja korkean rantatöyryn päällä vanha kaunis puukirkko. Kylässä on myös Oriveden Opisto, suuruudeltaan kai Pohjoismaiden suurimpia puurakennuksia, ja suuri moniopettajainen Kultavuoren kansakoulu, Oriveden Yhteiskoulu sekä Suojan seurantalo. Ja jos vielä nousee kylän laidassa olevalle korkealle Peltomäelle, jossa sijaitsee Oriveden ulkomuseo tuulimyllyineen, saa parhaan käsityksen pitäjän luonnonkauneudesta lukuisine järvineen ja laajoine viljelyksineen. Tätä kaikkea katsellessaan herää varmasti jokaiseen mieleen ajatus, että täällä kauniin luonnon keskellä on elänyt, ja elää yhä, utterasti eteenpäin pyrkivä hämäläinen kansa. Jatkaessaan vielä matkaansa muutaman kilometrin pohjoiseen, tulee vastaan komea kyläryhmä, jossa matkustaja voi poiketa kotini, Ylä-Hörtsänän laajoja kukkaviljelmiä ihailemaan ja saamaan oppia, miten maalaistalot saadaan viihtyisäksi.”

Aineisto antaa monimuotoisuudessaan varsin kattavan näkemyksen ajan oloista ja niiden kokemisesta yhden perheen osalta. Isän kokoama kirja mahdollistaa kuitenkin erityisen hyvin isän traumaattisen kokemuksen ja surutyön tarkastelun.

1.4.2 Kirjeet kantavat muistoa menneisyydestä

Arkipäivän historia, mikrohistoria ja henkilöhistoria ovat kasvattaneet jatkuvasti suosiotaan ja trendin myötä intiimiin elämänpiiriin kuuluvista lähteistä on tullut merkittäviä. Muistelmien rinnalla kirjeet tarjoavat mielenkiintoista aineistoa ihmisten välisten suhteiden ja kulttuuristen arvojen tutkimiseen. Päivätyt kirjeet myös kiinnittävät käsiteltävät aiheet konkreettiselle aikajanelle, jopa tiettyyn päivään. Kirjeiden kirjoittamisella on merkittävä kulttuurihistoriallinen merkitys, jonka huomioiminen on tärkeää käytettäessä eri aikakausien kirjemateriaalia tutkimuksen aineistona. Kirjeet kantavat aina mukanaan monenlaisia merkityksiä sekä kulttuurisia tapoja. (Leskelä-Kärki 2009.)

Jaakko Hörtsänän muistokirjoihin sisältyy runsaasti Jaakon elinaikana ystäviltä ja perheenjäseniltä saamia kirjeitä, Jaakon rintamalta kotiin lähettämiä kirjeitä, Hugo Hörtsänän ja perheen vastaanottamia osanottokirjeitä sekä Hugon muuta kirjeenvaihtoa Jaakon kuoleman

jälkeen. Aineistomateriaalin joukossa kirjeet nousevatkin suuren lukumääränsä myötä erityisen merkittävään rooliin.

Sota-aikana sekä kirjeitä että kortteja lähetettiin ennätysmäärä. Esimerkiksi Suomessa jatkosodan aikana lähetettiin kenttäpostina kaikkiaan noin 716 miljoonaa kirjettä ja 117 miljoonaa postikorttia. Muistelmiin ja omaelämäkertoihin verrattuna kirjeet ovat usein autenttisempia ja välittömämpiä lähteitä. Edellä mainittuja voidaan moittia muistojen kultautumisesta, joka on hyvin havaittavissa myös tarkastelemisani Hugo Hörtsänän muistelmissa. Toisaalta myös kirjeiden kirjoittamista ohjaavat tietyt kulttuuriset konventiot, soveliaisuussäännöt tai kirjoittajan itsetehostuksen tarve. Niissä myös kaunistelu, liioittelu, vähättely ja peittely ovat yleistä. Jokainen kirjeenkirjoittaja myös unohtaa, poistaa ja tulkitsee. (Hägman 1994.)

Sota-aikana kirjeenvaihto kodin ja rintamalla olevan perheenjäsenen välillä oli merkittävä henkireikä niin sotilaille kuin kotijoukoillekin. Kirjeenvaihto olikin käytännössä ainoa keino pitää yhteyttä kodin ja rintaman välillä. Jatkosodan aikana kirjeenvaihdolle oli luotu omat puitteet, jotka erosivat rauhanajan käytännöistä. Kenttäposti organisoitiin siten, että yhteys siviiliväestön ja rintamasotilaiden välillä mahdollistui samalla kun postisensuuri rajoitti kommunikointia. (Hagelstam 2011, 300.)

Myös Hörtsänän perheenjäsenten välillä oli aktiivista kirjeenvaihtoa. Kirjeissä jaettiin arkipäivän kuulumisia. Varsinaisia sotaan, sijaintiin tai toimintaan liittyviä asioita rintamalla olleiden ei ollut lupa edes kertoa, sillä sensuuri kontrolloi kirjeiden sisältöä. Sensuurin tavoitteena oli ajan asetuksen mukaan ehkäistä sellaisten tietojen sekä kuva- tai äänituotteiden julkisuuteen saattaminen, levittäminen ja välittäminen, jotka olisivat voineet vaikuttaa haitallisesti valtakunnan puolustukseen tai yleisen turvallisuuden säilymiseen. Jatkosodan alussa asetusta tarkennettiin siten, että se kattoi myös posti-, lennätin-, puhelin- ja muun tietoliikenteen. (Vilkuna 1962, 11–19.)

Jaakko Hörtsänän muistokirjaan sisältyvissä Jaakon rintamalta lähettämässä kirjeissä on kuitenkin paikoitellen nimetty tarkkojakin tietoja ja selvityksiä niistä paikoista, joissa Jaakko on kulloinkin liikkunut. Nämä tiedot Hugo Hörtsänä on kuitenkin lisännyt vasta jälkepäin kirjeiden puhtaaksikirjoituksen yhteydessä selvittäessään Jaakon asetovereilta, mihin

tilanteisiin kirjeissä kerrotut asiat ovat liittyneet ja missä he ovat kulloinkin liikkuneet. (SKS KIA)

Sodan kauheuksistakin kirjoitettiin jossain määrin, mutta tyypillisesti tapahtumia pyrittiin lieventämään ja mitätöimään (Hagelstam 2011, 319).

Jaakon kirje isälleen 24.6.1944:

”Isä hyvä. Terveisiä täältä jostakin. En ole ollut tilaisuudessa ennen kirjoittaa. Postinkin kulku on ollut vähän sattuman varassa. Paljon onkin tänä aikana tapahtunut. En kerinnyt olemaan siellä vanhassa paikassa kuin päivän kun siirryin kauemmaksi rintamalta. Eilen näin aivan sattumalta Mattilan Yrjön, kun olin ottamassa autoihini benssiiniä, tuli siihen omnibussi, jossa oli haavoittuneita ja siellä oli myös Yrjö. Hän oli saanut jalkaansa sekä käteensä ja lähetettiin sinne koti-Suomeen hoidettavaksi. Hän lupasi soittaa kotiinsa, josta voit tiedustella.

Sieltä en ole saanut mitään tietoja. Kirjoittakaa nyt, keitä Orivedeltä on kaatunut näiden rytinöiden aikana? Tänne ei edes juuri kuulu tykkien jyske ja muutenkin sodasta ei tiedä kuin päämajan tilannetiedotuksina. Minä ajelen autoilla siinä parikymmentä tuntia päivässä, joten nukkumisesta ei tule juuri mitään. Sitten kuulin, että Pohjolan talosta noin 2 km on joku Eklund niminen mies, joka on hyvä traktorin korjaaja. Hän on kunnostanut Pohjolassakin ja muualla. Hän voisi tulla ja katsoa siellä meilläkin sen masiinan ja korjata mitä korjattavaa on. Soita Pohjolan isännälle, että hän kysyisi siltä Eklundilta, jos hän kerkiää. Hyvää vointia ja paljon terveisiä sinne kaikille. Vennala pyysi lähettämään terveisensä. Jaakko.” (SKS KIA.)

Jaakon kirjeet liittyivät suurelta osin sotamiesten vapaa-ajan viettoon, säätilaan ja yleisiin tuntemuksiin. Kirjeissä myös muisteltiin yhteisiä tapaamisia, kyseltiin kuulumisia ja suunniteltiin tulevia kotiin suuntautuvia lomiam. Jaakon kirjeistä välittyvän sanoman mukaan rintamalla pyrittiin elämään niin kotoisaa elämää, kuin se suinkin oli mahdollista. Esimerkiksi Jaakoksi nimeämänsä korsun Jaakko Hörtsänä sisusti paperitapetein. Paikkoihin, joissa viivytettiin pidempään, saatettiin istuttaa keittiövihannesten ohella myös koristekasveja. Kirjeissä oli mainintoja muun muassa sotilaiden peruna- sekä naurisviljelmistä, uinti- ja kalareissuista.

”Isä hyvä. Terveisiä sitten täältä ”Jaakolta”. Se on korsuni nimi. Erikoisempia ei nyt ole tapahtunut. Olin viikon päivät kalastamassa ja olin oikein onnistunut matka. Kalaakin saimme hyvin, uistimellakin 5-6 kiloisia haukia useita. Jos olisi siinä Myllyjärveksikin kaloja yhtä paljon kuin siinä missä aikaisemmin olimme, niin ei muuta koko kesänä syödäkkään kuin kalaa. Parina aamuna pelkällä uistimella saimme kolmattakymmentä kappaletta. Viime sunnuntaina olin prikaatin urheilukilpailuissa. Olin suuret kisat ja osanottajia paljon, samoin katsojia. Muutenkin juhmallista, kun torvisoittokunnat soittivat koko ajan. Viihdytystoimintaa: urheilua, elokuvia ja muita esityksiä koetetaan järjestää niin paljon kuin taistelutoiminta, joka on pääasia, vain sallii. Eikä vihollisen paljon paranekaan pullikoida, varsinkaan nyt kun Saksa alkoi etelässä rytistää. Meille on aina etua hyökkää sitten kumpi hyvänsä siellä etelämpänä.” (SKS KIA.)

Kirjeissä ja pienissä paketeissa liikkuvat myös tuliaisheet. Välillä kotoa lähetettiin lämmintä päällepuvutavaa, kuten villasukkia tai muuta vaatetta. Toisinaan paketissa kulkeutui myös ruokaa.

Jaakko kirjoittaa sisarelleen Elisalle 19.1.1944. Seuraavassa kirjeessä mainittu Kyllikki Eerola oli Jaakon ja Elisan lottana toiminut serkku.

”Elisa hyvä. Kiitos kirjeestäsi, sain sen vasta tänään, kun oli käännetty tänne vanhasta paikasta. Kuulin, että paketti on tullut sinne myös, saan sen tänään. Muuten ei kuulukaan mitään erikoista, kiirettä ja hommia on enemmän kuin tuskin koskaan ennen. Meillä on menossa koulutuskausi, joka kestää vielä kuukauden päivät. Eilen kävin pikipäin Karhumäessä, jossa poikkesin katsomassa Eerolan Kyllikkiäkin. Kävin ostamassa vänrikki Niemelle häälahjan. Ostin sellaisen pahkasta tehdyn hedelmämaljakon. Sitä villapaitaa en ole raskinut käyttää, kuin pari kertaa, sillä minulla on valtiolta aika hyvä, jota olen pitänyt. Sukkia voisitte lähettää pari paria, samoin joku nenäliina. Täällä on niin huonoa niitä pestä. Kysyt mistä pidän eniten kaakusta vai pikkuleivistä? Täytyy sanoa, että molemmista. Liha makkarana, sillä silloin saan sen paremmin itse syödä eli pihvinä tai lihapullina myös. Postinkin saan nyt paremmin, kun se ei enää joudu kiertämään paikasta paikkaan. Ne punaiset lipukkeet kelpaavat helmikuun puoliväliin saakka. Lähetin sen kirjepaperin takaisin, koska minulla on sitä tarpeeksi ja suotta likaantuvat täällä. Lähetän sinne likapyykkini. Saunasaippua on loppunut, sukset tulivat tänään, ne tulivatkin pian. Sano, että isä muuttaa osoitteeksi I Kpk 1376.”

Myös Jaakko muisti kotiväkeä joskus tuliaisin, kuten 1.5.1942 päiväystä viestistä käy ilmi:

”Hyvä isä. Terveisiä. Otin nämä kasvit täältä Linosaaresta erään kolhoosinavetan seinältä, voivat olla tavallisiakin, mutta lähetän kuitenkin. Hyvää vointia. Jaakko.”

Isän myöhemmin täydentämistä muistiinpanoista selviää, että Jaakon kotiin lähettämä kasvi on ollut cordynalis solida eli pystykiurunkannus. Jaakon viimeiseksi henkilökohtaiseksi kirjeeksi isälleen Hugolle jää 28.6. päivätty kirje. Sen alkuun isä on jälkeinpäin lisännyt lauseen ”sähkövalo sammui juuri tätä lukiessani niin kuin Jaakon elämäkin sammui, sillä tämä on Jaakon viimeinen henkilökohtaisesti nimetty kirje isälleen”.

”Kirjoitan tämän erään pojan mukaan. Paljon on tapahtunut tämän viikon aikana. Olen nyt sillä paikalla, missä se toiskätinen Virtanen oli parikymmentä vuotta sitten tappelemassa. Kaikki menee aivan suunnitelmien mukaan, vaikka voi vähän toiselta joskus näyttää, ainakin sellaisista, jotka ei asioita tiedä, ainakin tällä suunnalla rintamia asiat ovat niin hyvin. Ryssä sitä nyt isännöi meidän komeissa korsuissamme. Olisi mukava nähdä minkälaista sakkia niissä nyt asuu. Kukkia en viitsinyt istuttaa, eikä ollut aikaakaan, muuten jätimme kaikki siistiin kuntoon, lattiainkin lakaistiin, jotta näkisivät, kuinka hienosti sitä täällä puolen on oltu ja mitään kiirettä lähdössä ei ole ollut. Muuten kulku näyttää menevän samaa reittiä, mitä kolme vuotta sitten tulin. Ryssällä ei näytä olevan mitään suurempia joukkoja, joten se ei saa mitään ikävämpiä yllätyksiä aikaan, vaikka halua siltä ei näytä puuttuvan. Meidän yksikölle ei ole ainoatakaan tappiota tullut. Muuta en nyt kerkiä kirjoittamaan, kun poika lähtee matkaan ja tämä pitäisi saada mukaan. Hyvää vointia. Lähettäkää se voipaketti, nahkasormikkaat ja sakariinia rasia. J.” (SKS KIA)

Viimeisen kotilomansa jälkeen Jaakko ehti lähettää useamman kirjeen kotiin isälleen, äidilleen ja sisarelleen. Hugo Hörtsänän muistiinpanoista kuitenkin selviää, että Jaakko ei saanut viimeisen kotilomansa jälkeen kotoa enää yhtään pakettia tai viestiä. Tämä ei johdu siitä, etteikö postia olisi lähetetty, lähetykset eivät vain päässeet perille.

”Jaakolle lähetettiin lomalta mentyään toivomuksensa mukaisesti ratateitse kiitotavarana suuri paketti ruokatarvareita osoitettuna Pienkylän asemalle, mutta ryssä olikin jo Karhumäessä, joten paketti palautettiin takaisin. Nyt kiireesti lähetimme postissa pari pakettia, mutta ne menivät perille vasta liian myöhään, samoin lähettämämme kirjeet, joten lomalta lähtönsä jälkeen Jaakko ei saanut kotoa mitään tietoa, eikä lähetystä, kun heidän peräänntymisensä tähden postinkin kulku siellä oli sekaisin. Me tänne saimme montakin hänen lähettämäänsä kirjettä, joista 2.7. kirjoitettu oli viimeinen.” (SKS KIA)

Vaikka kirjeet eivät käsittele elämän osa-alueita kokonaisvaltaisesti, niiden avulla voidaan saada paljon sellaista tietoa, jota ei ole muissa lähteissä (Hagelstam 2011, 320). Erityisesti niistä on mahdollista löytää pieniä arkisia yksityiskohtia, jotka kuitenkin nostavat menneisyyden muistot kiinnostavalla tavalla esiin.

Jaakon kuoleman jälkeen kirjeiden kirjoittamisesta ja vastaanottamisesta tuli Hugo Hörtsänälle merkittävä terapiamuoto. Hän sai jakaa tunteita ja tuskaansa kirjeiden kautta laajalle tuttavajoukolle. Hörtsänä kirjoitteli ystävien ja sukulaisten ohella myös muun muassa Jaakon sotilastovereille, yksikköjensä päälliköille sekä kenttälääkärille yrittäessään kartoittaa Jaakon viimeisiä hetkiä. Hän kävi kirjeenvaihtoa myös muiden poikansa sodassa menettäneiden kanssa ja saattoi näin jakaa tunteita samassa tilanteessa elävien kesken. (SKS KIA.)

Jaakko Hörtsänän kanssa samassa ilmahyökkäyksessä kuoli hänen asetoverinsa ja hyvä ystävänsä insinööri kapteeni Eero Renkonen, joka oli Tykistön 6. Mittauspatterissa Jaakon tavoin sen perustamisesta alkaen. Yhdessä he elivät ja toimivat rintamalla, yhdessä myös rinnatusten saavuttivat kohtalonsa. Hugo Hörtsänä kävi poikien kuoleman jälkeen kirjeenvaihtoa Eeron vanhempien kanssa. Hän kutsui Renkoset myös Jaakon kuoleman vuosipäivän muistojuhlaan kukkupuiston kentälle. Renkoset kiittivät kutusta ja pahoittelivat, että olivat estyneitä saapumaan paikalle. Surun jakaminen tuntui kuitenkin olevan tärkeää kaikille osapuolille.

”Olisin todella iloinen tapaamisestamme. Saisin silloin kädestä pitäen kiittää Teitä ystävällisyydestänne ja myös siitä, että välityksellänne saimme tietää Eeron suhteesta Terttu-tyttöseen. Iloitsemme siitä, että Eerolla oli tällainen iloinen asia tavoiteltavana kaiken raskaan keskellä, että hän oli löytänyt tällaisen kultaisen tytön kuin pikku Terttu on. Hän on meille oikein rakkaaksi tullut – on meitä vanhoja käynyt katsomassa ja ilahuttamassa. Ilman Teitä olisi asia ehkä jäänyt hämärän peittoon ja olisimme nyt paljon köyhempiä. Harry Renkonen.” (SKS KIA)

Seuraavana ote erään toisen sodassa poikansa menettäneen isän, Jalmari Niemen, Hugo Hörtsänälle lähettämästä kirjeestä:

”Minulle ovat ajat viime syksystä lähtien olleet sanomattoman raskaat. Kun syyskuun 8. päivän iltana radiosta kuulin pääministeri Hacksellin ilmoituksen, että Suomen hallitus oli päättänyt lähteä erikoisrauhan tielle, tiesin kyllä mitä oli tulossa. Minua vanhana vapaussodan rintamamiehenä tämä tieto koski syvästi, tiesin ja aavistin, että nyt oli vaarassa kaikki se, minkä puolesta olen elämässä sekä kiväärillä että kynällä taistellut. Tuli sitten syyskuun 14. päivä, jolloin sain tietää, että Eero oli kuollut. Tuskaani lisäsi se, etten tiennyt heti, missä olosuhteissa kuolema oli tapahtunut. Olihan mahdollista, että hän epätoivoissaan isänmaansa kohtalosta olisi vapaaehtoisesti valinnut kuoleman tien. Hänellä oli jyrkät periaatteet ja korkeat käsitykset kunnian velvoituksesta. Hän kuoli 12.9. ja seuraavana päivänä saamassamme kirjeessä hän juuri näitä seikkoja korosti. Siitä kirjeestä olen hänelle ikuisesti kiitollinen. Syyskuun 27. päivänä Eero kätettiin Lahden sankarihautaan. Kysytte, juoksiko poikiemme veri hukkaan? Tähän kysymykseen vastaan ehdottoman kieltävästi. Ilman taistelua, ilman uhreja ei meillä olisi jäljellä sitäkään mikä meillä vielä on.

Ja minä lisään: Meillä ei olisi myöskään ylösnousemuksen toivoa niistä ahdistuksen alhoista, joissa nyt olemme. Olen siinä käsityksessä, että tämä kaikki on ohi menevää.” (SKS KIA.)

Vänrikki Eero Niemi kuoli Onttolan ylikäytävällä Joensuussa tapahtuneessa onnettomuudessa, jossa sotilaita kuljettanut linjavaunu jäi junan alle. Kuolleiden joukossa oli myös alikersantti Matti Tulokas, joka oli käynyt tuomassa aseveljien tervehdyksen Jaakon hautajaisissa ja monta muuta Jaakon toveria 6. Mittauspatterista. Ylikäytäväonnettomuudessa kuoli kaikkiaan 13 miestä ja loukkaantui vakavasti kahdeksan. Kukaan ei säästynyt edes lievin vammoin. (SKS KIA.)

Muistokirjoihin sisältyvät kirjeet ja muistelmat luetaan elämäkertojen, päiväkirjojen, historiakirjoituksen, esseiden, raporttien ja journalismin ohella asiaproosaan. Minua kiinnostaa myös millä tavoin tällainen asiaproosa tai non-fiktio eroaa kaunokirjallisemmista teoksista, tai päin vaistoin, mitä yhteistä niillä on toistensa kanssa. Tätä tarkastelen tarkemmin tutkielmani luvussa 2.

1.5 Maila Talvio – mentori, innostaja ja lohduttaja

”-- Katsahdan ulos ikkunasta ja näen kelmeän, hyvin kelmeän taivaan. – Ah meidän kukkasemme, nyt nukutte talven uneen odottamaan ylösnousemuksen kevättä. Aamulla on jo kuura maassa – painan kättänne ja odotan. Maila Talvio.” (SKS KIA.)

Yksi Hugo Hörtsänän merkittävimmistä ja pitkäaikaisimmista kirjeenvaihtoystäväistä oli suomalainen kirjailija Maila Talvio, oikealta nimeltään Maila Mikkola, o.s. Winter (17.10.1871-6.1.1951), jonka kanssa Hörtsänä jakoi tuntemuksiaan ja purki poikansa kuoleman aiheuttamaa raskasta tunnetaakkaa. Talvio osallistui myös Jaakon hautajaisiin, ja vuotta myöhemmin Hugo Hörtsänä kutsui hänet kukkupuiston kentällä pidettävään Jaakon kuoleman vuosipäivän muistojuhlaan (SKS KIA).

Muistojuhlan kynnyksellä Maila Talviolla oli ikää jo 74 vuotta. Hän pahoitteli muutamassa lähettämässä kirjeessään, että oli sairastelunsa vuoksi ollut huonossa kunnossa, eikä jaksanut kirjoittaa niin tiiviisti kuin olisi halunnut. Hän lupasi kuitenkin kuntonsa salliessa tulla juhlaan. Lopulta vointi antoi myöten ja Maila Talvio saapui kukkupuiston kentällä järjestettyyn tilaisuuteen, jossa hän piti myös pienen puheen

Muistojuhlissa Maila Talvio nousi lavalle valkoisessa puvussaan ja puhui sydämellisesti ja syvällisesti. Talvion Jaakko Hörtsänän muistojuhlissa pitämä puhe on Jaakko Hörtsänän muistokirjojen ohella julkaistu myös Talvion teoksessa *Juhlavalkeat* (1948). Puheessaan hän otti esiin J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* runon Heinäkuun viides päivä, joka kertoo Zachris Dunckerista, Ruotsin armeijan erverstiluutnantista, joka taisteli ja kaatui Suomen sodassa vuonna 1809. Puheessaan Talvio vertasi Jaakko Hörtsänää tähän aikansa arvostettuun ja kunnioitettuun upseeriin.

”Suomen runous on seppelöinyt heinäkuun 5. päivän kaikella sillä kauneudella, mitä isänmaan luonto sydänkesänsä loistossa saattaa tarjota. Mutta tämän kauneuden syventää – ei syntymisen leikkivä aurinkoinen hartaus, vaan kuoleman tumma, kysymyksistä kylläinen kirkkaus, joka on tähtien sukua. Heinäkuun 5:n päivän runoseppel on suotu isänmaan puolesta henkensä uhranneille.” (SKS KIA.)

Talvio otti esiin Dunckerin huimapäisyyden, joka oli pelastuksena monissa toivottomissakin tilanteissa. Jopa miehistö muotoutui johtajansa kaltaiseksi. Dunckerin kirjeet nuorelle Maria Charlottalle henkivät syvää kaipausta kotiin vaimon ja lapsen luokse, sekä kotoisiin toimiin. Tästä huolimatta tuima into riisti hänet valtoihinsa, sillä olihan kysymyksessä isänmaan puolustaminen. Dunckerin joukot murtautuivat monikymmenkertaisten saarrosten läpi ja armeijan vanhat päälliköt katselivat häntä ylpeydellä. Heinäkuun 5. päivän aamuna luoti kuitenkin sattui urholliseen mieheen, joka kuin ihmeen kautta oli tähän hetkeen asti siltä säilynyt. (SKS KIA.)

”Heinäkuun 5. päivä, Sakari Dunckerin kohtalon päivä vuonna 1809 ja sinun kuolinpäivänäsi Jaakko Hörtsänä, jonka muistoa on vietetty sinun kodissasi nyt vuonna 1945, kuluu jo iltaansa kohden. Dunckerille sepitti ihanan runon itse isä Runeberg, ja sinulle Jaakko Hörtsänä on sepittänyt vieläkin ihanamman runon se isä, joka rakasti sinua yli kaiken ja joka kirjoitti runonsa sydänverellään. Nämä runot uljaine esikuvineen ravitsevat koko meidän kansamme ja johdattavat sitä kunnian teille, kunnollisuuden teille, Jumalan teille.” (SKS KIA.)

Talvio kuvasi, kuinka näiden kahden sankarikuoleman välinen aika oli vain hitunen ajan mittaamattomassa kulussa, jolla ei ole ääriä, ei taaksepäin eikä eteenpäin. Ajan määräämättömän suuressa virrassa ovat yhtä aikaa läsnä kaikki niin sanotut kuolleet, kaikki niin sanotut elävät ja kaikki ne, joita kutsutaan syntymättömiksi, aivan niin kuin luonnossa ympärillämme yhtäaikaan on läsnä menneiden kesien kukoistus maan mullaksi muuttuneena, ja tulevia kukoistuksia ravitsemassa nyt kukkiva kesä, sekä salattuina umpuina kaikki tulevat kevääet. (SKS KIA.)

Hugo Hörtsänä oli Maila Talvion ja hänen miehensä J. J. Mikkolan kanssa pitkäaikaisia perhetuttuja keskenään, ehkeivät kuitenkin kovin läheisiä, sillä ainakaan Jaakko Hörtsänää

Maila Talvio ei ennen tämän kuolemaa vaikuttanut tunteneen erityisen hyvin. Tämä käy ilmi kirjeistä, joissa Talvio toteaa, että Jaakko-pojasta tuli kuolemansa jälkeen hänelle Hugon kanssa käydyn kirjeenvaihdon myötä kovin läheinen. Hän myös kiittää Hugo Hörtsänää siitä luottamuksesta, mitä tämä on osoittanut jakaessaan suruaan hänen kanssaan.

”Kukaan meistä ei tätä pyhää sisäistä itseään helposti avaa. En tiedä miten on käynyt mahdolliseksi, että nyt muutamien kirjeiden perusteella Jaakko on käynyt minulle niin likeiseksi ja kallisarvoiseksi.” (SKS KIA.)

Maila Talviolla oli suuri merkitys siihen, että Hugo Hörtsänä ryhtyi kirjoittamaan ja kokoamaan kirjaa Jaakon muistoksi. Lukiessaan Hörtsänän tunteella kirjoittamia kirjeitä, kirjailija Talvio näki surevan isän teksteissä potentiaalia kirjalliseen teokseen. Alun perin Maila Talvio osoitti kirjoittamiskehotuksen Hugon ohella myös tämän vaimolle Hildalle sekä tyttärelle Elisalle.

”Eräänä unettomana yönä johtui mieleeni, että Teidän kolmen, jotka nyt vietätte kaipaustenne päiviänne, pitäisi kirjoittaa kirja, jossa tallentaisitte isänmaalle tämän kauniin uljaan nuoren suomalaisen olemuksen. Te arvoisa ystävä kirjoitatte erittäin hyvin. Kun tulevat pitkät pimeät illat, pankaa paperille poikanne elämä sellaisena, jollaisena Te kaikki kolme yhdessä sen muistatte. Kuunnelkaahan minua nyt, ja ryhtykää heti toimeen. Te tulette kokemaan ihmeellistä iloa, kun näin unohdukselta pelastatte uljaan nuorukaisen kansallemme. Ja Te tulette kokemaan, että kun istutte vaipuneena kirjoituksenne ääreen, hän on niin likellä Teitä, että miltei tavoittelette hänen kättään ja odotatte hänen alkavan puhua. Tässä työssä, niin uskon, tulee Teille vastaus niihin kysymyksiin, joita turhaan olette tehneet. Teidän uljas Jaakkonne kasvaa korkeammaksi, jota useamman piirteen hänestä kerrotte. Kun katson hänen silmänsä ilmettä valokuvassa, näen siinä jotakin oudon kauas suuntautuvaa, ikään kuin hän tavoittelisi jotakin väkettä ja kirkkautta, joka kuvastuu kaukaa – hyvin kaukaa hänen silmänsä. Poikanne suuren työtarmon ja työn ilon ohella on hänessä ollut suuri arka sisäinen elämä – elämä täynnä aavistelevaa kauneutta ja kaipausta, jota ei hän ole voinut vielä näin nuorena, puhtaana ja onnellisena kenellekään näyttää.” (SKS KIA.)

Antaessaan kirjoittamiskehotuksen Talvio lupasi myös toimia Hörtsänän apuna. Hän tosin kieltäytyi jyrkästi puuttumasta itse kirjoitustyöhön, mutta teoksen valmistuttua lupasi lukea sen ja antaa tarvittavia huomautuksia. Talvio antoi myös selkeitä neuvoja jo ennen varsinaisen kirjoitustyön alkua.

”Työ tekijän opettaa. En tiedä olisiko Teille luonteenomaisempaa käyttää kirjemuotoa, lähestyä häntä kirjeillä ensin rintamalla ja nyt sitten ajatuksissa yli elämän rajan. Minua lämmittää tämä Jaakko Hörtsänän elämäntarina siinä määrin, että jos minä kykenisin lämmittämään Teitä edes pienellä hiukkasella omaa innostustani, Te jo tänä iltana alkaisitte.” (SKS KIA)

Talvio kehotti aloittamaan Jaakon elämäkerran kirjoittamisen siitä hetkestä, jolloin tornikello ilmoitti tämän syntymästä. Hän neuvoi kertomaan aivan pienetkin seikat, sillä ne toimivat merkittävänä kuvauksen elävöittäjinä.

”Kirja syntyy juuri sillä tavalla kuin te kirjoitatte. Aina kun jotain tulee mieleenne, niin pankaa paperille. Emäntänne ja tyttärenne antavat omat muistelmansa lisää. Kuvailkaa pojan voimakasta osallistumista työhön ja hänen tulevaisuuden unelmiaan. Väkivaltainen loppu käy yhä voimakkaammaksi tuota unelmientäyteistä nuoruutta vastaan.” (SKS KIA.)

Hugo Hörtsänä kertoi muistelmissaan saaneensa kirjoitustyönsä aikana myös jonkinlaista rahallista tukea Talviolta. Suurin merkitys vaikuttaa kuitenkin olleen Maila Talvion henkisillä ja hengellisillä elämänohjeilla, jotka muodostuivat Hörtsänälle erityisen tärkeiksi. Talvio turvautui kristinuskon Jumalaan ja hänen uskonsa välittyi voimakkaasti myös hänen lähettämistään kirjeistä. Talvio kehotti myös Hugoa turvautumaan oman ymmärtämättömän järjen sijasta Jumalaan ja etsimään sieltä, mistä kansa on saanut voimaa jo vuosisatojen ajan. (SKS KIA.)

"Rukouksessa pääsen häntä (Jumalaa) lähelle. Rukouksessa ja muistamisessa pääsen myös liki vainajia. Eivät vainajamme ole poissa. Heidät täytyy vain oppia tuntemaan sydämellämme, kun silmämme eivät voi enää nähdä heitä. Kun etsimme heitä, he varmasti tulevat, ja meidän ympärillemme tulee heidän omistamisensa kautta uusi kirkkaus ja meille selviää minkä vuoksi he ovat menneet ennen meitä. Meitä tarvitaan vielä esi-isiemme maan kamaralla. Ja hengen valtakunnassa meillä on rajattomat mahdollisuudet. Me voimme syventyä omistamaan maallisen työn ohella suuria tehtäviä vanhurskaan Jumalan valtakunnassa, joka on meissä itsessämme ja jonka tulee voittaa alaa Suomen kansassa. Olen ollut aivan maan tasalla tuskan vuoksi. Mutta minulle hämmöittää jo suuria Jumalan määräyksiä, jotka tekevät elämän sisällysrikkaaksi ja mahdolliseksi elää kaikesta huolimatta. Kuinka olisin iloinen, jos saisin Teille niistä kirjoittaa. Meidänhän täytyy turvata se maa, jonka puolesta poikamme antoivat henkensä ja vuodattivat sydänverensä. Terveiseni emännällemme, tyttäreillemme, kukkasillemme. Ja kun menette Jaakon haudalle, niin viekää minun sydämeni hiljainen kiitos. Me tiedämme, että etsijä löytää." SKS KIA.

Lukuisat miksi-kysymykset nousivat esiin Hugo Hörtsänän kirjeissä. Maila Talvio totesi kykenevänsä huonosti, tai ei ensinkään, löytämään vastausta näihin isän mieltä raateleviin kysymyksiin.

"Järjen lujat rautasillat eivät koskaan ole vieneet minua pitkälle. Olen päässyt pitemmälle vaistojen silkinhienoja ja silmälle näkymättämiä rihmoja pitkin. Ja mitä ei minulle ole annettu päivällä se on joskus usein pitkän odotuksen jälkeen annettu unessa, yöllä. Ja nämä kaiken järjen vastaiset ilmestykset ovat olleet paras todistus siitä, että ne tulevat Jumalalta. Jos minä katkeralla, ynseällä ja uppiniskaisella mielellä olen asettunut salaisuuden eteen, jota haluan tietää, niin olen jo tällä mielenlaadullani sulkenut itseltäni pääsyn salaisuuksien valtakuntaan. Viime talvena kerran, kun Helsingissä oli kauhea pommitus ja olin aivan yksin kotona, hiivin joskus pommituksien taukohetkinä portaille ja katselin tulipaloja kaupungissa, tulipaloja, jotka valaisivat viholliselle kohteita, joita se oli pommeillaan etsinyt. Tunsin silloin täydellisen avuttomuuteni ja kun avasi Uuden Testamentin, tuli eteeni kohta, jonka monet kerrat olin sydän kylmänä nähnyt. Ja nyt se yhtäkkiä avasi salaisuutensa ja loisti minulle kuin lyhty. Se oli Filippiäiskirjeen 4:5 säkeistö. "Iloitkaa aina Herrassa! Vielä minä sanon: iloitkaa! Tulkoon lempeytenne kaikkien ihmisten tietoon. Herra on lähellä. Älkää mistään murehtiko, vaan kaikessa saattakaa pyyntönne rukouksella ja anomisella kiitoksen kanssa Jumalalle tietäväksi, ja Jumalan rauha, joka kaikkea ymmärrystä ylempänä on varjeleva teidän sydämenne ja ajatuksenne Kristuksessa Jeesuksessa." (SKS KIA.)

Vastaavia kokemuksiaan ja elämänohjeitaan Maila Talvio jakoi auliisti kirjeissään ja toivoi niiden myötä lohduttavansa surevaa isää ja perhettä.

"Käväisin juuri puutarhassani, jossa minä aamuin illoin käyn tervehtimässä kasvejani siitä asti, jolloin lumi menee pois siihen asti, jolloin hanki jälleen on ne peittänyt. Usein näillä retkillä muistan Oriveden kukkain ystävää, jolla on myöskin tapana käydä ennen ensimmäistä hallayötä sanomassa kukkasilleen hyvä yö ja rohkaisemassa niitä kestävyteen. Juuri näinä päivinä olen erikoisesti ajatellut Teitä, aivan niin kuin noina pakkastalvina, talvisodan aikanakin. Tosin en ole kyennyt tänä raskaana syksynä rohkaisemaan lakastuvia kasvejani. Mutta nämä ovat rohkaisseet minua kysyessäni: Miksi on niin monen kymmentuhannen nuori

elämä katkennut tämän kauhean rauhan vuoksi? Ja sanoneet, että heillä kasveilla on uusi elämä, kevät, juurissa ja näkymättömissä umpuissaan, vaikka ei sitä ulkoapäin voi nähdä, ja niin on heidänkin uhrissaan. Tiedätkö, rakas ystävä Hörtsänän isäntä, että tänäkin aamuna Teitä muistelin ja sisään tullessani kirjeenne oli pöydälläni. Kuinka kipeästi surunne minuun koskikaan! Hengessä tulen luoksenne, otan käteenne käsiini ja viivyn siinä hiljaa. Ja pyydän hartaasti, että Jumala puhuisi, että Jumalan syyskukkaset puhuisivat. Pyydän myös, että nuo viljapellot puhuisivat, nuo, jotka kylvetään meidän ravinnoksemme, jotka me viikatteella sitten katkaisemme ja pellot sitten taas kynnäme syville haavoille, jotta ne sitten taas kantaisivat uutta hedelmää.” (SKS KIA.)

Maila Talvion kirjeet Hugo Hörtsänälle olivat suurelta osin valoisia ja lohdullisia, vaikka Talvion teoksissa maailma tyypillisesti näyttäytyy melankolisena, jopa syntisenä paikkana. Hän on usein kuoleman ohella kuvannut myös yksilöpsykologisia ongelmia. (Siitonen 2019.) Synnin tematiikkaa esiintyy kuitenkin jossain määrin myös hänen Hugo Hörtsänälle lähettämässään kirjeissä.

”Mikään elämässä ei kestä. Ystävä pettää ja rakkaudessakin täytyy kokea kevään ja kesän ohella syksyä ja talvea. Jota enemmän kuuntelemme ja katselemme, sitä selvemmin näemme syiden ja seurausten lain olevan järkkymätön Ja kun syyt voivat olla kaukana yksilöiden menneisyydessä, niin seurausten tullen niiden juuria emme enää voi nähdä, ne tuntuvat silloin käsittämättömiltä ja epäoikeudenmukaisilta. Kuitenkin tiedämme, ettei mitään kasvua ole ilman siementä.

Pienten kansojen kohtalo on käsittämätön. Mutta myös suurten kansojen kärsimykset ovat mittaamattomat. Ja tätä samaa on kestänyt niin kauan kuin ihmissuku on asunut maata. Voimakkaat sortavat heikompansa ja työntävät sitä tieltänsä. Uskon, että näinä aikoina on moni menettänyt järkensä miettiessään näitä asioita. Niin sanottua onnea vastaanotamme vain pisaroitain ja vaan kaipauksessa omistamme sitä pitemmältä. Ihminen ei kestä ainaista onnea, hän tarvitsee suolaa, muuten hän turmeltuu. Meillä oli 25 vuotta itsenäisyyden aikaa ja talvisodan kestimme Pyhässä Hengessä, mutta ylellisyys, työnteon halveksiminen, juoppous ja jumalattomuus vallitsivat pelottavina jo tämän sodan aikana. Keskellä sotaa kotirintamalla vaatimalla vaadittiin esimerkiksi tanssilupaa Ja kun tilanne jo oli pahasti vaaranalainen ja kun meidän kukoistavin nuorisomme rintamalla antoi henkensä, huudettiin sanomalehdissäkin suun täydeltä, että kieltolaki, joka kovassa hädässä juoppouden tähden oli pitänyt säätää, olisi kumottava. Meillä ei ollut hätää isänmaan kohtalosta, vaan viinattomuudesta. Tällaiset ovat syntiä ja synnin seuraukset eivät jää tulematta. Unettomina öinä olen tätä tuskan hiessä ajatellut. Ja laki kuuluu, että yksi vastaa kaikkien ja kaikki yhden puolesta.” (SKS KIA.)

Hugo lähetti kirjeessään Maila Talviolle Jaakon valokuvan sekä tämän rintamalta, Suojärveltä, lähettämän kirjeen. Kyseisessä kirjeessä Jaakko maalaili erityisen kauniisti ympäristöä ja tuntemuksiaan. Tämä oli poikkeuksellista, sillä suurin osa Jaakon kirjeistä oli huomattavasti käytännöllisempiä ja vieläpä usein kovassa kiireessä kirjoitettuja. Kirje teki myös Maila Talvioon suuren vaikutuksen:

"Kirjoitan tätä nyt erään metsäjärven rannalla. - Päivän työt ovat taas päättyneet. On niin mukavaa oikaista teltan tuoksuville havuille, kamiina lämmittää niin suloisesti ja öljylamppu luo himmeää valoaan juuri sen verran, että näkee kirjoittaa. On harvinaisen rauhallista. Miesten tasaisen hengityksen katkaisee vain silloin tällöin kamiinan raskaus tai telta-alueella liikkuvan vartiomiehen askelten kaiku. - On niin helppoa antaa ajatusten lentää, mennä ulos ja katsella alas järvelle, jonka pintaan kuu luo kimmellystään yli satavuotisten honkien latvusten. Huohahtaa sota - sana, josta sinulla eikä muillakaan siellä ole pienintäkään aavistusta. Sota kaikkine kauhuineen ja hirmuineen, rasiuksineen sekä vaaroineen. Silloin kun lähdin lomalta, tuntui tämä korpi kummalliselta välttämättömältä pahalta, joka riistäisi pois niin paljon, mutta nyt taas tuntuu niin hyvältä, miltei täydelliseltä, sillä kuitenkin

halusin tänne miesteni ja ratsujeni pariin. Sillä saanhan olla edes pieneltä osaltani viemässä eteenpäin tätä yhteistä asiaa, luoda onnellisempaa suurta isänmaata. Ainoastaan joskus näin myöhäisinä iltahetkinä tuntuu jollain tavoin oudolta, kummalliselta. Ehkä se on ikävää, ehkä jotain muuta, kukapa tuon tietänee. (SKS KIA.)

Vastauskirjeessään Maila Talvio kiitti, että oli saanut jakaa Jaakon kirjeen Hugon kanssa. Talvio kehui, kuinka kauniisti Jaakko-poika puki sanoiksi tuntemuksensa suorittaessaan tärkeää tehtäväänsä isänmaan puolesta. Erikoisesti hän nosti esiin lauseen "...mutta nyt tuntuu taas niin hyvältä, miltei täydelliseltä". Näistä yksinäisen nuorukaisen sanoista likellä kuoleman rajaa huokui Talvion mukaan sellainen pyhyys ja autuaallinen olotila, ettei Jaakolle elämässä olisi voitu korkeampaa tarjota. Talvio oli aistivinaan kirjeen viimeisissä sanoissa myös aivan selkeän aavistuksen tulevasta.

"Onpa Jaakko Hörtsänä tällä kirjeellään antanut ihmeellisen lahjan – eikä vain rakkailleen, vaan koko kansalleen. Olen aivan tämän kirjeen lumossa! Ja kiitän aivan erikoisesti, että sen ja valokuvan minulle lähetitte. M.M." (SKS KIA)"

Kirjeenvaihdon myötä saadun rohkaisun ja neuvojen myötä Hugo Hörtsänä ryhtyi työstämään muistokirjoja. Samalla hän keräsi muistokirjoihin talteen kaiken materiaalin, mitä Jaakon elämästä suinkin oli mahdollista koota. Työn edetessä hänellä oli myös vakaa aikomus saada teokset julkaistuksi. Hugo lähetti molempien muistokirjojensa alkukirjoitukset Talviolle luettavaksi. Maila Talvio luki tekstit ja antoi palautteen:

"Olen tehnyt tässä joitakin ehdotuksia. Te voitte niitä muuttaa mielenne mukaan, hyväksyä tai hyljätä. On aina etu, jos tällaiset alkulehtikirjoitukset ovat lyhyitä. Sen tähden olen hiukan supistanut niitä. Toivoakseni en liikaa. Olen onnellinen siitä, että Te olette löytänyt jotain "Hiljentykämme" kirjastani. Minä uskon sittenkin, että tätäkin Golgataa seuraa pääsiäinen." (SKS KIA.)

Kun Hugo sai työnsä päätökseen, hän lähetti välittömästi käsikirjoituksensa kustantajalle, Werner Söderström Osakeyhtiölle, joka kuitenkin kieltäytyi julkaisemisesta. Kustannusyhtiön vuonna 1948 lähettämässä kirjeessä kiitetään Hugo Hörtsänää suurella sydämellä kirjoitetuista muistokirjoista ja otetaan osaa Jaakko-pojan kuolemaan. Kirjeen allekirjoittanut J. Jäntti kuitenkin toteaa, että kirja ei sovellu sellaisenaan suuren yleisön käsiin, vaan sen paikka on perhearkistossa, jossa sankarinuorukaisen muisto parhaiten tallentuu uusille sukupolville.

"Suurelle yleisölle kirjoitetut teokset kirjoitetaan toisenlaisia näkökohtia silmällä pitäen. Niissä totuudenmukaisuus ei ole välttämätön ehto, vaan kirjoittajan oma taiteellinen näkemys näyttölee niissä ratkaisevaa osaa. Jos tämä nuoren sankarin elämäkerta kirjoitettaisiin niin kuin "suuri yleisö" tahtois, ette Te enää tunnustaisi sitä omaksenne. Olemme vakuuttuneita siitä, että arvokkain tapa tämän teoksen säilyttämiseksi on kirjoituttaa se puhtaaksi ja sidotuttaa kauniisiin kansiin. Sellaisena se parhaiten säilyy sukukalleuksien joukossa." (SKS KIA.)

Saadessaan valmiin muistokirjan käsikirjoituksen käteensä myös Maila Talvio oli samaa mieltä kustantamon kanssa siitä, että muistokirjaa ei ole luotu laajemmin julkaistavaksi, vaan suvulle arvokkaaksi muistoksi. Seuraavana lyhyt lainaus suoraan Maila Talvion lauantaina 20.2.1948 päiväästä kirjeestä:

”Kun nyt katselen tätä työtä alusta tähän asti ja muistan niitä öitä ja aamuja, jotka isä on istunut Jaakon kuvan ääressä, ja kyneleet ovat vuotaneet käsikirjoitukselle, niin näen minä ikään kuin viljapellon, joka huojuu lempeässä tuulessa, tuleentuu ja kantaa raskaita tähkäpäitä. Siitä niitetään lohdutusta monelle, monelle. Ehkä sadan vuoden perästä hyvin suuri suomalainen kirjailija tarvitsee oikein edustavan nuorukaisen sankariksi eepokseensa, hän löytää sen siitä pyhäköstä, missä Teidän iäti hedelmöivä viljapeltonne säilytetään jossain tulenkestävässä lippaassa. Paikkakunnalla säilyvät myös muistot isästä, joka rakasti.” (SKS KIA.)

Siinä missä Maila Talvio toimi ratkaisevana tekijänä, että Hugo Hörtsänä ryhtyi kirjoittamaan Jaakon muistokirjoja, hänellä oli myös suuri merkitys siihen, miksi päätin tarttua Hugo Hörtsänä laajasta arkistosta juuri näihin Jaakon muistokirjoihin. Vaikka sataa vuotta ei ole vielä kulunut, enkä myöskään ole suuri kirjailija, päätin tarttua Talvion esittämään kirjoitushaasteeseen.

2 TUNTEILLA VÄRITETTY KIRJALLISUUDENTUTKIMUS

2.1 Tutkimuksen teoreettiset välineet

Muistokirjojen muistelmissa ja kirjeissä päällimmäisenä on surun kokeminen. Taustalla on kuitenkin nähtävissä myös muita siihen kytkeytyviä tunteita, kuten katkeruutta, vihaa ja kaipausta. Kiinnostukseni kohteena on erityisesti isän henkilökohtaisen, jossain määrin myös kollektiivisen surun kokeminen ja sen käsittely kirjoittamisen kautta. Vaikka tutkimuksessani pääosaa esittää isän, tekstin kirjoittajan eli tekijän näkökulma, on syytä ottaa huomioon, että tarkastelen, analysoin ja pohdin tätä isän trauman kysymystä ennen kaikkea omasta näkökulmastani – lukijana ja tukijana, jopa kirjoittajana. Kuuluuhan työhöni vahvasti myös luova osuus, jota reflektoin kaiken aikaa työni teoreettisen osan rinnalla. Perehtyessäni omaan tutkimusaineistooni minua alkoi suuresti kiehtoa sen vertaaminen myös muihin läheisen kuolemaa käsitteleviin teoksiin, myös kaunokirjallisempiin. Tarkasteluni kohteena on erityisesti mitä yhteistä Hugo Hörtsänän muistokirjoissa esiintyvällä tunteiden ilmentämisellä ja surun käsittelyllä on omaelämäkerta- ja kaunokirjallisuuden kanssa, mutta myös se, millä tavoin ne poikkeavat toisistaan.

Surun kokemusta on kirjallisuudessa käsitelty monin eri tavoin. Tämä on selkeästi nähtävissä kirjastojen kokoamilta kirjalistoilta, joihin on koottu paljon kuolemaa käsitteleviä teoksia. Kirjalistoilla on muun muassa runoteoksia, muistelmia ja kaunokirjallisuutta.

Koska Hugo Hörtsänän suru on aiheutunut pojan kuolemasta, vertailuuni valitsin kaikkiaan seitsemän kotimaista kuolemaa käsittelevää teosta. Kolmessa käsitellään Hugo Hörtsänän tavoin isän kokemaa lapsen menetystä. Nämä ovat Veikko Huovisen *Pojan kuolema* (2007), Karl-Magnus Spiikin *Isän suru* (2010) ja Joni Skiftesvikin *Valkoinen Toyota vei vaimoni* (2014). Kahdessa ensimmäisessä käsitellään isän surua lapsen itsemurhan jälkeen. Skiftesvikin teokseen puolestaan on koottuna kirjailijan elämäkuvia, joiden joukossa kerrotaan perhettä kohdanneesta tragediasta, 10-vuotiaan Kim-pojan hukkumisesta kanoottiseikkailulla.

Edellä mainitut teokset ovat kaikki elämäkerrallisia ja vaikka lapsen menetykseen on päädytty eri tavoin, surun käsittely niissä on hyvin samankaltaista. Vertailun vuoksi halusinkin tarkastella surun tematiikkaa myös toisenlaisesta, lapsen tai puolison näkökulmasta. Lisäksi pyrin valitsemaan tarkasteluuni eri lajityyppien edustajia. Riitta Jalosen *Tyttö ja naakkapuu* -lastenkirjassa (2004) käsitellään isän kuolemaa ja menetystä tyttären näkökulmasta. Myös Elias Koskimiehen nuorisolle suunnatussa teoksessa *Ihmepoika* (2014) aiheena on isän kuolema. Reko ja Tina Lundánin teoksessa *Viikkoja, kuukausia?* (2006) puolestaan prosessoidaan edessä olevaa kuolemaa ja menetystä. Lisäksi valitsin Harri Filpan omaelämäkerrallisen sarjakuvan, *Kuolema meidät erotti* (2017), jossa käsitellään puolison menettämisen vaikeutta.

Elämäkerralla ja romaanilla on selkeä ero. Maarit Leskelä-Kärki (2017, 164) on kuvannut, kuinka elämäkerran maasto ja maisema koostuvat dokumentoiduista faktoista ja todennettavasta ajankulusta. Toisen ihmisen elämästä kertova romaani on puolestaan fiktiota, vapaata valintaa, subjektiivisen omaksumista ja asettautumista päähenkilön asemaan. Leskelä-Kärki kuitenkin toteaa, että erosta huolimatta elämäkerta on aina valinnan, subjektiivisen lähestymistavan, empatian ja sympatian parissa askaroimista. Myös tieteellisemmän elämäkerran kirjoittaja pohtii esittämisen tapaa ja fiktion mahdollisuuksia. Usein lähteiden vähäisyys pakottaa aukkojen täyttämisen fiktion keinoin (Leskelä-Kärki 2017, 164).

Vertailun myötä tarkastelen teosten yhdistäviä tekijöitä ja kartoitan, löytyykö niistä jonkinlainen lajirajat ylittävä surun kokemisen muoto, joka pysyy samanlaisena riippumatta ajasta, paikasta tai tavasta, jonka kautta menetykseen on päädytty. Yhdistävien piirteiden lisäksi pyrin myös kartoittamaan eroja, esimerkiksi miten menetyksen käsittely eroaa eri lajityyppien välillä.

Tarkastellessani traumaattisen kokemuksen eli Hugo Hörtsänän tapauksessa oman pojan kuoleman kysymystä ammennan narratiivisesta kirjallisuudentutkimuksesta. Narratiivisessa lähestymistavassa kertomusten ajatellaan olevan ihmisille luontainen tapa luoda elämän erilaisille tapahtumille merkityksiä (Moen 2006, 2). Tutkimukseni kannalta tällainen näkökulma on luonteva, sillä aineistoni käsittää elämäkerrallisesti kootun muistokirjan. Narratiivinen viittaa kertomiseen, ja narratiivinen tutkimus perustuu kertomusten, kuten

muistelmien ja elämäkertojen analyysiin. Näkökulma mahdollistaa myös tutkimuskirjallisuutena olevien kaunokirjallisempien teosten analysoinnin. Narratiivisessa tutkimuksessa keskeiseksi tekijäksi nousee kertomuksen käsite (Löytönen, 2004). Kertomuksia tutkiessamme tutkimme myös menneisyyttä, sillä kertomuksissa katsotaan nykyhetkestä taaksepäin. Kertomukset liittyvät aina johonkin, joka on jo tapahtunut (Freeman 2015, 27).

Narratiivisen tutkimuksen traditiona sekä keskeisenä tieteenfilosofisena lähtökohtana ammennan tutkimuksessani hermeneutiikasta, sillä näen tulkinnan roolin keskeisenä. Hermeneutiikka tarkoittaa tieteenfilosofista suuntausta, jossa korostetaan nimenomaan merkityksiä sisältävien kokonaisuuksien ymmärtämistä ja tulkintaa. Ihmisten toiminta koetaan intentionaalisenä ja tämän myötä myös toiminta sekä tulokset koetaan merkittävinä. Hermeneuttisessa suuntauksessa tietoa myös tuotetaan asioiden ja niiden kontekstien välisten yhteyksien määrittämisellä sekä tarkastelemalla ilmiöitä muun muassa toisiin samanaikaisiin ilmiöihin. (Jyu 2018.)

Hyödynnän tutkimusaineiston ja -kirjallisuuden tunnevaikutusten tutkimisessa laaja-alaisesti myös tunteiden tutkimuksen välineistöä. Tekstiä tulkitessani joudun väistämättä peilaamaan tekijän tunteita omien tunteideni kautta. Samassa ominaisuudessa myös arvioin, analysoin ja vertailen näitä tunteita sekä tutkimusaineistossa että muussa tarkastelemassani aineistoissa.

Vielä viitisenkymmentä vuotta takaperin tunteiden tutkimusta pidettiin täysin toissijaisina, jopa täysin merkityksettöminä akateemisen tutkimuksen kohteina. Kiinnostus emootioiden ja affektien tutkimukseen on kasvanut kuitenkin merkittävästi viime vuosien aikana niin humanistisissa, yhteiskunnallisissa kuin käyttäytymistieteissäkin. Tähän muutokseen on viitattu affektiivisena tai emotionaalisenä käänteenä. Suuntaus perustuu nykykäsitykseen, jonka mukaan järkeä ja tunteita ei voi erottaa, vaan ne toimivat erottamattomasti yhdessä. (Salmela 2017, 32; Helle & Hollsten 2016.)

Vaikka kiinnostus tunteiden tutkimukseen on kasvanut vasta 2000-luvulla, mikään uusi tutkimuskohde se ei kuitenkaan ole, vaan tunteiden tutkimuksen lonkerot ulottuvat aina Aristoteleen Runousoppiin asti. Runousopin mukaan katharsis viittaa katsojan huojentuneeseen tunnetilaan, kun piinallisia tunteita aiheuttaneet juonenkäänteet ratkeavat näytelmän lopussa.

Näin ollen katharsis on kokemuksena puhdistava ja vapauttava. Ennen emotionaalista käännettä tunteiden tutkimus eli hiljaiseloa lähes koko 1900-luvun aivan vuosisadan alkua lukuun ottamatta. Syntipukeiksi tähän alasajoon on haettu niin kovaa tieteellisyyttä korostavasta, formalistisesta perinteestä ammentavasta strukturalismista kuin jyrkän kielteisesti esimerkiksi runojen tunnevaikutusten tutkimukseen suhtautuvasta uuskritiikistä. Strukturalistien tapaan myös uuskritiikot pyrkivät tekemään kirjallisuudentutkimuksesta tieteellisempää rajaamalla subjektiivisiksi koettujen emotiivisten merkitysten tutkimisen kirjallisuudentutkimuksen ulkopuolelle. Nykytutkimus ei kuitenkaan koe tunteiden mahdollista subjektiivisuutta enää samanlaisena uhkana tieteelle. Tunteiden tutkimuksesta on tullut monitieteellistä ja se hakee teoriapohjaa monista erilaisista teoreettisista suuntauksista, jopa antiikin ajalta asti. Erityisesti siinä näkyy kognitiotieteiden vahva vaikutus. (Helle & Hollsten 2016, 11-12.)

Tunteiden kuvaaminen kirjallisuuden kautta saa lukijassa aikaan tunnereaktion. Tämä tapahtuu eläytymisen myötä, jolloin lukijalla on mahdollisuus samastua ja reagoida henkilöhahmojen, puhujien tai kertojien tunteisiin. Kielen kaikki tasot yhtä lailla kuin kuvatun maailman kaikki aspektit herättävät mieleen tuntemuksia ja tunteita. (Lyytikäinen 2016, 37.) Sekä objekti että subjekti voivat herättää tunteita, yhdessä tai erikseen. Esimerkiksi Hugo Hörtsänän kuvatessa kirjeessä poikansa saapumista arkussa kotiin, pelkkä yksinkertainen ja karunoloinen kuvaus riittää synnyttämään tunteen. Tällöin tunne kohdistuu myös objektiin kokevan subjektin tunteeseen kohdistumisen ohella.

”Asemalla vaunupeitteellä peitettynä yksinkertaisessa valkoisessa arkussa lepäsi Jaakko kannen raosta katsottuamme aivan alastomana. Ei edes paperiverhoa ollut pojalle riittänyt. – Siitä siniristilipulla ja kukilla peitettynä hänet saatettiin ruumiskellariin kirkolle, kunnes lepopaikka hänelle ennätettiin avata.”

Kognitiivinen poetiikka analysoi kirjallisten teosten ymmärtämistä yleisellä tasolla vangitsemalla huomion sellaisiin mentaaliin prosesseihin, joita kirjalliset teokset aktivoivat ja jotka hahmottavat tekstien merkityksiä. Kognitiivisen poetiikan keskeisimpiä käsitteitä on kognitiivinen kehys, joka viittaa kaikkiin ihmismielessä vaikuttaviin opittuihin tulkinta- ja toimintamalleihin. Näiden mallien avulla uudet kokemukset jäsentyvät. Kognitiiviset kehykset muodostuvat aiempaan kokemukseen, havaintoihin tai kulttuuriseen muistivarantoon perustuvista stereotyyppioista ja käyttäytymismalleista. Vaikka kehykset heijastelevat myös biologiaamme ja havaintokykyämme, ne rakentuvat ennen kaikkea kokemuksen kautta. Merkittävänä kognitiivisten kehysten muokkaajana toimii kirjallisuus. Kirjallisuuden tradition synnyttämät mallit, kuten lajikehykset toimivat kirjallisuuden lukemisessa viitekehystenä.

Nämä puolestaan määrittelevät sen mallin, mihin uudet tekstit sijoittuvat ja kuinka ne tulee ymmärtää intertekstuaalisuuden kentällä. Myös kirjallisuuden aiheuttamat tunnereaktiot perustuvat näihin malleihin. (Lyytikäinen 2016, 38.)

Termi kognitio viittaa yleensä ainoastaan rationaaliseen mieleen, jolloin tunteet käsitetään ei-kognitiivisina. Tunteiden tutkimuksessa termiä kognitio kuitenkin käytetään yleisesti tarkoittamaan kaikkia mielen prosesseja. Tunteiden kognitiivinen tutkimus kieltää jyrkän rajanvedon tiedollisten ja tunteisiin liittyvien kykyjen välille. Tunteiden nähdään kuuluvan vahvasti mielen toimintojen piiriin. (Lyytikäinen 2016, 37-38.)

Kognitiivinen tunteiden tutkimus keskittyy tarkastelemaan erityisesti emootioita ja pysyviä tunteita. Tunnetilat, kuten suru, ärtymys tai innostus, ovat merkkejä niistä tunteista, joita kohtaamamme ihmiset ja ilmiöt meissä herättävät. Kirjallisuudessa tunnelmien subjektina voidaan nähdä sisäistekijä eli kirjoittaja tekstin äänenä. Teoksen kokonaissävy, joka vaikuttaa siinä kuvattujen asioiden ja tunteiden tulkintaan, synnyttää puolestaan lukijassa tunnereaktion. (Lyytikäinen 2016, 40-41.)

Myös Hugo Hörtsänän muistelmissa sisäistekijän kokemuksia ja tuntemuksia tarkasteltaessa on mahdollista päästä käsiksi kirjoittavan isän tunteisiin ja koettuun suruun. Tunteet toimivat aina prosessina. Kognitiivisessa psykologiassa tästä prosessista puhutaan tunne-episodina. Kokija voi itse rakentaa tunteistaan ja tunne-episodeista kertomuksia. Martha Nussbaumin mukaan tunteet muodostavat itsessään kompleksisen kertomuselementeistä rakentuvan kognitiivisen muodon. Toisin sanoen henkilö rakentaa itse tunteidensa vaiheista kertomustaan. Voidaankin sanoa, että kirjallisuudessa tunteiden tarinat saavat aikaan aivan luontevasti kertomuksen muodon. (Lyytikäinen 2016, 41.) Näin myös tutkimukseni kohteena olevissa Hugo Hörtsänän muistelmissa isä punoo tunteittensa tarinaa omista kokemuksistaan.

Lyytikäinen (2016, 41) on todennut, että elämän keskeisiä tunnekokemuksia huomioidessa episodien sijasta pitäisi puhua paremminkin tunnehistoriasta. Tunnehistoriat ovatkin hyvin yleisiä romaanien aiheita. Tästä ajatusmallista ammennan myös omaan luovana kirjoitustyönäni työstämäni historiallisen romaanin käsikirjoitukseen. Romaaneissa episodeja saattaa olla paljonkin, tosin tunne voi elää myös hiljaiseloa. Tunneteorioissa on syytä erotella äkilliset ja episodiset tunteet sekä pysyvämmät taustatunteet sekä tunteet, jotka ovat syntyneet

aiemman episodin tuloksena. Viimeisessä on kyse siitä, kun esimerkiksi rakastuminen johtaa pysyvämpään rakkauden tilaan tai kuolemantapauksen aiheuttama suru painuu ajan myötä latentiksi. Myös pysyvät tunteet vaikuttavat äkillistenkin tunnereaktioiden taustalla. Itselle läheiseen ja tärkeään ihmiseen kohdistuvaan uhkaan reagoidaan usein tavallista voimakkaammin. (Lyytikäinen 2016, 41.)

Kirjallisuudessa on kyse kuvaavasta esityksestä, jonka mimeettinen, eli fiktiivinen esitystapa erottaa ne niistä kuvauksista, joita tunteiden tutkijat käyttävät. Kirjallisilla julkaisuilla on tuntemisen kulttuuri, joka oletettavasti vaikuttaa teosten reseptioon. Emootioiden sosiokulttuurinen luonne ei kuitenkaan merkitse sitä, että aiempien aikakausien vaikuttavuuteen pyrkivää kirjallisuutta ei voisi ymmärtää emotionaalisesti myöhempinä aikakausina, toisenlaisesta kulttuurista tarkasteltuna. Osa kirjallisuuden viehätystä liittyykin juuri sen kykyyn kuljettaa lukija toisiin todellisuuksiin, joissa vallitsevat erilaiset arvot, normit ja lainalaisuudet. (Lyytikäinen 2016, 67.)

Tunteita käsittelevässä tieteellisessä keskustelussa on käytetty kolmea tunteisiin viittaavaa termiä: affect, emotion ja feeling. Haasteena suomalaiselle tunteita käsittelevälle keskustelulle on, että suomen kielestä kyseisille termeille ei löydy täysin vastaavia merkityksiä. Suomen kielessä ei esimerkiksi ole alun perin ollut lainkaan vastinetta käsitteelle affect, jota onkin tieteellisten keskustelujen myötä alettu kutsua lainasanalla affekti (Salmela 2017, 32). Affektit ovat jonkun ihmisen tai asian vaikutusta toiseen ihmiseen. Vaikka affekteja on aivan kaikkialla, ihmisten ja asioiden välissä suhteissa, ne ovat erittäin vaikeasti hahmotettavia ja nimettäviä. Ne jäävät myös suurelta osin kokijaltaan tietoisesti havaitsematta. Affektien käsitettä hyödynnetään usein esimerkiksi epäselvien ja piilevien kulttuuristen tuntemusten tutkimuksessa. (Helle & Hollsten 2016, 14.)

Osa affekteista saattaa vähitellen muuntua tunnistettaviksi emootioiksi (Helle 2016, 109). Termeistä Emotion ja feeling puhutaan suomen kielessä molemmista useimmiten tunteina. Voidaan siis sanoa esimerkiksi surun tai janoan tunne, vaikka näistä vain suru on varsinainen tunne ja jano sen sijaan kehollinen aistimus. Erottaakseen nämä kaksi tunnetta kuvaavaa sanaa toisistaan, jotkut tutkijat käyttävät janoan ja nälän kaltaisista kehollisista aistimuksista termiä tuntemus. (Salmela 2017, 32.) Toisaalta näiden kahden termin erottelun yhteydessä toiset puolestaan ovat kääntäneet käsitteen emotion emootioiksi. Emootio on subjektin kokemus ja

sillä on aina kohde eli jokin asia tai henkilö, johon tunne intentionaalisesti kohdistuu (Lyytikäinen 2016, 40).

Vaikka affektin ja emotion käsitteet erotetaan pääsääntöisesti tarkkaan toisistaan, ne voidaan ajatella myös toisiaan täydentävänä. Yksi näkökulma nostaa affektin sateenvarjotermiksi, jonka alla on emotion käsite. Charles Altier on määritellyt affektin alalajeiksi tunteet, mielialat, emotiot, sävyt tai tunnelmat sekä passiot. Altier näkee affektit narratiivisina, välittömiin aisteihin perustuvina tapoina, joilla ihminen reagoi ympäröivään maailmaan. (Helle & Hollsten 2016, 19). On siis syytä huomata, että tunteiden tutkimuksessa ei ole mitään tiettyä selkeää termistöä, jota käytetään yhtenäisesti, vaan samasta asiasta puhuttaessa saatetaan käyttää eri tutkimuksissa myös aivan erilaisia käsitteitä. Jotkut käyttävät vain yhtä termiä ja toiset taas puhuvat niistä rinnakkain, jopa synonyymisesti. (Helle & Hollsten 2016, 12.)

Affektien tavoin tiedostamattomia ovat myös eksistentiaaliset tunteet. Tietoisista tunteista, kuten ilo, viha, häpeä, pelko, poiketen eksistentiaalisilla tunteilla ei välttämättä ole lainkaan nimettyä kohdetta. Ne jäävät usein myös täysin huomaamattomiksi, ellei maailmassa olemisen kokemisessa tapahdu jotakin perustavanlaatuista muutosta. Raja tietoisten ja eksistentiaalisten tunteiden välillä kuitenkin häilyy. (Ahola 2018, 59-60.) Eksistentiaaliset tunteet myös määrittävät tiedostettujen tunteiden kokemista ja päinvastoin.

Kuten Hugo Hörtsänän tapauksessa voimakas surun kokeminen sai isän mielen lopulta murtumaan. Vaikka surun tunne emotiona ajan kuluessa helpotti, jäytävä synkkyys jäi elämään tiedostamattomana eksistentiaalisena tunteena. Tämän eksistentiaalisen kokemuksen kautta isä menetti elämäniloan ja myös tiedostetut tunteet saivat negatiivisen ja melankolisen sävyn. Kokemansa menetyksen johdosta isän voidaan nähdä kärsineen eksistentiaalisesta kriisistä, jonka myötä hän pohdiskeli olemassaolonsa mielekkyyttä ja tarkoitusta. Pohdintojensa myötä hän päätyi lopputulokseen, että elämällä ei ole enää suuntaa eikä merkitystä, kuten seuraavasta Jaakko-pojalle tämän kuoleman jälkeen kirjoitetusta kirjeestä on nähtävissä:

”Mitä kaikkea merkitsi poismenosi? Sekin on vähin erin alkanut selvitä meille. Tiedämme nyt, kuinka hyödytöntä on ollut koko ikämme kestänyt ponnistelumme. Yhdellä iskulla tehtiin tyhjäksi ja tuhottiin kaikki, riisuttiin alastomaksi, niin kuin sinutkin Jaakko. Syksyllä riihipolkua kulkeissani itsekseni kyselin, kukahan tätä minun jälkeeni kulkee? Muuta vastausta en saanut kuin - vieras. Mahdollisesti jo hyvinkin pian, sillä useasti tuntuu selvästi, että minun kädestäni ohjat jo pian heltiää, siitä todistaa jo muutamassa kuukaudessa harmaantunut hiustenikin väri.”

2.2 Suru ja traumakokemus

Suru kuuluu elämään yhtä lailla kuin ilo ja muut vastaavat tunteet. Surua aiheuttavista kokemuksista kuoleman aiheuttama menetys on lopullisuutensa vuoksi vaikein käsitellä. Suru on täysin luonnollinen reaktio menetykseen ja sen laukaisema prosessi mahdollistaa uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisen. Suremisen prosessi on aina yksilöllinen, joten saman kokeneiden perheenjäsentenkin tapa surra voi poiketa merkittäväällä tavalla toisistaan. Myös surun reaktiot voivat vaihdella ikävästä ja surullisuudesta kaipaukseen ja ahdistukseen. Sureminen on monikerroksinen prosessi ja mielen ohella sillä on vaikutusta ihmissuhteisiin, hengellisyyteen ja koko kehoon. Suru voi aiheuttaa ruumiillista väsyneisyyttä, pelkoa siitä, että jollekin muullekin sattuu jotakin pahaa, se voi vaikeuttaa uuteen päivään motivoitumista sekä aiheuttaa keskittymis- ja muistivaikeuksia. (Alakangas 2014.) Trauman kokeneella henkilöllä muistot eivät koodaudu normaalisti. Hän voi muistaa tapahtumia yksityiskohtaisesti, mutta tapahtumien tunnereaktiot puuttuvat. Toisaalta muistikuvat voivat olla myös hyvin sirpaleisia, tai tapahtumien paikalla on aukkoja. (Herman 1992, 37–38.)

Traumapsykoterapiakoulutuksen uranuurtaja, Synolonin toimitusjohtaja ja psykologi Soili Poijula on hoitotyön ohella tutkinut surun ja trauman hoitoa. Sureminen on prosessi, joka vaatii aikaa. Kuolemantapauksen jälkeisessä akuutissa surussa koetaan sokki, menetystä, tuskaa, ahdistuneisuutta, pelkoa, yksinäisyyttä, masennusta, syyllisyyttä ja katumusta. Suru saattaa tuntua jopa ylivoimaisen suurelta kantaa. Aluksi tuska ja kärsimys ovat läsnä koko ajan. Kriittisimmän vaiheen jälkeen suru tulee ajoittain aaltona ja purkauksina, ensin ilman ärsykettä, myöhemmin jonkin vainajaan liittyvän muiston laukaisemana. Suru muuttua vähitellen muotoaan akuutista integroituneeksi ja surevan elämä jatkuu. (Alakangas 2014.)

Surusta voi myös sairastua. Poijulan mukaan suru on merkittävä terveysriski ja kuolleisuus surevien keskuudessa on huomattavasti muuta väestöä korkeampi. Osa surevista ei toivu luonnollisesti, vaan tarvitsee ammattilaisen apua. Pitkittyneessä surussa voimakas tuska jatkuu eikä surun lieventymistä tunnu tapahtuvan. Häiriö voidaan todeta jo puolen vuoden kuluttua menetyksestä. (Alakangas 2014.) Traumaattinen kokemus syntyy, jos yksilö ei voi vastustaa tai paeta uhkaavaa tapahtumaa, vaan joutuu avuttomana kohtaamaan tilanteen. Hyödyttömäksi koetut puolustusmekanismit jäävät päälle ja johtavat pitkittyneeseen ylivirittyneisyyden tilaan. (Herman 1992, 34.)

Traumaattinen surun kokeminen seuraa yleensä läheisen ihmisen äkillisen tai väkivaltaisen kuoleman jälkeen. Surevan on vaikea hyväksyä asiaa todeksi. Suruun voi liittyä myös voimakkaita ja tuskallisia muistoja kuolleesta, sekoamisen tunnetta sekä vaikeutta uskoa elämän jatkuvuuteen. Elämältä katoaa merkitys ja sen myötä koko pohja. Traumaattista surua kokevan on työstettävä ensin traumaattinen tapahtuma, jonka jälkeen surutyö vasta pääsee alkamaan. (Alakangas 2014.)

Traumakirjallisuuteen liittyviä piirteitä ovat traumalle tyypillisten oireiden jäljittely tarinan henkilöhahmojen kokemien tunteiden kuvauksessa. Tällaisia ovat muun muassa dissosiaatiot, painajaiset, pakonomainen uudelleen kertominen, kerronnan hajoaminen ja temporaalinen dislokaatio ja tarinan sulkeuman viipyminen. (Andermahr 2013, 15). Tällaiset piirteet nousevat selkeästi esiin esimerkiksi Harri Filpan sarjakuvaromaanissa *Kuolema meidät erotti* (2017). Sarjakuvateos vyöryttää esiin kuvia, jotka esittävät koruttomasti traumaattiset tapahtumat. Asiat risteilevät edestakaisin tapahtumasta toiseen tehden tarinan paikoitellen hieman poukkoilevaksi. Tämä kuvastaa hyvin sitä, miten menetyksen jälkeen muistot, kariutuneet tulevaisuudenhaaveet ja arjesta selviytyminen kaikkine tunteineen myllertävät yhtenä massana kokijansa päässä. Valmiiksi hiotut ja julkaistut teokset eivät kuitenkaan välttämättä enää paljasta, millä tavoin surun käsittely on alun perin edennyt. Edes omassa lähdeaineistossani en pääse täysin käsiksi siihen, mitä on kirjoitettu missäkin järjestyksessä, sillä muistokirjaan kootut aineistot eivät täysin noudata kronologista järjestystä, vaan muistelmat, kirjeet ja muu materiaali on koottu paikoitellen teemoittain. Edes ensimmäinen ja toinen muistokirja eivät seuraa toisiaan, vaan nekin ovat osittain limittäisiä. Toiseen muistokirjaan on täydennetty asioita, joita ensimmäisestä on unohtunut.

Tarkastellessani Hugo Hörtsänän muistiinpanoja, minua kiinnostavat erityisesti emootiot. Puhun emootioista myös tunteina, tarkoittaen juuri nimenomaista emootion käsitettä. Emootiot ovat kokijan tiedostettuja tunteita, jotka ovat luonteeltaan siinä mielessä narratiivisia, että niiden syy-seuraus-suhteita on mahdollista tarkastella (Helle & Hollsten 2016, 16). Sivuan jossain määrin myös affekteja. Tällaisia tarkastelukohteita ovat esimerkiksi Hugo Hörtsänän suhde aikaan ja yhteiskuntaan, mutta myös isän ja pojan väliseen suhteeseen. Affektit tulevat ilmi ennen kaikkea kollektiivista traumaa tarkasteltaessa. Kirjallisuus ja muu taide ovat kautta

aikojen kuvanneet niitä tunteita, joiden sanallistaminen on vaikeaa. Kirjallisuudella on merkittävä rooli myös affektiivisesti latautuneiden yhteiskunnallisten ilmiöiden käsittelyssä (Nykänen 2018, 67; Helle & Hollsten 2018, 28.) Niin sisällissota kuin toinen maailmansota ovat jättäneet suomalaisten sydämiin kollektiivisen trauman. Kokonaisten yhteisöjen identiteettiä järkyttäneet traumat ovat olleet laajan teoreettisen mielenkiinnon kohteena 1990-luvulta alkaen (Hollsten 2016, 171).

Jefrey C. Alexanderin kulttuurisen trauman teoria, mutta myös yksilön trauman näkökulma auttavat avaamaan Hugo Hörtsänän muistelmia. Kollektiivinen tai kulttuurinen trauma syntyy, kun yhteisön jäsenet kohtaavat kauhean tapahtuman, joka jää pysyvänä jälkenä ryhmän tietoisuuteen muokaten sekä muistoja että identiteettiä perustavalla ja peruuttamattomalla tavalla. Kollektiivinen kokemus jäisi kuitenkin abstraktiksi, jos siihen ei kytkeytyisi yksilöiden omakohtaisia kokemuksia. Yksilön traumassa uhkaava tilanne aiheuttaa henkisen vaurion, joka saa aikaan voimakkaita stressireaktioita. (Hollsten 2016, 172.)

Pojan menetys sodassa oli luonnollisesti Hugo Hörtsänälle, kuten kaikille perheenjäsenen rintamalle menettäneille, yksilöllinen kokemus, mutta myös perheen tai lähipiirin keskeinen tai jopa koko kansakunnan yhteinen kollektiivinen taakka. Ajatus siitä, että traumasta on mahdollista vapautua muistamisen avulla, palautuu psykoanalyttiseen traumakäsitykseen (Hollsten 2016, 188). Yhteisön ja yksilön traumakokemukselle yhteistä on, että molemmissa painotetaan vaiettujen kokemusten muistamista ja työstämistä. Kollektiivisetkin traumakokemukset avautuvat jokaisen yksilön traumatarinan kautta. Toisen maailmansodan aikana suomalaisia kaatui kaikkiaan noin 95 000 henkeä. Kansakunnan kollektiivinen kertomus koostuukin kaikista näistä yhteiseen traumaan liittyvistä kertomuksista. Kollektiivisten kertomusten vaalimisessa ei olla täysin yksimielisiä, mitä muistoja olisi tärkeää säilyttää ja mitkä sen sijaan olisi parempi unohtaa. Yksimielisiä ollaan kuitenkin siitä, että yhteisön kannalta olisi tärkeää päästä irti voimakkaista vastakkainasetteluista sekä saavuttaa konsensus menneiden tapahtumien tulkinnasta. (Hollsten 2016, 172-173.)

Myös Hugo Hörtsänä joutui kantamaan kahdenlaista traumaa; yksilöllistä menetystä isänä ja kollektiivista toisen maailmansodan traumaa yhdessä koko kansakunnan kanssa.

Suomalaisessa yhteiskunnassa kuolemaa pidetään edelleen jossain määrin tabuna. Se on arka, pelätty aihe, josta ei mielellään puhuta. Kuolema ei ole pelkästään fyysinen tapahtuma, vaan myös sosiaalinen, kulttuurinen, uskonnollinen ja filosofinen ilmiö. Suhtautuminen kuolemaan on vahvasti sidoksissa siihen, kuinka ihminen ymmärtää elämän ja sen tarkoituksen. (Hakola ym. 2014, 10.)

Vaikka kuoleminen on aivan yhtä arkista kuin syntyminen, ja jokainen ihminen kuolee ennemmin tai myöhemmin, kuolema on paradoksaalista kyllä häivytetty yhteiskunnassamme ikään kuin maton alle. Kuoleman pysyessä outona ja vieraana, siihen liitetty pelko on hyvin luonnollista. On myös aivan normaalia pysähtyä kysymään, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu. Päättyykö kaikki viimeiseen hengenvetoon vai jatkuuko elämä jossakin muodossa tavalla tai toisella? Selvää on, että rakas ihminen on poissa ja kadonnut tästä näkyvästä maailmasta lopullisesti.

Sosiologi Zygmunt Bauman on todennut, että kuolema on ihmiselle kuvittelematon toiseus, joka pysyy salaisuutena. Tästä syystä myös omaan kuolemaan ja kuolevaisuuteen suhtautuminen on hyvin vaikeaa. (Hakola ym. 2014, 13).

Myös monet kuolleiden omaiset ovat kokeneet etäänntyneensä yhteiskunnasta sen tähden, että muiden ihmisten on vaikea kohdata heitä läheisen kuoleman jälkeen (Hakola ym. 2014, 71).

Koen, että kuolemaa käsittelevien teosten yhtenä merkittävänä pyrkimyksenä on madaltaa elämän ja kuoleman välistä kuilua sekä välittää tietoa kuoleman kokemisesta. Karl-Magnus Spiik sivuaa asiaa teoksessaan *Isän suru* (2010, 7):

”Saatan ravistella mielipiteilläni joidenkin käsityksiä ja perinteisiä uskomuksia. En tee sitä osoittaakseni olevani oikeassa, vaan jotta kuolemaa ja sen kohtaamista uskalletaan käsitellä rohkeammin ja avoimemmin. Ihmisille syötetään edelleen liian paljon valmiita vastauksia ja totuuksia. Ihmisten pitää entistä enemmän muodostaa käsityksiä elämästä ja kuolemasta omien ajatusten ja kokemustensa pohjalta.”

Usein onnettomuus, itsemurha ja väkivaltainen kuolema jättävät jälkeensä jossittelun varaa. Olisiko tapahtuma kenties voitu jotenkin estää? Sairauteen kuoleminen on ainoa kuolemisen muoto, jossa kuolema voidaan joissakin tapauksissa nähdä jopa helpotuksena ja siunauksena. Kuolemisen hallinnan kulttuurisiin malleihin kuuluu aktiivinen menetyksen käsittely samanaikaisesti lähenevän kuoleman kanssa. Kuolevan omaisen tuntemuksia kutsutaan ennakoivaksi suruksi. Vaikka peli olisikin jo menetetty, surua täytyy kuitenkin piilotella, sillä

potilas on edelleen hengissä. Kuolevaa puolisoa hoitaneet ovat kertoneet, kuinka tulevaisuuden ajattelemisen on ollut mahdotonta puolison elinaikana. Sekä kuoleva itse, että pitkittyvään kuolinprosessiin sidottu omainen saattavat jopa toivoa pikaista kuolemaa, jotta kärsimys ja epävarmuus päättyisivät. (Hakola ym. 2014, 118-119.)

Toki kuoleman lopullisuuden edessä jokainen omainen joutuu tällöinkin käsittelemään voimakkaitakin surun tuntemuksia. Tutkimuksesta käy hyvin ilmi, että oman lapsen hautaan saattaminen on pahinta mitä voi tapahtua. Luonnollisesti myös muiden lähiomaisten poismeno koetaan raskaana, esimerkiksi kumppanin kuolema vie usein pohjan elämältä pitkäksi aikaa. Kuoleman jälkeen vainajan glorifiointi on tyypillistä, ja myös Jaakon kuoleman jälkeen hänen muistonsa yhäti kirkastui Hugo-isän mielessä. Poika näyttäytyy isän kertomuksissa lähes heeroksena. Samalla tavoin kuin jo antiikin ajalla, miehisen sankaruuden osoittamisen paikka on ollut taistelu. Hyvä sotilas myös antoi kaikkensa taistellessaan loppuun asti. Kuolemaa isänmaan puolesta onkin pidetty parhaana ja kunniakkaimpana kuolemana, mitä ajatella saattaa. Sodat ovat täyttäneet hautausmaat sankarihaudoilla, ja hautausmaille asetetut muistomerkit kantavat niiden miesten muistoa, jotka ovat uhranneet henkensä maan puolesta. Sotilaspastorien, upseerien, asetoverien ja sairaalahenkilökunnan kirjeet ovat avanneet omaisille vainajan viimeisiä hetkiä (Kempainen 2006). Lukuisista kirjeistä myös Hugo Hörtsänä ammensi tietoa Jaakon viimeisistä vaiheista. Jaakon yksikön päälliköltä tuli heti Jaakon kuoleman jälkeen kirjeellinen ilmoitus Hugo Hörtsänä perheelle:

”Manviljelijä H. Hörtsänä perheineen.

Erittäin raskas velvollisuuteni on ilmoittaa Teille, että poikanne on kaatunut 5.7.-44 vihollisen ilmahyökkäyksen kohteena, Itä-Karjalassa. Raskas isku on kohdannut meitä kaikkia. Vahvistakoon Kaikkivaltias Jumala Teitä kestäämään tämän surusanoman ja olkoon heikkona lohdutuksenanne tietoisuus siitä, että olette saaneet antaa kalliimpane Isänmaan vapauden alttarille. Mutta hän ei mennyt yksin. Hänen aseveljensä ins. kapt. Renkonen kaatui Jaakon rinnalle, molemmat velvollisuutensa loppuun asti tunnollisesti täyttäen.

Kallis on vapautemme hinta.

Syvästi kaivaten ja ottaen osaa suureen suruunne.

Kapt. T. Vennala” (SKS KIA.)

Omaisiet myös kirjoittivat itse kertoakseen läheisensä kuolemasta, sekä vastaanottivat surunvalittelukirjeitä. Näissä ylistettiin suomalaisia sotilaita ja sankarikuolemaa. Sotilaan kaatuminen nähtiin myös omaisten uhrina. Sankarihautajaiset yhdistivät ihmisiä ja olivat osa yhteisöllistä ja henkilökohtaista suremista, mutta niissä myös määritettiin surua, sotaa ja kansakuntaa. (Kempainen 2006.)

Jaakon kuoleman jälkeen Oriveden kirkossa järjestettiin yhteinen siunaustilaisuus kaikille Jaakon kanssa samoihin aikoihin kaatuneille. Hugo Hörtsänän kertoman mukaan siunauspäivä valkeni raikkaana ja aurinkoisena ja sankarihaudat oli peitetty juhlaa varten tuoreilla kuusenhavuilla ja hopeapajun lehdillä. Kumpujen alla odotti kaikkiaan seitsemän sankarivainajaa siunaustaan. Mustilla alttarivaatteilla ja kukilla kaunistettu kirkko oli täynnä väkeä. Sankarivainajien omaiset ja ystävät istuivat heille varatuille paikoille. Suuri sotilasvartiosto ja lotat omilleen. Muu yleisö, jota oli massoittain, täyttivät suuren kirkon viimeistä sijaa myöten. (SKS KIA.)

”Kalliit, surevat ystävät. Rakkaan kansamme parhaina poikina, tämän kristityn kansan valiomiehinä he ovat – se tieto lohduttaa meitä keskellä syvää suruamme – olleet myös tietoisia suuresta kutsumuksestaan Herran edessä”, pastori Aarnio julisti tilaisuudessa. (SKS KIA.)

2.3 Kuoleman enteet, Taivas, Jumala ja kuolemanjälkeinen elämä

Suru kerrostuu Hugo Hörtsänän muistelmissa monitahoiseksi kokonaisuudeksi. Koko luomakunta suree yhdessä isän kanssa. Pienet enteet, kuten Jaakon jäähyväissanat viimeisen tapaamisen yhteydessä, Jaakon huoneen ikkunapuita kolkutellut tikka, sekä kodin pihapuissa ahkeraan lennellyt kuolemaa kukkunut käki, Jaakon huoneeseen yhtäkkiä ilmaantuneet kymmenet koiperhoset, sekä lampun sammuminen isän lukiessa Jaakon viimeistä rintamalta lähettämää kirjettä, muodostuivat jälkikäteen isälle kuoleman enteiksi. Jaakon suremiseen osallistui myös kodin ruokakello (SKS KIA).

”Sovin voutin kanssa, että ruokakellolla ilmoitamme, kun Jaakko saapuu Oripohjan asemalle. Jaakon saapuessa vedin nuorasta ja se kalahti vaan pari kertaa, sitten vaiken – eikä soinni, vaikka kuinka nuorasta temmoin. Kuulin taakseni putoavan jotakin. Se oli kellon kieli. Kello on ollut tapulissa vaarini ajoista asti, eikä tällaista ole ennen tapahtunut. Kellokin näin ilmoitti surunsa.” (SKS KIA.)

Kirjoissa esiintyvistä kuoleman enteistä linnut ovat yleisimpiä. Niitä esiintyy tutkimusaineistoni ohella lähes kaikissa tarkastelemissani teoksissa. Kuolemaa kuvaavat elementit, kuten mustat linnut ja taivasajatukset nousevat esiin myös Riitta Jalosen lastenkirjassa *Tyttö ja Naakkapuu* (2004). Herkkäviritteinen kertomus etenee sisäisenä puheena, jossa lapsi pohtii elämänsä sattumuksia rautatieaseman suurten puiden katveessa. Mustanpuhuvat naakat lennähtävät suurena parvena puusta taivaalle. Lapsen mielessä kuollut isä on nyt taivaalla, joten näkymä yhdistyy tytön mielessä isän kuolemaan. Lapsi tietää, miltä yksin jääneestä puusta tuntuu. Lähdön jälkeinen suru ja kaipaus täyttävät lapsen sydämen. (Jalonen 2004, 4-10, 36.)

Myös *Valkoinen Toyota vei vaimoni* -teoksen (2014) kerronnassa lintujen kuvaillaan ilmaantuvan lähestyvän kuolemantapauksen edellä.

”Oli ennusmerkkejä, ikään kuin etiäisiä. Linnut piipittivät pihalla ja lentelivät levottomasti edestakaisin, yksi punarintainen törmäsi ikkunaan, makasi koivet oikosenaan ja pyrähti lentoon vasta, kun yritin ottaa sen kämmenelle. Iso harakka tuli nauraman naurujaan kasvimaan viereisen koivun yläoksalle. Lahirannan lääseikössä vuosia asustaneen ruskosuohaukan ilmaannuttua kiertämään pienevää kehää pihan yläpuolelle harakka kävi vaiteliaaksi ja livahti metsään pitkä repaleinen pyrstö jalkojensa välissä. Muutkin siivekkäät katosivat.” (Skiftesvik 2014, 7.)

Elias Koskimiehen nuorisokirja *Ihmepoika* (2014) eroaa kuoleman käsittelyssään muista tarkastelemistani teoksista. *Ihmepoikaa* lukiessa on selkeästi havaittavissa, että sen tekijä pyrkii jossain määrin tarkoituksellisestikin kyseenalaistamaan ja rikkomaan yleisiä kuoleman kuvaamisen tapoja ja paikoitellen tekemään niistä jopa parodiaa. Ensin teoksen kertoja pohtii sitä, kuinka jokin asia kuuluisi perinteisesti kokea ja tämän jälkeen tapahtumat esitetään siten, kuinka asiat todellisuudessa menivät. Esimerkiksi päähenkilön löytäessä isänsä olohuoneen lattialta makaamassa harmaana, hikikarpalot otsallaan kuvataan tilanne, jossa isä kääntyy poikaansa päin. Alkaa vuoropuhelu, jossa käydään läpi lähestyvän kuoleman aiheuttavia tuntemuksia. Aluksi isä tiedustelee, kuuleeko poika saapuneiden korppien äänen. Korpit symboloivat keskustelussa lähestyvää kuolemaa. (Koskimies 2014, 14.) Vuoropuhelussa isä lohduttaa poikaa:

”Älä itke vuokseni, poikani.
Olemme Jumalan viljaa.
Olemme kertolaisia elämän mystisessä näytelmässä.
Tulemme tähtien takaa.
Ilmestymme maan päälle
kuin ihmeenä.
Ja meillä on aikamme.
Meillä on tehtävämme,
kättemme työt.
Meillä on ohikiitävä istumapaikkamme maailmankaikkeudessa...
Mutta yhtä lailla
kun saavumme ihmeenä,
me lähdemme täältä ihmeen lailla,
häviämme
iäisyyteen; äärettömän
suuren uurna.
Joten poikani,
pyyhi kyöneleesi,
vieritä lohduttomuuden viitta harteiltasi.
Juhli kaikkea sitä, mitä olin ja kaikkea sitä, mitä olen tuleva olemaan! (Koskimies 2014, 14-15.)

Lopulta isä ja poika syleilevät toisiaan. Isä kallistaa päänsä sivulle ja päästää viimeisen henkäyksensä. Poika nostaa itkien katseensa ylös taivaaseen. (Koskimies 2014, 15.)

Vaikka Koskimiehen teoksessa tarina lähteekin kulkemaan aivan toiseen suuntaan, ja keskustelu etenee huomattavasti arkisemmin, teos kuitenkin nostaa esiin myös perinteisiä

kuolemasta kirjoittamisen konventioita, kuten kuolemaa viestivä lintu, lähestyvän kuoleman ja ylikuoleman syvä pohdinta sekä Jumalan läsnäolon miettiminen.

Lintuteema nousee esiin myös Harri Filpan sarjakuvaromaanissa, ei kuitenkaan niinkään etiäisenä. Toinen teoksen päähenkilö-Filpan lemmikkiundulaateista, Alma, kuolee lähes samaan aikaan päähenkilön vaimon kanssa. ”Alma on poissa. Nyt meitä on talossa kaksi leskeä - minä ja Olli. Mustalla huumorilla selviää pitkälle ja se helpottaa minua saaden surun keskellä jopa hymyilemään”, kertoo *Kuolema meidät erotti* -sarjakuvan kertoja.

Usein sellaisetkin ihmiset, joita ei hengellinen tai henkinen ulottuvuus ole elinaikana juurikaan kiinnostanut, kääntyvät lopun edessä pohtimaan sitäkin mahdollisuutta. Samalla tavoin myös läheisensä menettäneet saattavat kääntää katseensa pois itsestä kohti suurempia käsiä, joihin turvata. Myös Hugo Hörtsänän muistelmista on selkeästi havaittavissa tämä hengellinen käänne hänen prosessoidessaan Jaakon kuolemaa. Jälleennäkemisen toivo antoi Hörtsänälle voimaa.

Kuolemaa käsitteleville teoksille on hyvin tyypillistä myös pohdinta siitä, miksi Jumala sallii pahojen asioiden tapahtumisen. Myös Hugo Hörtsänä kokee itsensä perin juurin murskatuksi. Vastapuoli; aikakausi, yhteiskunta, jopa Jumala, nousevat isän kirjoituksissa pahantekijän asemaan. Viimeistä isä ei halunnut kyseenalaistaa, mutta tapahtumien aiheuttama lohduttomuus nostaa kärsivän isän huulille myös monet miksi-kysymykset. Hän mietti ankarasti, mikä on elämän tarkoitus kaikkien tapahtumien keskellä.

”Yhäti nousee eteen kysymys: Miksi nuoret vesat katkaistaan ennen kuin ne ovat ennättäneet tuskin elämänsä alkaakaan. Monenlaisia vastauksia ja selityksiä saa ihmisiltä. Kaiken ytimenä kuitenkin on, että se on sitä Kaikkivaltiaan vanhurskaan Jumalan salaisuutta, jonka tarkoitus meille kirkastuu joskus, ellei täällä ajallisuudessa, niin siellä hänen luonaan, jossa Sinunkin Jaakko uskon olevan ja jonne mekin toivomme pääsevämme.” (SKS KIA.)

Isä miettii myös, elikö poika turhaan. Toisaalta, ehkä omaa oloaan helpottaakseen, isä jopa lopulta iloitsee siitä, että poika ei ole enää näkemässä ja kokemassa yhteiskunnan vääryyksiä. Samaa tapaan Karl-Magnus Spiikin *Isän Suru* (2010) -elämäkertateoksen kertoja pohtii menetystään.

”Miksi näin piti tapahtua minulle, meille? Tekisi mieli raivota Jumalalle – tälle maailmankaikkeuden suurimmalle voimalle. En vain pysty. En tavoita sellaista vihaa tai pettymystä tai tuskaa, joka saisi minut huutamaan Jumalalle sieluni pohjasta asti. Yritän kovasti pysyä koossa ja hyväksyä, että tässäkin on kysymys jostakin suuremmasta suunnitelmasta, jota ihmisen mieli ei pysty ymmärtämään. Tajuan asian, mutta sen hyväksyminen on mahdotonta. Kaikki ihmiset käyvät varmaan läpi saman tuskan kohdatessaan kuoleman.” (Spiik 2010, 13.)

Muutamaa sivua ja ajallisesti muutamaa päivää myöhemmin isän tuska kasvaa niin suureksi, että miksi-kysymys vihdoinkin irtoaa hänen huuliltaan. Tämä kokemus on lähes identtinen Hugo Hörtsänän pohdintojen kanssa, kun Hörtsänä ensin empii Jumalan kyseenalaistamista, mutta

sittemmin kyseenalaistaa myös Kaikkivaltiaan tarkoitusperät. *Isän Suru* (2010) teoksessa aiheen käsittely sekä tyyli ovat eniten samankaltaisia Hugo Hörtsänän tekstien kanssa.

”Kysyin äsken Jumalalta miksi sinun piti kuolla? Miksi minun piti kohdata näin valtava menetys, kun pienemmätkin kolhut ovat viime vuosina toimineet? Mikä on tämän järjestelmän tarkoitus? Miksi elämä on tällaista? Miten pystyn tänään ajamaan poliisilaitokselle, hakemaan tavarasi ja lukemaan kirjeesi? Miten pystyn menemään hautaustoimistoon valitsemaan arkkua? Miten kestäen hautajaiset? Nämä ovat itsekkäitä kysymyksiä: minä, minä, minä. Mutta niin se vain on. Itseni kautta koen tilanteen ja oman tyttäreni menettämisestä ja kaipauksesta on kysymys.” (Spiik 2014, 16.)

Sarjakuvataiteilija Harri Filppa on prosessoinut omaa surutyötään piirtämällä ja kirjoittamalla nuoren vaimon äkillisen kuoleman jälkeen. Tästä surusta syntyi sarjakuvateos *Kuolema meidät erotti* (2017). Vaikka teoksessa surun käsittely on hyvin arkista ja käytännöllistä, ei kuoleman jälkeisen elämän pohdintaa ole kokonaan hylätty. Jumala ja uskonasiat vilahtavat myös kirjan päähenkilön, Filpan, pohdinnoissa, tosin itse hän ei niihin ole valmis tarttumaan. Epätoivo saa lesken kuitenkin tarttumaan puhelimeen, ottamaan yhteyttä meedioon ja sen myötä myös hän turvautuu yliluonnolliseen. (Filppa 2017, 95-99.)

Kuoleman jälkeinen elämä nousee vahvasti esiin myös Reko ja Tiina Lundánin teoksessa *Viikkoja, kuukausia?* (2006), jossa eletään odottaen ja valmistautuen tulevaan kuolemaan. Kuolemanjälkeinen elämä ja uskonasiat nousevat myös lähestyvän kuoleman edessä vahvaan rooliin. Kirjan päähenkilö, kuolemansairas Aki, haluaa keskustella papin kanssa ja pyöritellä taivaskeskustelujen ohella myös tuttuja Miksi juuri minä -kysymyksiä. Teoksessa käydään myös Akin ja hänen vaimonsa Minnan välinen dialogi, joka kietoo yhteen sekä maallisen että hengellisemmän tason.

”Illalla naulasin Akin uuden työhuoneen seinään sen tauluja: ikoneita, valokuvan pöytään otsallaan nojaavasta August Strindbergistä, vanhan painokuvan jostain meritaistelusta, pari lahjaksi saatua grafiikanlehteä. Sommittelin Strindbergiä Jeesuksen viereen. Aki pysäytti kiihkeästi.

- Älä nyt hemmetissä sitä siihen pane.

- Laskin vasaran alas.

- Jos mä teen ristinmerkkiä tän ikonin edessä, niin ei tommonen rienaaja ja okkultisti voi maata siinä mun edessä.

- Pelkäätkö sä tosiaan että Jumala suuttuu, jos Jeesuksen vieressä on kuva Strindbergistä?

- Älä herjaa.

Aki oli vakavissaan. Minulle Akin ikonit olivat aina edustaneet vain rauhan symboleja, armoa, anteeksiantoa myös itseä kohtaan. En hetkeäkään epäillyt, etteikö Aki pääsisi taivaaseen, siis sillä edellytyksellä, että se oli olemassa. Sanoin sen sille. Kysyin, että mikä on se synti, jota se eniten pelkää tehneensä.

- Kateus. Epäusko.

- Voi jumalauta. Jos joku tästä maailmasta pääsee taivaaseen, se ei ole taulujen järjestyksestä kiinni. Pidä taulus ja järjestä ne ihan miten lystää.

- Ei kun tehdään vaan miten sä haluat.” (Lundan 2006, 157-158.)

Jumalalle puhumisen ohella omaiset keskustelevat runsaasti myös kuolleen omaisensa kanssa. Hugo Hörtsänä keskusteli Jaakon kanssa kaiken aikaa. Hän myös kirjoitti runsaasti kirjeitä Jaakolle tämän kuoleman jälkeen.

”Raskasta vaan on uskoa, että olet mennyt pois ja niin äkkiarvaamatta täytyi erota meistä, siellä vieraalla maalla. Etten kaipauksellani rasittaisi toisia, koetan usein salaa itkeä, sillä se huoventaa. Jotka eivät ole kokeneet, eivät ymmärrä miltä isästä tuntuu menettäessään ainoan poikansa, jonka piti jatkaa siitä mihin itse pääsi ja siitä aina edelleen hänen poikansa ja pojanpoikansa loputtomiin --” (SKS KIA.)

Samalla tavoin Karl-Magnus Spiik työsti suruaan omassa elämäkertateoksessaan puhuttelemalla tytärtään Camillaa. Karl-Magnus Spiik menetti tyttärensä itsemurhan seurauksena. Vaikka lapsen menetys on tapahtunut eri tavoin, itse surun kokemisessa ja prosessoinnissa on nähtävissä runsaasti yhtäläisyyksiä Hugo Hörtsänen kirjoittamiskokemuksen kanssa. Isä kertoo lukeneensa Camillan tekstejä, lähinnä päiväkirjoja ja puhuneensa hänen kanssaan. Näin hän kuvaa nostaneensa tietoisuuteen ajatuksia, joita Camillan kuolema on herättänyt. Tällaisesta keskustelusta isä on pystynyt muodostamaan jonkinlaisen ymmärrettävän kokonaisuuden ja samalla kokoamaan hajonnutta sisimpäänsä. Isä huomaa vähitellen puhuvansa myös muille. Tekstiä tuntuu syntyvän tunteiden, ajatusten ja tajunnan virrassa. (Spiik 2010, 7.)

”Istuin joka aamu päätteen ääreen ja annoin Camillan ja sisimpäni puhutella minua. Joskus ajattelu lensi ihmissuhteisiin, toisinaan maailmankaikkeuteen ja usein Jumalaan. Joskus se johti elämän tarkoitukseen ja tarkoituksettomuuteen.” (Spiik 2010, 7.)

2.4 Tarve muistaa

”Samalla kun omistan teoksen rakkaan poikani Jaakon muistolle, on se tarkoitettu kaikkien isänmaan puolesta sankareina henkensä uhranneiden muiston säilyttämiseksi. Sillä varmasti heitä kaikkia yhdisti sama raskas huoli synnyinmaan kohtalosta, sekä syvä rakkaus kotiin ja omaisiin. Kunnioittavin kiitokseni kirjailija Maila Talviolle kehotuksesta kirjan kirjoittamiseen ja ystävällisistä neuvoistaan sekä kaikille niille ystäville, jotka ovat suostuneet pyyntööni saada julkaista heidän selostuksiaan ja osanottokirjeitään. Orivedellä 1944-45. Hugo Hörtsänä.” (SKS KIA.)

Hugo Hörtsänen ensimmäiseen muistokirjaan kirjoittama alkuteksti kiteyttää hyvin muistokirjojen perimmäisen tarkoituksen. Keräämällä ja kirjoittamalla muistoja talteen Hugonkin keskeinen tavoite oli säilyttää edesmennyt rakas muistoissa. Hänen mentorinaan toiminut Maila Talvio totesi Hugolle lähettämässään kirjeessä, että muistamisen lahja on väkevä voima ja se kantaa jopa kuoleman rajan yli. Mitä enemmän ihminen oppii viljelemään muistamista, sitä tehokkaammin se toimii.

”Teette oikein ja kauniisti, kun muististanne nyt pelastatte itsellenne ja tuhansille muille, joiden hiukset ovat muutamassa viikossa harmaantuneet, poikanne lyhyen kukkivan elämäkerran. Kun katselen Jaakon kuvaa, niin siinä näen voimakkaan nuoren ihmisen. Tämän kukinnan väkivaltainen katkeaminen vaikuttaa niin järkyttävältä juuri siitä syystä, että kukinta oli niin vehmas, niin rikas.” (SKS KIA)

Muistaminen ja unohtaminen liittyvät vahvasti surutyöhön. Tarkastelemistani teksteistä on hyvin havaittavissa, että jokainen ihminen suree omalla tavallaan. Siinä missä toinen pitää kynsin hampain kiinni muistoista, joku toinen haluaa hävittää kaiken konkreettisen vainajasta muistuttavan, jotta unohtaminen, ja tämän myötä surusta parantuminen, olisi helpompaa. Muistoihin kiinnittymistä kuvaa hyvin Hugo Hörtsänän tapa säästää Jaakon kuoleman jälkeen tämän vaatteet ja muu jäämistö. Hän haluaa säilyttää kaiken Jaakon ”muistojen majassa” tämän vanhassa huoneessa. (SKS KIA.)

Kuolema meidät erotti -sarjakuvassa päähenkilö sen sijaan hävittää suuren osan vaimonsa jäämistöstä. Henkilökohtaisten tavaroiden poisheitto tuntuu Filpasta helpolta, esimerkiksi kalenterit tai kamera on helppo heittää pois. Kameran muistikortti sen sijaan tuntuu vaikeammalta, sillä se sisältää yhteisiä muistoja. Myös valokuvat sisältävät yhteisiä muistoja, joten sureva leski päättää säilyttää myös ne. Vaimon vaatteet hän päättää aluksi lähettää hyväntekeväisyyteen, mutta peruu kuitenkin hetken kuluttua aikeensa: ”Nämä menevät suoraan kaatopaikalle. En halua nähdä näitä vaatteita kenenkään yllä enää koskaan.” (Filppa 2017, 19.) Muutaman vaateen Filppa säilyttää kuitenkin itsellään – sellaisia, joita hän on vaimon eläessäänkin tältä lainannut.

Samantyyppinen kaava toistuu myös päähenkilö-Filpan prosessoidessa suruaan kirjoittamalla. Vaikka Hörtsänän kirjoitustyön tavoin sarjakuvien piirtäminen on Filpalle terapeutinen prosessi, hän päättää polttaa piirtämänsä kipeät muistot saunan kiukaan pesässä. Muistojen tuhoaminen tuntuu pahalta, mutta samalla kun pahan olon tuottamat tekstit ja kuvat palavat, Filppa tuntee helpotusta. ”En halua nähdä näitä muistoja enää koskaan”, toteaa teoksen päähenkilö-Filppa saattaessaan raa’alta ja raskaalta tuntuvia asioita savuna ilmaan (Filppa 2017, 16). Säästämiensä vaatteiden tavoin hän päättää jättää myös muutaman piirtämänsä sivun pöytälaatikkoon.

Suru ja muistot eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään konkreettisiin muistoihin, vaan yhteiset kokemukset säilyvät mielen muistilokeroissa tavaroiden katoamisenkin jälkeen. Tämän myös Filppa huomaa prosessoidessaan vaimonsa kuolemaa edelleen. Muistaminen ei kuitenkaan ole vain negatiivinen asia. Surun helpottumisen jälkeen yhteiset muistot ovat myös lohduttavia.

Myös Riitta Jalosen lastenkirjassa *Tyttö ja Naakkapuu* (2004) teoksen tyttö lohduttautuu muistelemalla kuollutta isää. Hän oivaltaa, että muistot jäävät elämään sisälle. Ne kulkevat aina mukana, eivätkä koskaan lopu.

”Voin vielä junan ikkunasta katsoa rautatieaseman puita ja nähdä linnut. Jos minun tulee niitä matkalla ikävä, painan pään äidin syliin ja muistelen ne kuviksi silmien eteen.” (Jalonen 2004, 45.)

Lastenkirja kiteyttää hyvin muistamisen ajatuksen. Yksi suurimmista syistä ja laukaisevista tekijöistä, miksi jokainen näistä surua ja kuolemaa käsittelevistä teoksista on kirjoitettu, on edesmenneen rakkaan muiston kunnioittaminen. Jokainen ihminen on rakentunut muistoista. Erilaiset tapahtumat elämämme helminauhassa ovat muokanneet meistä sellaisia kuin olemme. Myös kaikki ympärillämme olevat ihmiset kuuluvat oleellisena osana muistojemme verkostoon. Muistot elävät vielä pitkään senkin jälkeen, kun ihmistä ei enää ole. Kirjoitetut muistot jäävät elämään yli sukupolvien.

2.5 Surusta kirjoittaminen - Terapiaksi itselle, lohduksi muille

Emotionaaliset mullistukset koskettavat usein elämän kaikkia osia. Jos menettää työn tai läheisen ihmisen, tapahtumat eivät rajoitu pelkkään menetykseen, vaan tapahtumilla on vaikutuksensa aivan kaikkeen: taloudelliseen tilanteeseen, suhteeseen muihin ja näkemykseen itsestämme (Bennebaker 2004). Samalla tavoin kuin kirjallisen teoksen lukeminen, myös kirjoittaminen on usein terapeutin ja puhdistava kokemus. Kehon ohella myös mieleen voi tulla haavoja satuttavista tapahtumista. Erilaisten haavojen hoitamiseen kirjoittaminen tarjoaakin mitä parhaita hoitoa. Se auttaa näkemään ja jäsentelemään kokemuksia. Teoksen valmiiksi saattaminen on voimaannuttava kokemus, sillä itselle laaditut tarinat yhdessä muiden ihmisten tulkintojen kanssa vaikuttavat elämän suuntaan. Kielteisen ajattelun nähdään rajoittavan näkökulmaa ja vähentävän mahdollisuuksia, sen sijaan positiivinen ajattelu auttaa näkemään mahdollisuudet jopa mahdottomissa paikoissa. (Ali-Sisto 2013, 12-13, Bennebaker 2004.)

Terapeuttinen vaikutus ei siis synny ainoastaan siitä, että tekijä vuodattaa paperille tunteensa. Merkitystä on myös sillä, että tehdessään elämäänsä ymmärrettäväksi lukijalle kirjoittaja näkee laajemmin ja syvemmin. Myös asioiden väliset yhteydet hahmottuvat selkeämmin. Kirjoittamisessa voidaan nähdä myös kaari, jossa tilanne vaihtelee eri ajanjaksoina. Hankalatkin tunteet useimmiten lievittyvät ajan myötä. (Vanhatalo 2018.)

Myös Karl-Magnus Spiikin omaelämäkertateoksessa kertoja kuvaa kokevansa kirjoittamisprosessin itselleen terapeuttisena. Kuoleman kohtaamiseen ei voi valmistautua eikä sitä voi harjoitella ainakaan silloin, kun se tulee täysin odottamatta. Sureva isä näkee Camillan enkelinä, joka tuo samalla lohtua ja ymmärrystä niille, jotka ovat joutuneet kohtaamaan kuoleman. Myös Hugo Hörtsänä halusi poikansa Jaakon tarinan kautta tuoda lohtua muille, jotka ovat kokeneet vastaavaa.

Spiik avaa kirjassaan oman tarinansa kautta isän roolia ja kokemuksia. Kirjan kertoja tiedostaa, että miehiä on yleisesti syytetty sulkeutuneisuudesta ja tunteiden näyttämisen puutteesta tai tunteiden vähättelystä. (Spiik 2014, 7.)

Karl-Magnus Spiikin Camilla-tyttären tavoin myös Veikko Huovisen Pekka-poika riisti itseltään hengen. Huovisen nuorin poika Pekka oli kuollessaan 41-vuotias. Hän lähti perheen mökkirannasta uimaan syksyisen Kiimasjärven kylmään syleilyyn, eikä palannut. Turun sanomille (Moberg 2007) antamassaan haastattelussa Veikko Huovinen kertoo, että myös hänelle kirjan kirjoittaminen oli isän surutyötä. *Pojan kuoleman* (2007) kirjoittaminen auttoi häntä jäsentämään tuntojaan ja lievittämään tuskaa. Huovinen kertoi kokeneensa Pekan kuoleman jälkeen myös valtavaa syyllisyyttä. (Huovinen 2007, 111; Moberg 2007.)

Syyllisyys nouseekin surun ohella useissa kuolemaa käsittelevissä teoksissa keskeiseksi. Myös Karl-Magnus Spiik (Uitto 2012) ja Harri Filppa (Hongisto 2018) kertovat kokeneensa syyllisyyttä ja pohtineensa, olisivatko voineet tehdä jotakin toisin ja näin ollen estää läheisen kuoleman. Spiik kertoo Helsingin Sanomille antamassaan haastattelussa etsineensä syytä muualtakin kuin itsestään (Uitto 2012).

”Olen nyt vakuuttunut, ettei itsemurhaan ole koskaan vain yhtä syytä. Camilla oli koulukiusattu, toisaalta hän saattoi kokea joskus huumorinkin loukkaavana. Hän joutui myös kuuntelemaan

minun ja vaimon riitoja. Hän oli hyvin rakastunut poikaystäväänsä ja koki myös heidän riitansa erittäin rankasti. Hän pyrki taideteolliseen korkeakouluun ja pääsi ensimmäiselle kierrokselle, mutta ei siitä eteenpäin.” (Uitto 2012.)

Kaikista elämäkerrallisista teoksista ilmenee myös, että oman surun työstämisen ohella teokset on kirjoitettu myös lohdutukseksi muille. *Kuolema meidät erotti* -teoksen nuori miespäähenkilö kuvailee traumaattista kokemustaan koskettavasti pyrkien samalla valamaan uskoa tulevaisuuteen. Tarinan kuljettama viesti on, että kaikesta huolimatta elämä jatkuu edelleen. Teos tarjoaakin vertaistukea ennen kaikkea samassa elämäntilanteessa oleville. Siinä ei monen muun surua käsittelevän teoksen tavoin löydetä tai tarjota mitään valmiita vastauksia kuoleman kysymykseen, mutta se on oivallinen kurkistusikkuna omien surun kokemusten avoimeen käsittelyyn. Teoksessa annetaan myös ihan konkreettisia ohjeita siihen, miten ja missä apua on surun kohdatessa saatavilla. Teoksen päähenkilölle suurimman lohdutuksen tuo aika. Ajan kuluessa omat tunteet on kohdattu, analysoitu ja pahin tuska on hälvennyt. Lopulta Tinderistä löytynyt uusi rakkaus tuo uutta odotusta ja iloa elämään (Filppa 2014, 119).

Omaelämäkerrallisesta sisällöstä huolimatta sarjakuvan lukeminen on lukijalle erilainen kokemus kuin kirjallisen omaelämäkerran tai kaunokirjallisen teoksen lukeminen. Sarjakuva onkin tarkastelemistani teoksista rakenteeltaan erilaisin ja poikkeaa myös omasta tutkimusaineistostani, johon kuitenkin sisältyy jonkin verran myös kuva-materiaalia, kuten piirroksia ja valokuvia. Teoksen kirjoittajan kokemusta fokalisoivat näkökulmakuvat tuovat konkreettisesti omaelämäkerrallisen kokemuksen lukijan verkkokalvoille. Näkökulmakuvat esittävät havainnollisesti myös sarjakuvakerronnan interaktiivisen luonteen. Viime vuosikymmeninä omaelämäkerrallinen sarjakuva on kohonnut yhdeksi näkyvimmistä sarjakuvan lajeista. Tämä on samalla osaltaan auttanut vakiinnuttamaan sarjakuvan aseman vakavasti otettavana taidemuotona ja lisännyt sarjakuvan kiinnostavuutta omaelämäkerrallisessa tutkimuksessa. Omaelämäkerrallinen sarjakuva jatkaa sekä kirjallisten omaelämäkertojen että kuvataiteen omakuvien itsetutkiskelua ja henkilöhistorian kertomisen perintöä, mutta sen multimodaalinen muoto tuo myös täysin uusia näkökulmia oman tarinan esittämiseen. (Vuorinne 2018, 8-10.)

Tarkastelemieni teosten joukossa oli myös toinen kuvakirja: lastenkirja *Tyttö ja naakkapuu* (2004). Vaikka kuvaa ja tekstiä on mahdollista analysoida myös erillisinä kerronnallisina elementteinä, niiden vuoropuhelu tuo kuitenkin teoksen tarkasteluun kiinnostavaa lisäarvoa.

Kristiina Louhen intensiiviset kuvat värittävät kertomusta surumielisellä ja kauniilla tavalla. Tyttö ja naakkapuu -teos kuvaa isän kuoleman aiheuttamia muutoksia lapselle ymmärrettävästi ympäristöä tarkastellen ja pohtien. Kuoleman tuottama surun ja ikävän tunne on kuvattu seuraavasti:

”Minä tiedän ikävän. Se on sellaista, jonka tuntee joka puolella itsessään. Eniten se tuntuu vaatteiden sisällä, mutta minä en tarkalleen tiedä missä. Joskus se sattuu kurkkuun ja korviinkin. Kurkusta tulee jotenkin paksu ja korviin pistelee niin kuin olisi pakosta juossut oikein kovaa, vaikka ei olisi yhtään jaksanut. Kukaan ei näe siihen paikkaan, jossa ikävä eniten tuntuu. Äidilläkin on sellainen paikka. Äiti on pitänyt sylissä ja kertonut. Vaikka en ole vastannut, olen minä kuunnellut mitä on sanottu. Kun on istunut sylissä, se paikka, jonne ei näe, on pienentynyt. (Jalonen 2004, 11.)”

2.6 Kuoleman hyväksyminen paranemisen alku

Useimmissa teoksissa on havaittavissa myös samanlainen tervehtymisen kaari, jonka voi nähdä lohdullisesta ja eteenpäin suuntautuvasta loppuratkaisusta. Vaikka suru ja kaipaus jäävätkin elämään loppuelämän kumppaneiksi, pahin tuska vähitellen helpottaa ja elämään alkaa löytyä taas värejä. Tyttö ja naakkapuu -teoksen (2004, 47) pikkutyttö jatkaa hypellen matkaansa kohti uutta kotipaikkaa äidin hymyillessä vieressä, *Valkoinen Toyota vei vaimoni* -kirjan Joni Skifesvik on jatkanut elämää perheensä kanssa Kim-pojan kuoluessa edelleen jokapäiväiseen elämään ja ajatuksiin (Skifesvik 2014, 231). Seura-lehden haastattelussa kirjailija Harri Filppa kertoo, kuinka hänen omaelämäkertakirjansa päähenkilön tavoin hänen rakkautensa edesmenneeseen vaimoon on muuntunut kauniiksi muistoksi ja elämään kuuluvat nykyään uusi vaimo sekä lapsi (Hongisto 2018).

Piirtäessään ja kirjoittaessaan terapiatyönä sarjakuvaa osana suru- ja selviytymisprosessia Harri Filppa teki päätöksen kuoleman miettimisen lopettamisesta. Samalla hän hyväksyi, että on tapahtunut jotakin sellaista, mille hän itse ei voi mitään. (Hongisto 2018.) Tämä oivallus lieneekin juuri se laukaiseva tekijä, jonka myötä parantuminen surusta on mahdollista. Kirjoittaminen toimii hyvin terapeuttisena käsiteltäessä niin kuolemaa kuin muitakin traumaattisia kokemuksia. Kirjoitusprosessi auttaa tunteiden selkeyttämisessä ja ajatusten sekä tapahtumien analysoinnissa. Asioiden työstö tarvitsee kuitenkin päätöksen, jonka jälkeen on mahdollista katsoa eteenpäin ja jatkaa matkaa.

Kuoleman hyväksyminen tuo lopulta helpotuksen tunteen niin omaiselle kuin kuolemansairaalle lähestyvän kuoleman edessä.

”Olin kuitenkin rauhallinen ja levännyt. Kuolemanpelko ja levottomuus olivat kadonneet. Tajusin nyt ensimmäistä kertaa päästäneeni ajatuksiini mahdollisuuden, että kuolisin nopeallakin aikataululla. Aina aikaisemmin se olisi ollut haamun esiin manaamista pensaasta, nyt uskalsin sanoa sitä realistiseksi vaihtoehdoksi. Minuun tämän myöntäminen vaikutti positiivisesti. Olin käyttänyt niin paljon energiaa kuoleman kieltämiseen, että helpotus tuli keveyden tunteena. Aivan fyysisesti tuntui kuin olisin noussut hartioista leijumaan. Olin käynyt Kuoleman talossa ja päässyt sieltä elävänä takaisin.” (Lundán 2006, 182.)

Hyväksymistä ei luonnollisesti voi pakottaa, joten jokaiselle surun työstäjälle menetyksen käsittely on täysin oma polkunsä. Tutkimuskohteenani olevista Jaakko Hörtsänän muistokirjoista on havaittavissa, että Jaakon isä Hugo Hörtsänä ei pystynyt päästämään irti. Hän jatkoi kirjoitustyötä ja aktiivista Jaakon muistelua koko loppuelämänsä. Näin ollen kirjoittamisen terapeuttinen prosessi ei päässyt kunnolla päätökseen. Vaikka kirjoittamistyön edetessä ajan myötä suurin tuska Hugo Hörtsänän omienkin sanojen mukaan lientyi, hänen sisimmät ajatuksensa ja tunteensa jäivät menetyksen myötä synkiksi. Hörtsänä ei kyennyt enää kunnolla nauttimaan elämästä tässä ajassa, vaan hän asetti kaiken toivonsa jälleennäkemiseen ja ajan rajan tuolla puolen olevaan uuteen elämään. (SKS KIA.)

3 EETTISTEN KYSYMYSTEN VAIKUTUS TARINAN TULKINTAAN

3.1 Kertomusten eettinen potentiaali

Kaiken aikaa teoreettisen tutkimukseni rinnalla olen kirjoittanut tutkielmaani kuuluvaa luovaa käsikirjoitustyötä. Koska luovan työni aihe kumpuaa suoraan Jaakko Hörtsänän muistokirjoista, tarkastelen Hugo Hörtsänän aineistoa vielä eettisen potentiaalin ja historiallisen mielikuvituksen tarjoamien lähestymistapojen valossa. Narratiivista hermeneutiikkaa edustavat menetelmät tarjoavat käytännöllisen välineen ymmärtää historiallisia tapahtumia niin uhrien, väkivallan tekijöiden kuin sivullistenkin kokemusmaailmoista käsin. Jokainen ihminen toimii maailmassa dialogisena tarinankertojana, toisista riippuvaisena, haavoittuvaisena ja kietoutuneena myös monisyisiin väkivallan historioihin, jotka läpäisevät kerronnallista mielikuvitustamme sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti. (Vasenkari 2018.) Sota-ajat tarjoavat kehyksen myös omalle luovalle työlleni. Yrittäessäni ymmärtää näiden tapahtumien mahdollisuuden ehtoja, pelkkä asioiden demonisoiminen ei riitä.

Keskustelu kertomusten eettisestä potentiaalista on ollut melko polarisoitunutta ja sitä ovat hallinneet argumentit kertomusten puolesta ja niitä vastaan. Keskustelua on värittänyt myös kiistely kirjallisuuden hyödyllisyydestä tai hyödyttömyydestä. (Meretoja 2018b, 7.) Kirjallisuuden eettinen merkitys on kytköksissä niihin tapoihin, joilla kirjallisuus avaa uusia ajattelun, toiminnan, kokemuksen ja kuvittelun mahdollisuuksia. Nämä puolestaan tarjoavat uusia välineitä ottaa huomioon ja ymmärtää asioita monista erilaisista näkökulmista. (Vasenkari 2018.)

Hanna Meretojan esittämä heuristinen malli auttaa arvioimaan kertomusten eettistä potentiaalia ja vaaroja. Erilaiset kompastuskivet rajataan kuuden kysymyksen avulla: ”1) laajentavatko vai supistavako kertomukset mahdollisen tajuamme, 2) kehittävätkö vai hämärtävätkö ne itseymmärrystämme, 3) edistävätkö vai haittaavatko ne toisten kokemusten ymmärtämistä niiden ainutkertaisuudessa, 4) osallistuvatko ne solidaarisuutta lisäävien vai poissulkevien, me vastaan muut -asetelmia vahvistavien kerronnallisten merkitysmaailmojen rakentamiseen, 5)

kehittävätkö vai heikentävätkö ne kykyämme tarkastella maailmaa eri näkökulmista ja 6) toimivatko ne avoimen eettisen tutkimisen ja kysymisen muotoina, jotka kyseenalaistavat perinteisiä oletuksia oikeasta ja väärästä, vai pönkittävätkö ne mustavalkoista ajattelua esittämällä yhden version tapahtumista absoluuttisena totuuteen” (Meretoja 2018a, 89-90; Meretoja 2018b, 8).

Meretojan malli soveltuu erityisen hyvin kaunokirjallisten tekstien analysointiin, mutta hän on testannut sitä myös muiden tekstien eettisen potentiaalin arviointiin. Meretoja on tarkastellut muun muassa Sofi Oksasen Melania Trumpille osoittamaa avointa kirjettä, ja sen myötä todistanut kertomusten eettisen analysoinnin ja arvioinnin mallin soveltuvan myös muiden kuin kaunokirjallisten tekstien analysoimiseen (Meretoja 2018b, 17-21). Myös omassa tutkimuksessani yhtenä tarkasteluaineistona ovat kirjeet, joita arvioin ja analysoin muistokirjan osana. Tutkin heuristisen mallin avulla nyt lähemmin kahta kirjettä, joista toinen on kirjoitettu ensimmäisen ja jälkimmäisen toisen muistokirjan päätesanoiksi. Tarkastelen kirjeitä yhdessä ja erikseen. Vertailun myötä pyrin selvittämään mitä yhteisiä tai erottavia piirteitä kirjeiden välillä on. Ovatko aika ja kirjoittamalla tehty surutyö tehneet tehtävänsä? Onko Hugo Hörtsänän kirjallinen tunteiden käsittely johtanut eettiseen muutosprosessiin?

Hugo Hörtsänän pojalleen Jaakolle kirjoittamissa kirjeissä isä pui tuntemuksiaan tämän jo siirryttyä ajasta ikuisuuteen. Isän kirjeistä välittyy epätoivo siitä, kuinka epäreilun kohtalon poika koki taistellessaan maan itsenäisyyden puolesta. Toisaalta hän toteaa jopa olevansa kiitollinen siitä, että pojan ei tarvitse olla näkemässä kuinka epäkunnioittavasti ja suurella vääryydellä yhteiskunta kohtelee kunniallisia kansalaisiaan sodan jälkeisessä Suomessa. Muun muassa kotitalon kohtalo surettaa isää. Hörtsänän sukutilan maista luovutettiin lähes 100 hehtaaria Karjalasta saapuvien pakolaisten asuttamiseen. Hugo Hörtsänä kokeekin joutuneensa parin muun tilallisen kanssa lähes yksin kantamaan vastuun sodan paikkakunnalle jälkeensä jättämistä taakoista. Hörtsänän kirjeessä kriittinen potentiaali voidaan liittää tapaan, jolla se tekee näkyväksi kulttuuristen kertomusmallien roolin mahdollisuuksien ja suhtautumistapojen määrittäjänä.

Kerronnallisen välitilan käsitteen näkökulmasta voidaan todeta, että kirje on muodoltaan dialoginen. Minä puhuttelee sinää luoden vaikutelmaa jaetusta kerronnallisesta välitilasta.

Kirjeen lopussa isä kehottaa poikaa myös olemaan hänen tukena ja auttamaan minkä pystyy. Koska isä ja poika eivät ole enää läsnä samalla olemisen tasolla, myös kirjeen minä pohtii pojan nykytilaa ja olemusta. Viestiä värittää kuitenkin toivo jälleennäkemisestä ajan rajan takana. Isä on elinaikanaan luottanut poikaansa ja saanut tältä apua ja tukea monenlaisissa käytännön askareissa. Edelleen isä turvautuu poikaan, jopa pyytäen tältä apua.

”-- Näiden lukemattomien vaikeuksien keskellä isäsi täytyy täällä toimia yksin, kun Sinut pois otettiin. Sinä olet jo vapaa näistä ajallisista huolista. Se vaan askarruttaa mieltäni, voitko Sinä sieltä rauhallisella mielellä seurata tapahtumia täällä, vai onko Sinun murhemielellä katseltava kaikkea? Mutta ole poikani siitä rauhassa, kyllä isäsi tekee kaikkensa mitä näissä oloissa on mahdollista. --”

Kirjeestä huokuu myös me-henki, jossa isä ja poika ovat edelleen yhdessä taistelemassa maailman epäoikeudenmukaisuutta vastaan. Näkökulmatietoisuuden suhteen kirje nostaa esiin erilaisia pohdinnan tasoja. Kirjeissään isä miettii maallisia käytännön asioita, muistelee aikaa ennen pojan kuolemaa, käsittelee tunnetasolla pojan kuoleman aiheuttamia surun ja epätoivon tunteita päätyen pohtimaan myös elämän tarkoitusta ja kuolemanjälkeistä elämää. Kirjeissä puhuja selkeästi vaikuttaa pitävänsä omaa näkökulmaansa oikeana ja tietää, että myös vastaanottaja seisoo hänen oikeina pitämiensä ajatusten takana. Toisaalta isän usko omaan ymmärrykseensä näyttää myös horjuvan. Aluksi hän kyseenalaistaa Jumalan tahtoa ja pitää Kaikkivaltiaan toimia epäoikeudenmukaisina. Myöhemmin hän kuitenkin kumoaa väitteensä todetessaan Jumalan olevan oikeudenmukainen, vaikka hänen oma ymmärryksensä ei vielä riitäkään tapahtumien merkitysten käsittämiseen. Pojan kuoleman jälkeen uskonnolliset ja erityisesti Jumalan tahtoon liittyvät asiat vaikuttivat askarruttavan kovasti isän mieltä.

Isän pojalleen kirjoittamissa kirjeissä on selkeästi kysyvä ote. Hän askarteleo mielessään olevien kysymysten kanssa vastaten välillä omiin kysymyksiin, empien vastauksia, ja jättäen kysymykset lopulta osin avoimiksi. Monille kaunokirjallisuuden lajeille tällainen valmiita vastauksia pakeneva tutkiva ote on tyypillistä, avoin kirje sen sijaan edustaa yleensä enemmän karrikoivaa ja julistavaa tyylilajia (Meretoja 2018b, 20). Hugo Hörtsänän kirjeet pojalleen Jaakolle ovat tavallaan henkilökohtaisia, mutta kuitenkin samalla myös suurelle yleisölle tarkoitettuja. Isällä on ollut kirjeitä kirjoittaessaan ollut vakaa aikomus, että hänen muistelmansa julkaistaan Jaakon muistikirjana kaikkien luettavaksi (SKS KIA 2018). Puhutellessaan kirjeessä kuollutta poikaansa, hän puhuttelee samalla myös niitä muita lukijoita, joiden hän toivoo lukevan kokemuksestaan ja voimaantuvan hänen sanoistaan ja ajatuksistaan.

Samalla hän myös osoittaa kritiikin yhteiskunnalle ja sen vaikuttajille niistä epäkohdista ja vääryyksistä, joiden kohteeksi hän kokee joutuneensa.

”Pelastaakseni kotisi niin ehjänä kuin mahdollista nykyiseltä aivan tolkuttomalta mielivaltaiselta pirstomiselta, jota nyt tehdään kaikkialla, ryhdyin raivaamaan noille puoliryssäisille karjalaisille, jotka sodan jälkeen raastettiin tänne, uutta peltoa metsään Kuulaksen ja Mäkilaakson palstojen väliin Aholan rajalle 28 hehtaaria, eikä sekään vielä riitä, lisäksi menee metsämaata useita kymmeniä hehtaareja. Tällaista pellontekourakkaa ei ole milloinkaan täällä kotipitäjässäni tehty. Sen kustannusarvio on 1.067.500 markkaa ja tuskin sekään vielä riittää. Siihen menee se uutispellon raivaukseen annettava pieni valtioapu, tämän alueen maan hinta, ja vielä lisäksi luovutettavan metsämaankin hinta. Toisin sanoen: noin sata hehtaaria maata metsineen ilmaiseksi. Mitä pahaa me olemmekaan tehneet, että näin hirmuisesti rasitetaan? Eikö se jo riitä, että Sinä Jaakko kaikkiesi annoit, uhraamalla henkesi? Tarkoitus lieneekin vallassa olijoilla hävittää tästä maasta yksityinen yrittelijäisyys ja johtaa talouselämämme venäläiseen malliin, kolhoosijärjestelmään. Orjuutta tässä maassa vielä ei ole ollutkaan, mutta nyt tehdään meistä ja tulevista sukupolvista valtion orjia. Sinun ei Jaakko kumminkaan tarvitse maistaa orjanruoskaa. (SKS KIA.)”

3.2 Kirjallisuus mahdollistaan asettumisen toisen ihmisen asemaan

Tarinoita ei kerrota vain itsen ja toisten ymmärtämiseksi, vaan niissä on kyse myös sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, kokemusten jakamisesta ja intersubjektiiivisten merkityksellisten tilojen rakentamisesta. Tarinoilla on mahdollista myös yhdistää ihmisiä ja sitoa heitä yhteen. Kokemusten jakaminen tarinoita kertomalla mahdollistaa sen, että voimme kokea ne merkityksellisinä ja samalla kestää ne. Esimerkiksi surun kokeminen on jaettuna helpompi kestää. (Meretoja 2018b, 13-14.) Myös Hugo Hörtsänä on käsitellyt omia tunteitaan kirjoittamalla ja taakkaansa jakamalla saanut lievitettyä pahaa oloaan. Muistiinpanoissa hän on kertonut myös toiveestaan, että oman tarinansa jakamalla hän voisi tuoda helpotusta ja lohtua myös toisille vastaavassa tilanteessa eläville (SKS KIA).

Filosofi Martha Nussbaum on esittänyt näkemyksen, jonka mukaan kirjallisuudella on erityisasema moraalisen ajattelun kehittämisessä. Eläytyessään lukijalla on mahdollisuus tuntea toisen henkilön tunteita. (Nussbaum 1990, 45–50.) Nussbaumin mukaan kirjallisuus kehittääkin erityisesti juuri toisen ihmisen asemaan asettumisen kykyä, jolloin myös maailman tarkastelu heidän näkökulmastaan on mahdollista. Vetoavat mielikuvat, eläytyminen, samastuminen ja kerronta ovat abstraktia argumentointia parempia keinoja lukijan eettisen tietoisuuden herättämisessä. Tämän myötä on mahdollista muodostaa emotionaalinen side myös sellaisiin ihmisiin, joiden kokemusmaailma on erilainen kuin omamme. Kognitiotieteellisen tutkimuksen

myötä on pystytty osoittamaan, että kaunokirjallisuuden lukeminen lisää ihmisten empatiakykyä. (Meretoja 2018b, 7; Nussbaum 1990, 50-53.)

Kun tarkastelen nyt vuosikymmeniä myöhemmin Hugo Hörtsänän kirjeitä ja muistiinpanoja, ja niiden kautta hänen kokemuksiaan ja näkemyksiään yhteiskunnallisesta tilanteesta, saatan kertomusten kautta päästä käsiksi hänen ajatusmaailmaansa, samastua siihen ja tuntea monella tavoin myös sympatiaa häntä kohtaan, siitäkkin huolimatta, että en jaa samanlaista elämäkokemusta tai kaikilta osin edes arvomaailmaa kuin hän. Esimerkiksi karjalaisten siirtolaisten asuttaminen sodan jälkeiseen Suomeen on itselleni itsestäänselvyys. Kansakunnan täytyy olla siinä määrin yhtenäinen, että se pystyy kantamaan vastuunsa ja ojentamaan kätensä apua tarvitseville. Mutta mikä onkaan ollut kaiken sen hinta? Siirtyvien perheiden asuttamiseen luovutetut talot ja viljelymaat saatiin siirtoväkijärjestelyillä muilta suomalaisilta. Siirtoväen kohtelu oli raakaa siitäkkin huolimatta, että kyse oli tuolloin oman maan sisäisestä pakolaisuudesta. Karjalasta saapuneet joutuivatkin kantamaan kaksinkertaista taakkaa; ensinnäkin jättämällä rakkaan kotinsa taakseen ja toisaalta kokemaan uudessa asuinympäristössä paikoitellen voimakasta hyljeksintää ja vihamielisyyttä. Monien oli vaikeaa suhtautua vieraisiin, outoa murretta puhuviin karjalaisiin, jotka tulivat sotkemaan paikkakunnan totuttua arkea. Pika-asutus- ja maanhankintalait määräsivät, että siirtoväelle otettiin maata elämiseen, minkä jotkut maata luovuttamaan joutuneet kokivat jopa varastamisena. Torjuvaan suhtautumiseen vaikutti uusien tulijoiden vieroksumisen ohella myös pula kaikesta. Omasta vähästä ei oltu halukkaita luopumaan. (Varjus 2015, 53-54.)

Näin jälkikäteen on jopa hieman vaikeaa ajatella, että suomalaisten siirtolaisten saapuminen 1940-luvulla oli verrattavissa nykypäivän turvapaikanhakija- ja pakolaishaasteisiin, vaikkakaan ketään ei pakoteta tämän päivän Suomessa jakamaan kotiaan tai luovuttamaan peltoa saati metsää. Yhteiskunnan kassa pidettäisiin kuitenkin yhtä ahnaasti omalla väellä kuin ennenkin. Sotakorvausten langetessa maksuun Hugo Hörtsänän katkeruus vaikutti kasvavan. Karjalaisen siirtoväen asuttamisen lisäksi valtio velvoitti luovuttamaan myös viljelymaata, sekä tukki- ja polttopuuta teollisuuden tarpeisiin. Myös verot ja valtion pakkolainat oli maksettava. Tilanne tuntui uhkaavalta ja vei Hugo Hörtsänän uskon tulevaisuuteen. Tilan sirpaloituminen merkitsi Hörtsänälle toki merkittävää taloudellista menetystä, mutta luopumisen tuskaa lisäsivät myös tunnesyyt. Kotitilan silpominen tuntui raskaalta ja vei jotakin pois jopa identiteetistä.

Yhteiskunnallisen kaltoinkohtelun tunnetta lisäsi varmasti pojan kuoleman aiheuttama varjo. Jos poika olisi palannut sodasta ja tullut kotiin avuksi järjestelemään asioita, yhteiskunnallinen velvoite olisi todennäköisesti ollut helpompi kantaa.

3.3 Historiallinen mielikuvitus yhdistää historian ja kaunokirjallisuuden

Kaunokirjallisuuden ja historian välistä suhdetta käsiteltäessä on hyödyllistä tarkastella myös historiallisen mielikuvituksen käsitettä. Historiallinen mielikuvitus on narratiivisen mielikuvituksen alalaji. Narratiiviseksi mielikuvitukseksi kutsutaan kykyämme luoda ja mieltää tarinoita, joihin on kiteytetty ymmärrys inhimillisen toiminnan lähtökohdista, motiiveista, seurauksista sekä eettisistä ulottuvuuksista. Sillä on suuri merkitys mieleemme toiminnan ja identiteettimme rakentumisen kannalta. Narratiivi luo muodon ja tämän myötä tulkinnan sekä merkityksen inhimillisille kokemuksille. Narratiivi on myös välttämätön historian kirjoituksen muoto, kun tapahtumien mitä moninaisemmista materiaaleista pyritään nostamaan esille relevantit tekijät kaikessa selitysvoimaisuudessaan. (Bacon 2005.)

Fenomenologian pohjalle rakennetussa hermeneuttisessa ajan ja kertomuksen teoriaan sisältyvässä mimesiksen teoriassa Paul Ricoeur korostaa, että teksti ei koskaan pelkästään vain jäljittele kuvaamaansa, vaan se myös tuottaa luovasti uutta. Hänen mukaansa sanoilla on todellisuutta uudelleenmuokkaava, ei sitä kopioiva merkitys. Ricoeur ei myöskään halua käyttää käsitettä representaatio, sillä hän haluaa välttää esittävyiden illuusion. Tämän mukaan käytännön kokemuksen, tekstin, tekijän ja lukemisen väliset monikerroksiset suhteet limittyvät toisiinsa. Näin ollen Mimesis-teorian avulla voidaan hahmottaa tekstin ja maailman sekä faktan ja fiktion välisiä suhteita. Sen avulla voidaan eritellä myös sitä, miten käytännön kokemus siirtyy kirjoittamisen kautta tekstiin ja palautuu jälleen lukemisen kautta tekstin välityksellä käytännön kokemukseen. Myöskään Hugo Hörtsänän muistelmia ja päiväkirjatekstejä ei voi erottaa todellisuudesta ja sen kokemisesta, ei myöskään muistamisesta, tai näiden kokemusten kerronnallistamisesta. Tästä huolimatta fiktiolla on erittäin merkittävä rooli myös elämäkerrallisissa teksteissä. Ricourin mukaan myös fiktio voidaan näin ollen nähdä resurssina, jonka avulla todellisuutta voidaan jäljentää. (Ricoeur 1991, 135, 140)

Ricoeurin (1992, 189) mukaan ei ole olemassa niin fiktiivistä keskustelua, etteikö se voisi olla yhteydessä todellisuuden kanssa. Temaattisten ja struktuuristen rakenteidensa läpi kirjallinen

työ kommunikoi aina tietyn maailmantulkinnan kanssa. Tämä on yksi hermeneuttisen estetiikan keskeisiä oivalluksia: taide, tässä tapauksessa kirjallinen työ, paljastaa maailman tietystä perspektiivistä, mahdollistaen sellaisen tavan kokea ja nähdä, joka olisi muutoin mahdotonta. Hermeneuttinen filosofia korostaa tulkinnallisuutta ja dialogisuutta. Myös Ricoeurin narratiivisen identiteetin teoria tarjoaa kiinnostavan näkökulman. Ricoeur on käsitellyt sitä, kuinka jokainen rakentaa kuvaa itsestään ja maailmasta narratiivien tapaan. Tekstit ja niiden lainalaisuudet toimivat saman kaavan mukaan, jolla muodostamme käsityksiä muuttuvista maailman tapahtumista. Prosessimaisuus liittyy oleellisena osana narratiiviseen identiteettiin. Identiteettiä luodaan ja muokataan kaiken aikaa. Kohdatut tarinat ja tapahtumat muokkaavat käsitystä itsestä ja maailmasta, ja identiteetti on jatkuvassa muutoksen tilassa. Muuttunut tilanne johtaa ennen pitkää oman tilan uudelleenarvioimiseen. Identiteettiin liittyy myös pysyvyyden hakeminen ja halu ymmärtää itsensä tietynlaisena. (Ricoeur 1992, 189-192.) Hugo Hörtsänän muistelmissa keskeisimpänä narratiivisen identiteetin ulottuvuutena näyttäytyy suhde menneisyyteen, aikaan ennen Jaakon kuolemaa, joka määrittyy menneisyydestä kertomisen kautta.

Kaunokirjalliset ja historialliset kertomukset muovaavat tajuamme myös siitä, mikä on mahdollista. Mahdollisen tajussa on kyse ennen kaikkea hahmotuskyvystä käsittää, mitä tietystä historiallisessa maailmassa oli, tai on, mahdollista kokea, ajatella, tuntea ja tehdä. (Meretoja 2018a, 182.) Kun mielikuvituksen yhdistää käytettävissä olevaan tietoon sekä analyttisiin arviointim metodeihin, on mahdollista tutkia historiallisten henkilöiden toiminnan motivaatioita ja mieltää heidän elinolosuhteitaan, siitäkin huolimatta, että tarkkailija on väistämättä omien lähtökohtiensa ehdollistama (Bacon 2005).

Mahdollisen taju tarkoittaa kykyä kuvitella, kuinka asiat voisivat olla myös toisin. Mahdollisen tajuamme määrittää kerronnallisen tiedostamattoman ja kerronnallisen mielikuvituksen suhde. (Meretoja 2018a, 183.) Hyvää elämää, sukupuolta ja menestystä koskevat kulttuuriset kertomusmallit ohjaavat toimintaamme ja asenteitamme jopa tiedostamattamme. Kaunokirjallisuus tekee näitä kulttuurisia kertomuksia näkyväksi ja samalla avartaa kerronnallista mielikuvitustamme sekä auttaa ottamaan kriittistä etäisyyttä meille kulttuurisesti tarjolla oleviin kerronnallisiin identiteetteihin. (Meretoja 2018b, 10.)

Mahdollisen taju liittyy vahvasti myös kirjallisuuden itseymmärrystämme kehittävään mekanismiin. Lukeminen laukaisee kerronnallisen itsereflektion, jonka myötä saamme tulkinnallisia välineitä kokemustemme, reaktioidemme, pelkojemme ja fantasioidemme ymmärtämiseen. Tunnistamisen kokemukset auttavat sanallistamaan omia tunteja ja näin vaikeilta tuntuvat asiat selkiytyvät. Kirjallisuustiede tarjoaa malleja, joiden kautta kulttuurisia merkityksiä on mahdollista ymmärtää ja sen myötä pystymme hahmottamaan myös itseämme ja maailmaa. Kirjallisuus lisää itseymmärryksen ohella myös kykyä ymmärtää muita. Esimerkiksi romaania lukiessamme voimme kohdata ajallisen ja ainutkertaisen subjektin konkreettisissa tilanteissa sen sijaan, että hänet määriteltäisiin abstraktein käsittein. Kertomukset problematisoivat ihmisten luokittelun yleiset, esimerkiksi sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvät määreet, ja onnistuvat välittämään kokemuksen sen kaikessa kompleksisuudessa. Samalla kertomukset hahmottelevat esiin yksilön elämään kytkeytyvän mahdollisuustilan. Kirjallisuus voi tutkia eettisen aluetta elämää mullistavalla tavalla, joka radikaaleimmillaan muuttaa käsitystämme siitä, mikä ylipäätään on eettistä. Tutkivan otteen vastakohtana on dogmatismi, joka puolestaan tarkoittaa yhden ainoan totuuden saarnaamista. (Meretoja 2018a, 16-17; Meretoja 2016, 69.)

Saksalaisen Günter Grassin teoksissa keskeisenä kysymyksenä on nähty jaetun vastuun ymmärtäminen. Pohdintojensa myötä syntyneenä johtopäätöksenä Grass on todennut, että vastuun ottamiseen tarinoiden kautta oli sisällytettävä omaelämäkerrallinen kuvaus hänen henkilökohtaisesta osallistumisestaan, mutta tämän lisäksi myös se, mitä hän oli jättänyt kertomatta. Grassin kaunokirjallisissa ja omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa on monia yhtäläisyyksiä. Erityisesti niitä yhdistää näkökulma, jossa esiintyy ”kokeva minä”. ”Kokeva minä” vahvistaa kertomuksen kokemuksellisuutta ja vetovoimaisuutta, yhdessä etäisyyttä luovan, itserefleksiivisen ja retrospektiivistä tulkintaa edustavan ”kertovan minän” kanssa. On tärkeää ymmärtää, että vaikka ”kokeva minä” on osa historiallista maailmaa ja se on vastuussa maailmassa tapahtuvasta toiminnasta yhtä lailla kuin toimeentuloastakin, sen ymmärrys on aina rajallinen. (Meretoja 2018a, 184-185.)

Luodessaan omaelämäkertaansa Grass on tuonut elementtejä menneisyyden kerronnallisen tiedostamattoman tasolta nykytietoisuuden tasolle kartoittamalla muun muassa, kuinka hänen oman lapsuuden ja nuoruuden kokemuksensa välittyvät kulttuuristen mielikuvien, kuten edellä

mainitun kaunokirjallisuuden avulla. Varttuneemmalla iällä Günter Grass on myös todennut, että hänen nykyisellä ”kertovalla minällään” on huomattavasti runsaammin hermeneuttisia resursseja käytettävissään tulkitessaan aiempia kokemuksiaan verrattuna hänen menneisyytensä ”kertovaan minään”. Näiden kahden itsen välinen etäisyys kiinnittääkin huomion siihen, miten ymmärrys ei ole pelkästään etäisyyden voittamista tai empatiakykyä toisten tai oman aikaisemman itsen kanssa, vaan se mahdollistaa myös uusia oivalluksia ja avaa ymmärrystä ennalta määrittelemättömään tietoisuuteen. (Meretoja 2018a, 199.)

Günter Grassin kertomukset ovat voimakkaasti itserefleksiivisiä: ne ovat tietoisia omasta valikoivuudestaan, tulkitsevuudestaan ja eettisesti varautuneesta luonteestaan. Monet hänen romaneistaan onkin kirjoitettu erityisesti toisen maailmansodan traumaan.

Meretojan historiallisen mielikuvituksen pohdinnat antavat kiinnostavia kuvakulmia myös omaan tutkimukseeni. Verratessani Hugo Hörtsänän surutyön aikana kirjoittamia kirjeitä keskenään, huomaan myös Hugon asenteessa tapahtuneen jonkinlaista muutosta. Ensimmäisen muistokirjan jälkeisessä kirjeessä hän on vielä täysin kiinni Jaakon muistelussa. Vaikuttaa, että kuukausien päivittäinen kirjoitustyö ja Jaakon muisteleminen on aiheuttanut jopa hallaa paranemisprosessille. Jaakko on läsnä kaikessa: ajatuksissa, keskusteluissa, arkipäivän prosesseissa, jopa nimenä äitienpäiväkortissa. Tästä isän miltei pakkomielteenomaisesta suhtautumisesta poikansa muisteluun, viestivät muun muassa isän kirjoittamat sanat:

”Mutta yksi asia kuitenkin on, johon en sovinnolla enkä pakollakaan myönnä. Sinun huonettasi täällä en aio luovuttaa yleiseen käyttöön, paitsi jos he raivaavat minun pois tieltään – siitä syntyy taistelu, säilytän sen muistojesi majana koko elinikäni ja uskon, että äiti ja Elisakin niin tekevät sen jälkeen, kun olen saanut kutsun sinne missä Sinä jo olet. (SKS KIA.)”

Isä ei luovu myöskään Jaakon jäljellä olevista vaatteista tai muista tavaroista, vaikka eräskin samalla kylällä asuva mies pyysi niitä omalle pojalleen. Aivan kuin aavistaen kohtalonsa, Jaakko oli luovuttanut viimeiseksi jääneen lomansa aikana suuren osan vanhoja vaatteitaan apua tarvitseville, muun muassa venäläisille sotavangeille. Jäljelle oli jäänyt kuitenkin muutama uudempi vaateparsi, joita isä jäi vaalimaan Jaakon muistojen majaan. (SKS KIA.)

Toisen kirjeen lopussa Jaakon kuolemasta on kulunut jo vuosi, kahdeksan kuukautta ja kolmetoista päivää. Isä on edelleen jatkanut Jaakon muistelua. Kirjeessään hän kuitenkin kertoo, että pahin suru on hellittänyt. Vaikka aika on ollut katkeraa, isä kertoo alistuneensa ja tottuneensa tilanteeseen. Edelleen poika kulki sydämessä mukana, tosin hiljaisemmin kuin

aikaisemmin. Jos suru vielä kävi ajoittain liian raskaaksi, isä lähti yksin luontoon, kukkupuiston poluille, ja itki yksin ikäväänsä salassa muilta. Viimeisessä kirjeessä kaipaus on muuttanut muotoaan; Jaakkoon kohdistunut ikävä on muuttunut hiljaiseksi jutusteluksi ja arkipäiväisten asioiden päivittämiseksi. Yhteiskunnalliset haasteet ovat sen sijaan nousseet päällimmäisiksi ja ottaneet tilaa itse surulta. Katkeruus on kuitenkin kirjeissä edelleen vahvasti läsnä. Siinä missä isä aikaisemmin murehti poikansa liian varhaista poismenoa, häntä harmittavat nyt erityisesti sodan jättämät yhteiskunnalliset ongelmat (SKS KIA 2018).

Tai olihan se surukin vielä siellä, rivien väleissä, piilotettuna arkisen aherruksen ja yhteiskunnallisen kaunan taakse. Selkeästi isän viesteistä kuitenkin välittyi se tosiasia, että tämän mielessä tulevaisuuden toivo oli alkanut kadota ja kipinä elämään tässä ajassa oli sammumassa.

Usein helpointa on samaistua heikommassa asemassa olevan tilanteeseen. Heikkouden ja avuttomuuden tunteet laukaisevat tarpeen puolustaa ja auttaa. Eettisesti arvokasta on kuitenkin myös muunlaisen näkökulman ottaminen. Välittömän empaattisen samastumisen sijaan tarvitaan ennen kaikkea sellaisen näkökulman löytämistä, joka tarkastelee asioita lukijan omasta kokemushorisontista säilyttäen kuitenkin kriittisen etäisyyden. Tämä tarjoaa turvallisen aseman tarkastella asioita toisen henkilön silmin. Kertomusten eettisen potentiaalın tärkein ulottuvuus liittyy tarinoiden voimaan kehittää kykyämme tiedostaa ja ottaa huomioon myös erilaisia näkökulmia. Näkökulmatietoisuus ei kuitenkaan aina välttämättä johda eettiseen toimintaan, vaikkakin se tarjoaa merkittäviä eväitä dialogille ja toisten huomioimiselle. (Meretoja 2018b, 15-16.)

Menneisyyden läsnäoloa nykyhetkessä ja muistamisen etiikkaa koskevat kysymykset ovat askarruttaneet historian-, kulttuurin- ja taiteentutkijoita koko maailmansotien jälkeisen ajan, jolloin Eurooppa on tehnyt tiliä menneisyyden kanssa. Keskeisenä kysymyksenä esiin nousee pohdinta siitä, miten menneisyys määrittää ja velvoittaa meitä. Erityisen polttavia kysymykset ovat olleet saksalaisten natsimenneisyydessä, jonka käsittelyssä kaunokirjailijoilla, kuten Günter Grassilla, on ollut merkittävä rooli. Asioita halutaan tuoda valoon osaltaan myös siitä syystä, ettei synkkä historia pääsisi enää toistumaan. Vaikka natsi-Saksan muisto on kaikessa kauheudessaan omaa luokkaansa, jokaiselta kansakunnalta löytyy omat kipupisteensä.

Suomalaisetkin ovat joutuneet kantamaan sisällissodan ja sittemmin toisen maailmansodan traumaa. Rintamalta palasi aikanaan koteihin syvästi traumatisoituneita miehiä. Erityisesti eturintaman sotilaat joutuivat näkemään, kuinka kaverit tai viholliset kaatuivat rinnalla. Ruumiiden löyhyä oli jatkuva seuralainen. Sodan traumat siirtyivät miesten mukana myös koteihin tuoden perheisiin monenlaisia ongelmia. Oli myös paljon koteja, joihin isä, puoliso tai poika ei Jaakko Hörtsänän tavoin enää koskaan palannut.

4 ELÄMÄKERRALLISISTA AINEKSISTA HISTORIALLINEN ROMAANI – TUTKIELMAANI KUULUVAN LUOVAN TYÖN ESITTELYÄ

4.1 Lähtökohtia luovaan kirjoitustyöhön

Teoreettisessa osuudessani olen keskittynyt lähinnä tekstin välittämien tunteiden käsittelyyn ja tulkintaan, luovaa kirjoitustyötäni valmistellessa olen kuitenkin joutunut käymään läpi myös tekstilajin tyypillisiin piirteisiin ja itse kirjoitustyöhön liittyviä kysymyksiä. Näitä pohdintoja avaan tässä tutkielmani neljännessä luvussa. Yhtenä pohdintana esiin on noussut lajityypin valinta. Romaanin kirjoittamiseen liittyy myös monia keskeisiä käytännön kysymyksiä, kuten kerrontaan, henkilöhahmoihin, ajankuvaan ja aikaan liittyen. Tämä luku ei ole lainkaan tyhjentävä selvitys historiallisen romaanin kirjoittamisesta, vaan ainoastaan pieni katsaus työni vaiheisiin ja niihin valintoihin, joita kirjoitusprosessini aikana olen tehnyt.

Luovana kirjoitustyönäni kirjoitan romaanikäsitteellisen, joka pohjautuu tutkimukseni kohteena olevaan Hugo Hörtsänän kokoamaan muistokirja-aineistoon. Kirjat tarjoavat ainutlaatuisen kurkistusikkunan Hugon pojan Jaakko Hörtsänän elämään, mutta myös käsillä olevaan aikakauteen ja perinteeseen sekä historiaan useammankin sukupolven ajalta. (SKS KIA.)

Varsinaisen tutkimusaineiston ohella reflektoin kirjoittamaani kirjallisuuden teorioihin sekä surua ja kuolemaa käsittelevään kirjallisuuteen. Tarkoitukseni on saada vangittua isän kokema suru ja uudelleenkirjoittaa se romaanimuotoon omassa käsikirjoituksessani.

Aluksi elämäkerrallinen lähestymistapa tuntui luontevimmalta, sillä tutkimusaineistooni kuuluvat kaksi muistokirjaa sisälsivät runsaasti materiaalia oikeasti eläneiden ihmisten elämästä. Samalla olisin voinut saattaa muistokirjojen kirjoittajana ja kokoajana toimineen Hugo Hörtsänän aloittaman ja hänen tärkeänä pitämänsä kirjoitustyön päätökseen.

Alusta asti olen pitänyt lähes itsestään selvänä, että pyrin olemaan kirjoitustyössäni mahdollisimman uskollinen tutkimusmateriaalilleni. Koska muistokirjojen aineistoissa on luonnollisesti paljon myös aukkoja, keskeisenä kysymyksenä olen joutunut pohtimaan myös

faktan ja fiktion suhdetta, ja ennen kaikkea sitä, missä määrin fiktiota non-fiktiona pidettyyn elämäkertaan voidaan kirjoittaa. Tartuinkin aluksi Yrjö Varpion luokitteluun taiteellisesta, romaanimaisesta elämäkerrasta, joka jo nimensä mukaisesti lupaa kirjoittajalle enemmän taiteellista vapautta (Hosiaislouma 2003).

Aineistoon perehtymisen jälkeen huomasin kuitenkin pian, että minulla oli käsissäni aineistoa yhden henkilön elämäntarinan kirjoittamisen lisäksi laajemminkin. Hugo Hörtsänän kaukaisin tunnettu sukuhaara johti aina 1430-luvulle. Tutkimusaineistoni ohella ryhdyin kaivelemaan lisätietoa myös historiankirjoista. Kirjoittaessani käsikirjoitukseni ensimmäisiä kappaleita totesinkin Jaakon elämäkerran sijasta kirjoittavani historiallista romaania, joka kuvaa toki yksittäisten henkilöiden, mutta ennen kaikkea erään suvun vaiheita. Lajityyppi ei työstämässäni käsikirjoituksessa ole kuitenkaan yksiselitteinen. Vaikka teoksessa on paljon historiallista romaania edustavia osuuksia, erityisesti Jaakko Hörtsänän elämää käsittävät kappaleet ovat enemmän elämäkerrallisia.

4.2 Historiallinen romaani

Perehtyessäni historiallisen romaanin lajiin sain huomata, että lajin määritelmä ei ole täysin yksiselitteinen ja tyhjentävä (Ihonen 1991, 111). Kirjallisuudentutkijat ovat kuitenkin koonneet muutaman keskeisen seikan, joiden myötä romaani voidaan luokitella historialliseksi. Ensinnäkin aiheen tulee olla niin kaukana menneisyydessä, ettei kirjoittajalla voi olla siitä muistietoa, toiseksi keskeisten historiatietojen tulee olla sopusoinnussa tutkimuksen antaman tiedon sekä historiakirjoituksen kanssa. Mikä fiktion tulee, sen on hallittava historiallisia seikkoja. Lisäksi romaanissa on oltava historiallinen näkemys, joka voidaan suhteuttaa sekä edeltäviin että tuleviin tapahtumiin. (Ihonen 1986, 156.)

Erilaisten variaatioidenkin mahdollisuus on olemassa. Kirjallisuustieteilijä Markku Ihonen (1986, 156) on todennut, että merkittävimmät taideteokset eivät välttämättä aina ole lajityypille tyypillisimpiä myöskään historiallisten romaanien maailmassa. Esimerkiksi viihteellisissä historiallisissa romaaneissa historialliset tapahtumat eivät ole niinkään tärkeitä, vaan enemmänkin historiallisiin kulisseihin lavastetut romanttiset henkilöasetelmat (Ihonen 1986, 156).

Voidaankin sanoa, että historiallinen romaani on lajina valtavan moniulotteinen ja sen keinoin on mahdollista tuottaa niin elämäkerrallisia muistelmia ja henkilöhistorioita kuin dokumentaarisia tekstejäkin. Historiallinen romaani voi uudelleenkirjoittaa kansallista historiaa, toimia viihteellisenä tai yhtä lailla lajia uudistavana, kerronnallisesti kokeilevana romaanina. (Leskelä-Kärki & Melkas 2015, 110.)

Historiallisesta romaanista on tullut erittäin suosittu kirjallisuuden laji ja syynä sen menestykseen on nähty olevan juuri sen monipuolisuus. Historiallinen romaani on kytketty niin valistuksen kuin propagandankin välikappaleeksi. Sen avulla on käsitelty myös nykyhetken ongelmia menneisyyteen projisoituina. Suosion mittarina voidaan käyttää kirjastojen lainatuimpien ja kirjakauppojen myydyimpien teosten listoja, teosten adaptaatioita näytelmiksi ja elokuviksi sekä myönnettyjä kirjallisuuspalkintoja, joista Suomessa arvostetuimpia ovat Finlandia- ja Runeberg -palkinnot. Kaikissa kategorioissa historialliset romaanit keikkuvat aivan kärjen tuntumassa. (Hietasaari 2016, 9, 12.)

Historiallisen romaanin, kuten historian tutkimuksen ylipäänsä, keskeisin tehtävä kulttuurissamme on muistaa. Historian avulla on mahdollista avata unohdettuja tai vaiettuja muistoja sekä kehittää uusia muistamisen tapoja. Samalla voimme löytää myös uusia keinoja jäsentää suhdetta omaan itseemme, yhteiskuntaamme, kulttuuriimme ja maailmaan. Historialliseen muistiin ja muistamiseen vaikuttaa liittyvän merkittävästi suru ja kaipuu, mutta myös toivo ja luottamus uudenlaisesta ymmärryksestä. (Leskelä-Kärki & Melkas 2015, 109.)

4.3 Intertekstuaalinen laji ammentaa historiallisista tarinoista

Aloittaessani oman historiallisen romaanin käsikirjoituksen työstön löysin itseni valtaviin historiaa havisevien kirjaröykkiöitten keskeltä. Käsikirjoittamani tarina sijoittuu historiaan, vanhimmat osat 1430-luvulle ja tuoreimmat 1940-luvun loppuun. Tutkimusaineistoni ja -kirjallisuuden ohella olenkin perehtynyt historiankirjoihin aina Suomen myöhäiskeskiajalta sotien jälkeiseen Suomeen ja jälleenrakentamisen aikaan saakka. Historiallinen romaani on proosan lajina korostetun intertekstuaalinen. Intertekstuaalisuuden voidaan nähdä olevan jopa olevan lajia konstituiva ominaisuus. Historiallisen fiktion ei tarvitse paljastaa mitään tiettyä

subtekstiä, mutta sen on rakennuttava siten, että lukija voi päätellä niiden olemassaolon. Subtekstiksi kelpaa niin historiankirjoitus, mutta yhtä lailla esimerkiksi uskomukset, myytit tai legendat. (Ihonen 1991, 113.)

Fiktiivisistä elementeistä huolimatta haluan tarinani noudattavan tulkintaani Hugo Hörtsänän todellisista ajatuksista ja kokemuksista. Tutkimusmateriaaliini perustuen suvun ja perinteen merkitys nousevat romaanikäsikirjoituksessani keskeiseksi. Suvun ensimmäinen isäntä, johon sukututkimuksen kautta on päästy käsiksi, on ollut vesilahtelainen isäntä David, tai Taavetti, joksi häntä suurella todennäköisyydellä on 1430-luvulla Hämeen perukoilla kutsuttu. David oli aikanaan tunnettu Davidin kapinallekin nimensä antanut talonpoikaiskuningas. Hugo Hörtsänä kertoo muistelmissaan Davidin olleen tunnetun Sjöstedt-suvun, johon myös Hugo Hörtsänän suku kuuluu, ensimmäinen tiedossa oleva esi-isä. Muistelmista käy myös ilmi, että Hugo järjesti Sjöstedt-suvun 500-vuotisjuhlan Ylä-Hörtsänän talossa vuonna 1938. Tästä tapahtumasta on liitetty valokuva Jaakko Hörtsänän muistokirjaan. (SKS KIA).

Muun muassa Yrjö Punkarin (2008, 2013) kokoamissa historiatiedoissa viitataan Vesikansassa vuonna 1952 julkaistuun artikkeliin, jonka mukaan eräs Matti Matinpoika osti vuonna 1628 Anian kylän Heikkilän talon Davidin jälkeläiseltä Antti Siukonpojalta. Kirjoittajan oletus oli, että Matti tuli vävyksi taloon. Myös Hugo Hörtsänän muistiinpanoissa todetaan Matti Matinpojan olleen Anolan kartanon vouti ja Antti Siukonpojan vävy. Kokonaisuudessaan talo siirtyi Matti Matinpojalle vuonna 1630 ja sittemmin paikka tunnetaan asiakirjoissa Heikkilän ratsutilana. Matti Matinpojasta eteenpäin Hugo Hörtsänä siirtyi sukututkimuksissaan seuraamaan isälinjan sijasta Antti Siukonpojan emännän sukuhaaraa aina Davidiin asti. (SKS KSA.)

Perehtyessäni muuhun aihetta käsittelevään aineistoon, Davidin linkittymisestä sukuun ollaan myös eri mieltä. Sjöstedt-suvun sukuyhdistys ry:n verkkosivulla todetaan seuraavaa:

”Prof. Kaarlo Blomstedt arveli 1937 Matti Matinpojan tulleen vävyksi Heikkilää aiemmin omistaneeseen sukuun, jonka vanhin tunnettu jäsen ilmeisesti oli vuoden 1438 talonpoikaiskapinan johtaja David. Fil.tri Aulis Oja osoitti 1952 käsityksen virheelliseksi, mutta yhtyi siihen, että Heikkilä oli ollut "talonpoikaiskuningas" Anian Davidin kotitalo.” (Sjöstedt 2005.)

Olen käyttänyt omassa käsikirjoitustyössäni pääasiallisena lähteenä Hugo Hörtsänän kokoamia materiaaleja. Vaikka pyrinkin täydentämään puutteita osin muulla historiatiedolla, en

kuitenkaan ole lähtenyt tekemään uutta sukututkimusta tai korjaamaan muistokirjojen mahdollisia epäselvyyksiä ja virheitä.

Historiallinen romaani ja historiankirjoitus ovat pitkän yhteisen taipaleensa varrella toimineet toistensa kilpailijoina ja toisaalta toistensa täydentäjinä (Hietasaari 2016, 11). Lajityyppinä historiallinen romaani antaa historiantutkimukseen verrattuna enemmän tilaa luovuudelle. Toisin sanoen mitä kirjoittamiseen tulee, historioitsijan asema on tiukempi kuin kirjailijan ja hänen tulkinnalleen on asetettu suuremmat vaatimukset. Historiantutkija ei voi turvautua korjaaman sisäisiä ristiriitoja fiktion keinoin samalla tavoin kuin kirjailija. (Kalela 2000, 147.)

David kuuluu oleellisena osana Hugon kirjoittamaan historiaan ja tähän isältä pojalle periytyvään sukupolvien jatkumoon Hugo toistuvasti palaa. Tässä jatkumossa piilee kuitenkin myös toinen ristiriita. Sukuluettelossaan Hugo siirtyy kaksi kertaa seuraamaan isälinjan sijasta äitilinjaa. Ensimmäisen kerran oman isoäitinsä Serafian kautta, sillä Hugon isälinja katkeaa jo muutaman sukupolven päähän. Serafia oli Hugon muistiinpanojen mukaan suoraan alenevassa polvessa talonpoikaiskuningas Davidin jälkeläinen. Serafia oli hyvin kaunis nainen ja erittäin taitava silkkihuivien ja ryijyjen tekijä. Hän meni naimisiin Orivedellä asuneen Antti Kustaa Matinpojan kanssa ja he ostivat Ylä-Hörtsänän tilan, jonka myötä suvun tarina Onnistaipaleen kylällä alkoi vuonna 1850.

Seuraavan kerran Hugo siirtyy isälinjalta jo aikaisemmin mainitsemani Antti Siukonpojan oletetun tyttären kohdalla. Ristiriita ”isältä pojalle siirtyvästä jatkumosta” kärjistyy Jaakon kuoleman jälkeen, jolloin Hugo toteaa ikiaikaisen jatkumon katkenneen ja tilan siirtyvän hänen jälkeensä vieraalle. Hugo Hörtsänän kanssa kirjeenvaihtoa käyvä Maila Talvio kuitenkin muistuttaa Hugoa, että hänen elämäntyönsä ei suinkaan mene hukkaan, vaan hänen jälkeensä tilaa jää jatkamaan hänen tyttärensä. Samaa viestii kirjeessään myös Hörtsänän sukulaisrouva Hilja Syväne os. Sjöstedt.

”Toivon, että aika, suuri parantaja, vähitellen lievittää kipeimmän surunne, ja että Elisassa on kuitenkin tulevaisuuden toivonne, joka jatkaa siihen mihin Te lopetitte. Ei ole elämäne sittenkään ollut hukkaan eletty.” (SKS KSA.)”

Kaikki Hugo Hörtsämän käymä kirjeenvaihto, kuten muukin muistokirjaan sisältyvä materiaali, tarjoavat arvokasta ja ainutlaatuista lähdeaineistoa historiallisen romaanin kirjoittamista ajatellen.

4.4 Historiallinen romaani rakentaa kulttuurista muistia

Koska Hugo Hörtsänän koko elämä linkittyy vahvasti tähän sukupolvien jatkumoon, olen omaan luovaan tekstiini kirjoittanut mukaan isäntäsormuksen, joka kulkee suvun jäseneltä toiselle. Kyseinen sormus on tyystin fiktiivinen elementti, eikä siitä ole mitään mainintaa aineistonani käyttämissäni teksteissä. Tämä sormus kuitenkin symboloi tarinassa sitä sukupolvien jatkumoa, isiltä pojille siirtyvää perintöä ja isännyyttä, joka näyttäytyy Hugolle erityisen tärkeänä ja merkittävänä, jopa identiteettiin vaikuttavana asiana. Sormus on ollut perinteisesti tarinoissa yleisesti käytetty esine. Yksi tunnetuimmista suomalaisista sormustarinoista on varmasti Sakari Topeliuksen *Välskärin kertomuksia* (1896), joihin liittyy keskeisesti kuninkaan sormus, joka suojelee kantajaansa ja saa tämän onnistumaan kaikessa mihin ryhtyy. Kansainvälisesti tunnettuja sormustarinoita on myös J.J.R. Tolkienin *Taru Sormusten herrasta* (1954-1955) trilogia, jossa sormus edustaa niin ikään valtaa.

Davidin perintö -tarinan isäntäsormukselle on olemassa kuitenkin myös ihan fyysinen alkuperä, sillä Orivedellä Hörtsänän arboretumissa on suureen kiveen kaiverrettu renkaita kuvaamaan tätä sukupolvien ketjua. Koska Jaakon kuoleman myötä Hugo jää viimeiseksi kiveen kaiverretuksi renkaaksi, myös kirjoittamassani tarinassa isäntäsormuksen viimeiseksi kantajaksi jää Hugo. Tarkalleen ottaen Hörtsänän arboretumin isännänkiveen kaiverretut renkaat kuvaavat Ylä-Hörtsänän tilalla vuodesta 1508 isännöineitä. Heistä kaikki eivät ole Hugo Hörtsänän esi-isiä, vaikka Hugo Hörtsänä toistuvasti muistiinpanoissaan viittaa renkaita käsitellessään oman sukunsa historiaan. Näin ollen kirjoitan myös tämän Hugon omista muistiinpanoista kumpuavan ristiriidan mukaan käsikirjoitukseeni.

4.5 Historiallisen romaanin rakennuspalikoita

Tarkastellessani ja analysoidessani tutkimusaineistoa olen samalla pohtinut, kuinka voin ammentaa siitä omaan kirjalliseen käsikirjoitukseeni. Samalla olen miettinyt, kuinka saan kirjeiden ja muistelmien ajankuvan näkymään uskottavalla tavalla omassa kirjallisessa työssäni. Olen tarkastellut myös kerronnallisia rakenteita ja tarinan kiinnostavaa juonellistamista. Miten voin luoda lähdeaineiston hajanaisista tekstielementeistä eheän ja mielenkiintoisen kokonaisuuden?

Historiallista romaania kirjoittaessani olen tausta-aineistoa kootessani joutunut hyppäämään hetkellisesti myös historiantutkijan asemaan. Muistokirjojen aineistoja analysoidessani olen tarkistanut historiakirjoista asioita, muun muassa minkäläinen maailma on ollut esimerkiksi 1400-luvulla tai vastaavasti 1940-luvulla, ja kuinka ihmiset ovat tuolloin tunteneet ja kokeneet. Eri aikakausiin liittyy asioita, joihin nykyihmisen on ilman ajankuvan tuntemusta vaikea samastua. Tätä ajankuvaa on tärkeä upottaa mukaan tarinaan, jotta lukijan on helpompi ymmärtää kyseisen ajankohdan tapahtumia. Esimerkiksi Jaakon rintamalta lähettämiä kirjeitä tulkitessani olen lukenut rinnalla historiatietoa sodan kulusta jatkosodan aikana. Jaakko taisteli muun muassa 6. Mittauspatterissa, joten internetistä löytyvät kyseisen osaston päiväkirjat tarjoavat lisää tietoa niistä paikoista ja tapahtumista, missä Jaakko on rintamalla liikkunut ja mitä hän on kokenut. Sodan päätyttyä tiedetään, että 6. Mittauspatteri oli mittausjoukkojen kovaonnisin. Sen tappiot muodostivat yli 65% jatkosodan mittauspattereiden kokonaistappioista (mittauspatteristo 1961). Menehtyneiden lukumäärää kasvatti ikävä Onttolan ylikäytävällä Joensuussa sattunut onnettomuus, jossa Jaakon hyviä asetovereita joutui 12.9.1944 junaonnettomuuteen. Näin kyseisen yksikön päällikkö Kapteeni Tapani Vennala kirjoittaa Hugo Hörtsänälle 15.9.1944:

”Onnettomuus oli erittäin järkyttävä, jota vielä lisää se seikka, että olimme tulossa rintamalta ja vielä aselevon aikana. Tähän mennessä kaikkiaan 13 on kuollut ja muiden autossa olleiden 8 tila on melko huono. Kuolleiden joukossa oli mm. Matti Tulokas, joka oli tuomassa Jaakolle viimeistä tervehdystä yksikkömme puolesta. Hän oli myöskin suuren talon poika ja tietääkseni ainoa. Sitten meni jälleen yksi upseeri, vänrikki Eero Niemi, jonka nuori vaimo odottaa tammikuussa syntyvää esikoistaan. Edelleen oli onnettomuuden uhreina minun oma lähettipoikani, joka on koko ajan palvellut minua uskollisesti ja oli todella kuin oma poikani, niin kultainen ja kiltti. Ei enää ihmiskohtaloilla tunnu olevan mitään rajoja ja miksi juuri minun yksikköäni koetellaan näin ankarasti. En ole jaksanut näinä päivinä keskittyä juuri mihinkään, olen ollut yksinomaan sotasairaalassa loukkaantuneiden poikieni parissa seuraamassa heidän kehitystään ja järjestämässä kaatuneiden evakuoimista. Kaikki heidätkin lähetettiin alastomina, se on kuulemani mukaan määrätty niin tehtäväksi.” (SKS KSA).

Vaikka en olekaan kirjoittamassa sotaromaania, vaan oman työni näkökulma on tyystin toinen, en pääse silti väistämään sitä tosiasiaa, että Jaakko Hörtsänä menetti henkensä ilmahyökkäyksessä jatkosodan aikana Porajärvellä vuonna 1944. Ilman sotaa ja Jaakon sankarikuolemaa koko lähdeaineistoa ei olisi edes olemassa. Sota-aika antaa erityisen merkittävän ajallisen kehyksen useammallekin käsikirjoitukseni kappaleelle. Sodan ja murroskaudet ovat varsin usein tarjonneet historialliselle fiktiolle luontevan ympäristön, jossa fiktiiviset ja todellisten henkilöiden vastineet sekä ajankohdan aatteelliset ja poliittiset ristiriitaisuudet ovat lukuisia kertoja törmänneet toisiinsa (Hietasaari 2016, 9).

Rakentaessani omaa tarinaani, olen ammentanut siitä laajasta tietovarannosta, jota tutkimus- ja lähdeaineistojen ohella historiallinen ja kulttuurinen muisti tarjoavat. Historiallinen muisti on sitä historiallista tietoa, mitä ammennamme yleensä oppikirjoista. Kulttuurinen muisti puolestaan painottaa kulttuurin eri muotojen vaikutusta yksilöiden ja yhteisöjen tapaan muistaa. Kirjallisuus ja erityisesti historiallinen romaani toimii merkittävänä kulttuurista muistia rakentavana mediana (Hietasaari 2016, 12).

Lähde- ja tutkimusaineistojen ohella olen tarttunut monenlaiseen teoreettiseen tietoon, kuten millä tavoin voin luoda tarinalleni kiinnostavan juonen tai mitä säännönmukaisuuksia kertomukset ylipäänsä sisältävät. Olen uppoutunut yhden henkilön tunnemaailmaan ja tulkinnut sitä vertaillen myös muiden samanlaisiin kokemuksiin. Toisen ihmisen tunteisiin ja ajatuksiin pääseminen on vaatinut väistämättä myös erilaisia kognitiivisia ja emotiivisia kykyjä.

4.5.1 Ajankuva määrittää tarinan uskottavuutta

Historiallista romaania työstettäessä on tärkeää perehtyä käsillä olevaan aikakauteen. Erityisen merkittävää tämä on teoksen uskottavuuden kannalta. Käsikirjoitusta työstäessäni olen ajatellut kohderyhmäni olevan melko laaja, joten liikun ajankuvauksessa hyvin yleisellä tasolla. Käsikirjoitukseni henkilöhahmot ovat todellisia, aikanaan eläneitä henkilöitä. Georg Lukács (1989, 311) näkee historiallisen romaanin henkilöiden kuvastavan parhaiten aikaansa silloin, kun heidät esitetään suhteessa yhteiskuntaan. Tämä yhteiskunnallisiin asioihin linkittymisen vaade täyttyy myös omassa työssäni. Muun muassa kapinat ja sodat yhteiskunnallisine ja sosiaalisine vaikutuksineen toimivat selkeinä ankkureina kytkemässä yhteen historiallista tarinamaailmaa ja oikeaa historiallista aikajanaa.

Romaanikäsikirjoitukseni alussa on määrä esitellä Jaakko Hörtsänän ensimmäinen tiedetty esi-isä ja samalla tarinan sidosaineeksi kehitelty isäntäsormus.

”David kietoi kätensä vaimon ympärille ja halasi lujaa.

- Lähdet hetkeksi muualle, mutta palaan heti kun mahdollista.

- Miksi sinä lähdet?, kuiskasi vaimo kyynelsilmin. - Sinua tarvitaan täällä tilan töissä.

- Minun on pakko, vastasi mies.

David pujotti sormestaan suuren kartionmuotoisen sormuksen. Sormus oli kullattua hopeaa, suvun aarre.

- Jos minulle tapahtuu jotakin, anna sinä tämä pojalle, kun hänestä tulee Heikkilän talon isäntä.

- Kyllä sinä palaat. Saat antaa sen itse, toppuutteli vaimo.

- Pidä sinä sormuksesta huolta siihen asti, kunnes palaan, sanoi David päättäväisesti painaen sormuksen hellästi vaimon käteen. -Älä unohda, että minä rakastan sinua.

Vaimo seurasi Davidia talon portaille toivoen saavansa vielä miehen pään kääntymään. Mies kuitenkin asteli päättäväisin askelin tallille, haki hevosen ulos ja hyppäsi sen selkään. Vaimo tunnisti miehen silmissä tutun päättäväisen ilmeen. David vei aina tahtonsa läpi, mitä ikinä hän halusikin.

- Olethan varovainen, huusi vaimo vielä perään ääni värähtäen.

Pihatiellä mies loi viimeisen silmäyksen kotitalolleen, heilautti kättään ja ratsasti pois.

Vaimo jäi tuijottamaan porttia ikään kuin olisi odottanut miehen vielä palaavan. Kylmä viima pakotti hänet lopulta siirtymään takaisin sisälle ja vetämään oven perässään kiinni.

Tuvasta kuului lapsen kirkas ääni. -Missä isä on?" (Linkopuu 2019.)

Sormus on siis täysin fiktiivinen, eikä siitä ole Jaakko Hörtsänän muistokirjoissa minkäänlaista merkintää. Tarinassa isäntäsormus esiintyy teeman ja rakenteen kannalta keskeisenä johtomotiivina. Sormuksella on sekä konkreettinen että symbolinen merkitys. Muita tarinassa esiintyviä motiiveja ovat muun muassa kodin ruokakello, joka ilmoittaa niin syntymästä, kuolemasta ja muistakin tärkeitä tapahtumista ja juhlapäivistä. Myös isän ruskea, vankka kirjoituspöytä linkittyy niin perheen iloihin kuin suruihin.

Romaanin todennäköisyys perustuu yleensä yleisiin ideoihin elämästä ja yhteiskunnasta, kun taas historiallisessa romaanissa todennäköisyys on spesifisti historiallista. Harry E. Shawn mukaan historiallista romaania luettaessa kuvauksen kohteena olevat tapahtumat, olot, henkilöt ja kieli voidaan käsittää historialliseksi kahdella tavalla: ulkoisesti tai sisäisesti. Ensimmäkin yhteisöt, tapahtumat ja puhutavat voidaan kuvata ulkoisesti juuri sillä tavoin, kuin ne todella ovat olleet. Toisaalta romaanissa esitetyt asiat voivat tuottaa teoksen sisäisen historiallisen vaikutelman. Tämä avaa lukijalle oven, josta hän voi ikään kuin astua menneisyyteen. Todennäköisyys viittaa tällöin teoksen omaan rakenteeseen eli sisäänpäin. (Ihonen 1990, 112.) Oman käsikirjoitukseni dialogeissa käytän täysin tämän päivän yleispuhekieltä. Ajankuvaa pyrin kuitenkin luomaan tuomalla kerrontaan tiedossa olevia historiallisia faktoja sekä värittämällä tekstiä aikakaudelle tyypillisillä sanoilla, kuten Rääveli tai huovi. Myös henkilöiden nimet, kuten Turun piispa Maunu II Tavast ja Hannu Kröpelin, sijoittavat tarinan tiettyyn aikaan. Käytän myös tuttuja sekä todennettavissa olevia paikannimiä, kuten Vesilahti, Ania, Orivesi, Onnistaipale ja Niinikuru, joiden toivon vahvistavan kytkentää teoksen ulkopuoliseen maailmaan sekä tämän myötä vahvistamaan todellisuusilluusiota. Paikan ilmoittaminen liittyy olennaisesti kysymykseen yhdestä historiallisen romaanin merkittävimmästä perusfunktiosta (Ihonen 1991, 117).

Leskelä-Kärki ja Melkas (2015, 127) kuvaavat, kuinka uuden historiallisen romaanin kirjoittajat pyrkivät ylittämään välimatkaa menneeseen sellaisten kokemusten kautta, jotka ovat ihmisille tuttuja eri aikoina. Kirjailijat käyttävät tunteita ja aisteja portteina menneiden ihmisten maailmaan. Esimerkiksi hien tukaluuden tai puhtaiden kesätuulen raikkauden tunnistavat kaikki. Romaaneihin liittyvä vankka historiantutkimuksellinen ja osin elämäkerrallinen ote kontekstoivat ne hyvin tarkasti tiettyyn paikkaan ja aikaan. Parhaimmillaan historiallinen romaani voi tavoittaa yhteyden kulttuurisen ja yksilöllisen välillä tarinankerronnan keinoin. Historiallisen romaanin merkitys on siinä, että se voi tuoda menneisyyden uudestaan läsnäolevaksi. (Leskelä-Kärki & Melkas 2015, 127.)

Olennaista historiallisen romaanin käsittämisessä on, että lukija tunnistaa fiktiivisestä tekstistä elementtejä, joiden alkuperän hän voi tunnistaa perustuvan historiankirjoitukseen (Ihonen 1991, 113).

4.5.2 Ajan siivillä

Davidin perintö -tarinassa pysytään vuodessa 1438 vain muutaman sivun verran. Näiden sivujen aikana lasketaan kuitenkin ankkuri koko tarinalle. Seuraavat sadat vuodet viuhuvat ohi vain rivien välissä ja seuraavaksi pysähdytään hetkeksi vuoteen 1850, jolloin Hugo Hörtsänän isoäiti Serafia asettuu miehensä kanssa Ylä-Hörtsänä tilalle Oriveden Onnistaipaleen kylälle.

”Serafia asetteli peilin edessä hartioilleen kaunista punakretliinikukkaista silkkihuiviaan ja mietti olisiko sinikukkainen sittenkin parempi. Molemmat huivit olivat Serafian omin käsin kutomia. Hän oli taitava huivien, ryijyjen ja korujen tekijä. Niiden valmistukseen hän oli saanut opin Ahlmanin koulussa Messukylässä. Suurin vaikutus käsityöinnostukseen oli kuitenkin hänen isoäidillään, jolla Serafia muisti olleen aina jonkinlainen käsityö tekeillä. Lapsuudessaan Serafia vietti paljon aikaa isovanhempiensa luona Vesilahden Aniassa, josta hänelle oli jäänyt monet rakkaat muistot. Serafia huokasi. Hän kääntyi pelin edessä ja tarkasteli punaista huiviaan. Hänelle oli tullut taas runsaasti uusia huivi- ja ryijytilauksia. Lankoja tarvittiin jatkuvasti lisää, vaikka nyt jo niitä kehräsi useampi emäntä Orivedellä. Serafia valitsi lopulta sinikukkaisen huivin. Hän harjasi paksun kiiltävän tukkansa ja satoi sen taitavasti nutturalle. Serafia oli näyttävä nainen, jota kylänväki ihasteli kirkkomatkoilla. Hän valitsi kirkkoon aina uusimpia huivejaan. Kun kylän emännät näkivät toinen toistaan kauniimpia huiveja, he halusivat itselleen samanlaisen, ja Serafialla riitti töitä käsitöiden parissa. (Linkopuu 2019.)”

Tarinan liikkua ajan virrassa, tarina etenee kolmannessa persoonassa. Tämä poikkeaa tutkimusaineistostani, jonka muistelmia viedään eteenpäin ensimmäisessä persoonassa. Myös kaikissa vertailuuni valitsemisani surua ja kuolemaa käsittelevissä omaelämäkertoissa, elämäkertoissa ja romaaneissa on minäkertoja.

Kolmannessa persoonassa kerrotussa fiktiossa henkilöhahmojen kuvaamisella on oma erityinen tieto-oppinsa, joka antaa kertojalle mahdollisuuden tietää asioita, joita todellisessa maailmassa ja sen kuvaamiseen pyrkivissä kertomuksissa ei voida tietää, eli asioita, jotka koskevat henkilöhahmojen sisäistä elämää. Tällainen tekstuaalinen keino järjestelee henkilöhahmot taiteellisesti luodun maailman kansalaiseksi. Kirjoitettu maailma ei samankaltaisuudestaan huolimatta voi koskaan olla täysin sama kuin se, jossa maailman luonut tekijä tai hänen lukijansa elävät. (Cohn 2006, 27.)

Tarinan selkeyttämiseksi pyrin välttämään jatkuvaa tarkkojen päivämäärien ja vuosilukujen esittämistä. Tarinan alussa esitän kuitenkin selkeästi, että eletään vuotta 1438. Myös aikahyppyjen kohdalla pidän tärkeänä ajankohdan selkeän esiin nostamisen, jotta lukijan on helpompaa pysyä tarinan matkassa.

”Orivesi, Onnistaipale, 1905

Hugo oli 25-vuotias, kun hän sai äidiltään sormuksen. Komea kartionmallinen sormus oli kulkenut suvussa jo sukupolvien ajan isältä pojalle. Johannes-isä oli kuollut Hugon ollessa seitsemän ja monet vuodet sormus vain odotti puisessa rasiassa luovutushetkeään. Hugo oli käynyt joskus salaa kokeilemassa sormusta, mutta se oli ollut vielä pojan pieneen sormeen liian iso. Nyt se sopi hänen kuin valettu. Hugo tutki sormusta tarkkaan. Se näytti vanhalta ja kullatun hopeasormuksen pinnassa oli jäljellä enää aavistus kultaa. Kullan kariseminen ei kuitenkaan vienyt sormuksen arvokkuutta - päinvastoin. (Linkopuu 2019.)”

Paikoitellen kertoja nostaa esiin tärkeitä vuosia tai vuosilukuja. Välillä vuosilukujen sijasta mainitaan, kuinka jokin tapahtuma tapahtuu vaikkapa muutamia vuosia tai vuosikymmeniä myöhemmin. Tilan siirryttyä Hugon isännöimäksi kuluu kymmenen vuotta, kun Hugo nai Hilda Lehtosen. Tästä puolestaan kuluu noin vuosi, kun perheeseen syntyy poika.

”Hugo katseli, kuinka vesipisarot valuiivat noroina pitkin ikkunaa. Ilma oli harmaa, olihan syksy jo pitkällä. Navetan nurkalla lehdettömät puut kurkottelivat kohti taivasta, aivan kuin anoen armoa. Samalla tavoin myös Hugo toivoi, että hänkin jo pääsisi odotuksen piinasta. Aamusta asti hän oli vain kulkenut huoneesta toiseen. Yökin oli mennyt pyöriessä. Tehtäviin tarttuminen tuntui mahdottomalta. Hän odotti vain puhelimen vapauttavaa pirahdusta.

Ajatukset pakottivat Hugon päässä. Päällimmäisenä oli toive siitä, että kaikki menisi hyvin. Ajoittain jännitys kävi niin sietämättömäksi, että Hugo olisi mielusti lähtenyt kulkemaan kukkapuiston polkuja. Siellä hänen sielunsa lepäsi. Nyt hän ei kuitenkaan saattanut jättää puhelinta vartioimatta.

Hugo oli melko varma, että lapsi olisi poika. Nimenkin hän oli miettinyt valmiiksi.

Kello löi jo kymmenen. Talossa oli Hugon lisäksi vain jokunen palvelija. Kyökkipiika kuului pudottavan kattilan keittiön lattialle. Kolina sai Hugon säpsähtämään. Miltei saman tien toinen ääni täytti huoneen. Puhelin pirisi puisella työpöydällä.

Hugo henkäisi syvään ja nosti luurin korvalleen.

- Haloo.

- Jaa että hyvin. Poika. Jaahas. No se on hyvä sitten.

Hilda oli synnyttänyt potran viisikiloisen pojan. Synnytys oli ollut vaikea, mutta kaikki oli mennyt lopulta hyvin. Onnellisena Hugo ryntäsi kertomaan tärkeitä uutiset palvelusväelle. Eikä kulunut kuin tovi, niin talon iso ruokakello jo kajautti ilmoille komean kumahuksen. Sen ääni kaikui läpi naapuruston varmasti aina koululle saakka. Sama kello oli jo vuosikymmenet ilmoittanut kaikki merkittävät talon tapahtumat. Hugo tunsu suunnatonta ylpeyttä sisimmässään. Hänestä oli tullut isä. Perheeseen ja sukuun oli syntynyt poika.” (Linkopuu 2019.)

Ajoittain henkilöhahmot nostavat aikaan liittyvän tiedon esille puheessaan. Täsmälliseen hetkeen ajan voi linkittää myös päivätyn kirjeen tai sanomalehden kautta. Kun Hugo istuu Jaakon kuoleman jälkeen aamiaisella ja selaa 16.1.1945 Aamulehteä, hän kauhistelee kuinka päivän lehdessä nuorten miesten kuolinilmoitukset ja tanssiaisilmoitukset ovat rinnakkain. Tämä tuntuu poikansa menettäneestä isältä irvokkaalta häväistyksestä. (SKS KIA.)

”- Katso nyt tätä, Hugo esitteli Hildalle tuhtuneena tammikuun kuudennentoista päivän sanomalehteä.

- Toisella sivulla on vielä sankareittemme kuolinilmoituksia, ja toisella jos jonkinlaista tanssiaisilmoitusta.

Hilda ei vastannut mitään, vaan jatkoi kotiaskareita. Koska vaimo oli selin, Hugo ei huomannut kyneleitä tämän silmissä. --

-- Täällä vaan tanssitaan, kun Jaakon asetoverit edelleen vuodattavat vertaan ja surevat omaiset uivat vielä kyneleissään, Hugo jatkoi ja osoitteli lehdessä olevia ilmoituksia.

- Eivätkä kukkaset haudoilta ole vielä edes lakastuneet.” (Linkopuu 2019.)

Vaikka alussa vuosisadat ja kymmenet vilistävät ohi muutamien sivujen myötä. tarina jää lopulta kuvailemaan Jaakon lyhyeksi jäänyttä elämää paikoin varsin seikkaperäisesti. Jaakon elämä jaksottuu kolmeen vaiheeseen: lapsuuteen, nuoruuteen ja sota-aikaan.

Aika nousee tarinassa toistuvasti esiin myös herätyskellon muodossa. Jaakko herää milloin marjaretkelle, milloin kouluun. Kello herättää Jaakon myös hänen elämänsä viimeiseen päivään.

”Jaakko Heräsi aamulla kuudelta herätyskellon pirinään. Matkan oli määrä alkaa kello 8, joten aamutoimiin ja pakkaamiseen oli hyvin aikaa. Aamutoimien jälkeen Jaakko lastasi moottoripyöränsä kuorma-auton lavalle. Hän itse hyppäsi auton hyttiin Renkosen ja Heinosen seuraksi. Eero Heinonen ajoi.” (Linkopuu 2019.)

Lopulta kello käy tarpeettomaksi. Kodin pitkään palvellut ruokakellokin sanoutuu Jaakon poismenon myötä irti palveluksestaan.

”Hugo seisoi tornissa ja veteli narusta. Hörtsänään oli saatu viesti, että Jaakon arkku oli tullut Oripohjan asemalle. Ruokakello kalahti pari kertaa ja vaikenä. Ja vaikka Hugo kuinka tempoi, hän ei saanut kelloa enää soimaan. Hetken siinä kiskottuaan jotakin putosi Hugon selän taakse. Kellon kieli oli irronnut. Tapulissa jo hänen vaarinsa ajoista asti ollut kello näytti osallistuneen perhettä kohdanneeseen suruun.” (Linkopuu 2019.)

Jaakon kuoleman jälkeen Hugon elämä tuntui pysähtyvän ja suru sekä ikävä värittivät tulevia päiviä. Jaakon kuolema toi isän ajankäsitykseen myös aivan uudet määreet: Oli vain aika ennen Jaakon kuolemaa ja aika hänen kuolemansa jälkeen. Myös omassa luovassa työssäni nämä kaksi erilaista aikaa eroavat selkeästi toisistaan. Tosin näin jälkikäteen tarkasteltuna Jaakon elämäkin saa surumielisen ja haikean sävyn, sillä myös ilon päiviä varjostaa tieto siitä, että nuori elämä tulee päättymään varsin varhaisessa vaiheessa.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielman kirjoittaminen on ollut monitahoinen kokonaisuus sisältäen tutkimusaineiston ja -kirjallisuuden lukemista ja analysointia, teorioihin perehtymistä sekä oman luovan tekstin tuottamista. Työni eteni aiheen valinnasta tutkimusaineiston ja -kirjallisuuden perehtymiseen ja analysointiin, jonka jälkeen ryhdyin kirjoittamaan luovaa työtäni. Koko työni lähtökohtana on oriveteläisen kulttuurivaikuttaja ja maanviljelijä Hugo Hörtsänän pojalleen Jaakolle kirjoittamat kaksi muistokirjaa. Kirjoitustyöllään Hörtsänä halusi kunnioittaa rakkaan poikansa muistoa sekä kirjoittaa muistiin tämän lyhyeksi jääneen elämän vaiheet. Samalla Hörtsänä halusi muistokirjojen myös lohduttavan muita samassa tilanteessa eläviä. Merkittävänä mentorina, innoittajana ja koko Hugo Hörtsänän kirjoitusprosessin laukaisijana toimi kirjailija Maila Talvio. Talvion kehotuksesta Hörtsänä alkoi työstää muistokirjaa ja kokoamaan siihen liittyviä aineistoja. Talvio antoi Hugo Hörtsänälle arvokkaita ohjeita kirjoitustyöhön. Häneltä Hörtsänä sai myös tukea ja rohkaisua, sekä jonkinlaista taloudellista tukeakin kirjoitustyönsä aikana.

Kuolemansa jälkeen Jaakko oli isälleen läsnä kaiken aikaa. Hän oli isän kumppanina ja keskustelutoverina jokaisessa päivässä, jokaisessa ajatuksessa. Jälkeenpäin voidaan jopa todeta, että isän surutyö oli jossain määrin tehotonta, eikä johtanut toivottuun tulokseen. Vaikka Hugo Hörtsänä ei pystynyt päästämään irti Jaakon aktiivisesta muistelusta, eikä paranemisprosessi näin ollen päässyt koskaan täydellisesti päätökseen, kirjoitustyöllä voidaan nähdä olleen kirjoittajalleen myös terapeuttinen vaikutus. Kirjoitusprosessi toimi Hugo Hörtsänälle merkittävänä purkautumisväylänä ja kantoi hänet yli vaikeimman ajanjakson.

Kirjoitettua surua tarkastellessani olen lukenut hyvin erilaisia tekstejä: muistelmia, kirjeitä, elämäkertoja, omaelämäkertoja ja romaaneja. Tarkastelemieni teosten joukossa on ollut myös kuvallinen lastenkirja sekä omaelämäkertainen sarjakuva. Tarkastelemistani teoksista *Ihmepoika* sekä *Tyttö ja naakkapuu* ovat fiktiivisiä. *Kuolema meidät erotti* on myös fiktiivinen, joskin tarina perustuu tositapahtumiin ja kirjan kirjoittajien omakohtaisiin kokemuksiin. Muut teokset ovat elämäkerrallisia ja sisältävät sekä faktaa että fiktiota, kuten *Kuolema meidät erotti* -teoksen kertoja kiteyttää:

”Teos perustuu tositapahtumiin, mutta sisältää fiktiivisiä näkökulmia. En halua kenenkään, joka tästä itsensä tunnistaa, loukkaantuvan. Kerron vain sen, mitä koin ja miten eri näkökulmat ja asenteet ovat omiin ajatuksiini vaikuttaneet.” (Filppa 2017, 4.)

Tarkastelemieni kuuden teoksen sekä oman tutkimusmateriaalini kerronnassa on paljon yhteisiä piirteitä ja jokaisessa minäkertojana toimii suruaan kuvaava omainen. *Viikkoja, kuukausia?* -teoksessa fokus tosin vaihtelee vaimon ja vielä elossa olevan kuolemansairaana puolison välillä. Teosten päähenkilönä on joko kertoja tai vainaja.

Vaikka jokainen surunsa käsittelijä on valinnut luonnollisesti itselleen ominaisen tavan kuvata suruaan, itse kirjoittamisen terapeutin prosessi on samanlainen kaikkien tekstilajien yhteydessä. Käsittelytavasta ja tekstin rakenteesta riippumatta myös kuoleman kokemus sinällään on lähes identtinen sekä tutkimusaineistossani että kaikissa tarkastelemisni teoksissa. Tunteiden värit saattavat hieman vaihdella sen mukaan, millä tavoin kuolema on tapahtunut tai tapahtumassa: sairauden, omankäden, onnettomuuden tai väkivallan kautta. Itsemurhaan saattaa liittyä myös häpeää ja peiteltyä surua, joskin molemmissa tarkastelemisni aihetta käsittelevissä teoksissa tapahtumaan on tartuttu avoimesti ja rehellisesti: Edesmennyt omainen nähdään kaikkien tapahtumien läpi rakkaana ja arvokkaana.

Tutkimusmateriaalini olevia muistokirjoja ja kaikkia tarkastelemieni teoksia yhdisti läheisen ihmisen kuolema, siihen liittyvä suru ja kaipaus sekä surusta toipumisen prosessi. Vertailtuani muistokirjoja muihin surusta ja kuolemasta kirjoitettuihin teksteihin ja tarkastellessani myös tekijöitä teosten taustalla, sanoma kaikilla surustaan kirjoittavilla on sama. Kirjoittamisprosessin nähdään lievittävän tuskaa. Jo oman tuskan auki kirjoittaminen avaa solmuja, auttaa prosessoimaan ja analysoimaan tilannetta ja omia tunteita. Aivan yhtä tärkeää, ehkä tärkeämpääkin kuin oma kirjoitustyö, on oman tekstin jakaminen muille. Kaikilla kuolemasta ja surutyöstään kirjoittavilla on ollut havaittavissa myös yhteinen tahtotila, että omalla tekstillään he haluavat tarjota lohtua ja vertaistukea muille. Myös Hugo Hörtsänä halusi julkaista muistokirjansa suurelle yleisölle, jotta olisi omalla kokemuksellaan voinut lohduttaa muita samassa tilanteessa olevia. Hörtsänä toive ei kuitenkaan toteutunut, sillä muistokirjat tulivat kustantajan toimesta hylätyksi. Suurimpana syynä tähän lienee muistokirjojen hajanaisuus. Hörtsänä teksti ei ollut yhtenäinen, valmis kokonaisuus, vaan kokoelma erilaisia aineistoja, kuten päiväkirjamerkintöjä, kirjeitä, valokuvia ja muuta koottua materiaalia. Aivan ilman lukijoita Hörtsänä muistokirjat eivät kuitenkaan jääneet, sillä hän luetutti

käsikirjoituksensa monilla tuttavillaan. Hän kävi myös aktiivista kirjeenvaihtoa eri tahojen kanssa vaihtaen kuulumisia muun muassa ystävien, sukulaisten ja muiden perheenjäsenen sodassa menettäneiden kesken. Näin ollen oman kokemuksen jakaminen muille toteutui jossain määrin myös Hugo Hörtsänän työstäessä omaa suruaan.

Vaikka tutkimuskirjallisuuden joukossa on eri tekstilajeihin kuuluvia tekstejä, itse kuolemaa käsitellään niissä yllättävänkin samalla tavoin. Teoksista löytyy runsaasti myös samankaltaisia kielikuvia, vertauskuvia ja metaforia, kuten rinnassa oleva musta möykky tai pimeys kuvaamassa surun aiheuttamaa tuskaa tai niiden vastakohtana, valon, katoamista elämästä. Tyypillisiä olivat myös kristinuskon kautta tutuksi tulleet symbolit helvetti ja Taivas. Helvetti edustaa sitä ahdistuksen paikkaa, jossa sureva kuvaa olevansa. Taivaassa puolestaan läheisen kärsimykset ja tuskat on riisuttu ja rauha on astunut niiden sijaan. Yksi yleisimmistä kuoleman ja kuolemanjälkeisen elämän symboleista on lintu. Lähestyvän kuoleman vertauskuvina toimivat useimmiten korvit, varikset tai muut mustanpuhuvat linnut.

Aineistoon perehtymisen ja teoreettisen tutkimuksen rinnalla kirjoitin tutkielmaani kuuluvaa luovaa käsikirjoitustyötä *Davidin perintö*. Oma luova työni perustuu Jaakko Hörtsänän muistokirjoihin, mutta ajatuksia ammensin myös tutkimuskirjallisuudesta ja muista lähteistä. Historiallisen romaanin kirjoittaminen oli mielenkiintoinen, mutta myös haastava prosessi ja vaati aineiston tuntemusta ja laajaa perehtyneisyyttä käsitteillä olevaan aikaan ja ajan tapahtumiin sekä kulloinkin vallalla olleisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja asenteisiin. Historiantuntemus luo puitteet sille maailmalle, johon tarina luodaan. Pelkkä ajankuvan tuntemus ei kuitenkaan riitä, vaan historiallisen romaanin kirjoittaminen vaatii myös tekstilajin tuntemusta sekä perehtyneisyyttä kirjoittamisen prosesseihin. Hyvä tarina vaatii ennen muuta mielenkiintoisesti rakennetun juonen, joka koukuttaa lukijansa heti alkumetreiltä ahmimaan yhä lisää rivejä aina teoksen loppuun saakka.

Päätän tämän mielenkiintoisen kirjallisen tutkimusmatkani sanalla, jolla Hugo Hörtsänä päätti muistokirjojen kirjoittamisen ja millä Jaakko hyvästeli perheensä lähtiessään viimeistä kertaa rintamalle. Sana myös kiteyttää sen jälleennäkemisen toiveen, joka jäi surevan isän viimeisten elinvuosien merkittävimmäksi lohduksi.

”Näkemiin!”

LÄHTEET

Ahola, Elli-Mari (2018) Kertoja ja sisäistekijä maailmanrakentajina Jari Tammen Kalevala-muunnelmaromaanissa Kalevan solki. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2018. 58-75.

Ali-Sisto, Tiina (2013) *Elämäntarinoiden kirjoittamisen terapeuttisuus: Päiväkirjat ja aamusivut elämäkokemusten aarreaittina*. Saatavilla: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/kirjoittamisen-tutkimus/kirjoittamisterapia/elamantarinat/elamantarinoiden-terapeuttisuudesta> (Luettu 15.8.2018).

Andermahr, Sonya (2013) Compulsively Readable and Deeply Moving': Women's Middlebrow Trauma Fiction. Toim. Sonya Andermahr & Silvia Pellicer-Ortín. *Hampshire Trauma Narratives and Herstory*. New York: Palgrave Macmillan, 13–29.

Bacon, Henry (2005) Historiallinen mielikuviutus todellisuudentajun ja fantasiantarpeiden palveluksessa. *Synteesi* 2/2005.

Bennett, Andrew (2005) *The Author*. London and New York: Routledge.

Burke, Seán (2006) Tekijyyden kokemus. Teoksessa: K. Kurikka & V-M. Pynttari (toim.), *Tekijyyden tekstit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hakola, Outi, Kivistö Sari & Mäkinen, Virpi (2014). *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Cohn, Dorrit (2006) *Fiktio mieli*. Helsinki: Gaudeamus.

Denzin, Norman K. (1989) *Interpretive Biography*. *Qualitative Research Methods*, 17. Lontoo ja New Delhi: Sage Publications.

Freeman, M. (2015) Narrative as a mode of understanding: Method, theory, praxis. Teoksessa A.D. Fina & A. Georgakopoulou (toim.) *The handbook of narrative analysis*. Chichester: Wiley, 21–37.

Heikinheimo, Ilmari (1955) *Suomen elämäkerrasto*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Herman, Judith Lewis (1992) *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.

Hagelstam, Sonja (2011) Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa: M. Leskelä-Kärki, A. Lahtinen & K. Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hongisto, Sanna Kaisa (2018) Kun vaimo ei enää herännytkään – Harri Filppa teki surutyöstään sarjakuvaromaanin. Saatavilla: <https://seura.fi/i ihmiset/selviytyjat/eraana-aamuna-kolmekymppinen-vaimo-oli-yllattaen-kuollut-harri-filppa-teki-surutyostaan-sarjakuvaromaanin/> (Luettu 28.9.2018).

Hosiaisuusluoma, Yrjö (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Helle, Anna & Hollsten, Anna (2016) Tunnetko kirjallisuutta. Teoksessa: Helle, Anna & Hollsten, Anna (toim.): *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turenki: Hansaprint Oy, 7-33.

Hollsten, Anna (2016) Surulaulusta riemulauluun. Emotionaalisuus ja kansallinen konsensus Viljo Kajavan Tampereen runoissa. Teoksessa: Helle, Anna & Hollsten, Anna (toim.): *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turenki: Hansaprint Oy, 171-194.

Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri (2010) *Lukemattomat sivut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Häggman, Kaj (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Jyu 2018. Hermeneutiikka. Menetelmäpolku. Saatavilla: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/hermeneutiikka> (Luettu 15.6.2018).

Koivisto, Päivi (2006) Tekijän ylösnousemus. Saisio – Larsson – Wein – Saisio. Teoksessa *Tekijyyden tekstit*. K. Kurikka & V-M. Pynttari (toim.). Helsinki: SKS, s. 275– 302.

Leskelä-Kärki, Maarit (2017) *Toisten elämät: kirjoituksia elämäkerroista*. Vantaa: Avain.

Leskelä-Kärki, Maarit (2009) *Kirjeiden kulttuurihistoriaa ja tulkinnan ongelmia*, eNorssi. Saatavilla: <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kirjeiden-kulttuurihistoriaa-ja-tulkinnan-ongelmia-maarit-leskela-karki> (Luettu: 19.8.2018).

Lyytikäinen, Pirjo (2016) Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Johdatusta tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen. Teoksessa: Helle, Anna & Hollsten, Anna (toim.): *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 37-57.

Löytönen, Teija (2018) *Narratiivinen tutkimusote*. Saatavilla: <http://www.xip.fi/tutkija/0402.htm> (Luettu 10.8.2018).

Meretoja, Hanna (2018A) *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Meretoja, Hanna (2018b) Kertomusten eettinen potentiaali ja vaarat: kuusi mittapuuta. Avain 1/2018, s. 6-25. Joensuu: Kirjallisuudentutkijain Seura.

Meretoja, Hanna (2016) Kirjallisuus ja mahdollisen taju. Avain 4/2016, s. 67-72. Joensuu: Kirjallisuudentutkijain seura.

Moberg, Timo (2007) *Pojan kuolema ei jätä rauhaan*. Saatavilla:

<https://www.ts.fi/kulttuuri/1074184674/Pojan+kuolema+ei+jata+rauhaan> (Luettu 20.9.2018).

Moen, Torill (2006) *Reflections on the Narrative Research Approach*. International Journal of Qualitative Methods 5 (4) December 2006.

Niemi-Pynttari, Risto (2006) Sijaitseeko kirjoittaja pöydän ääressä vai tekstissään. Kiiltomato. Saatavilla verkossa: <https://kiiltomato.net/kaisa-kurikka-veli-matti-pynttari-tekijyyden-tekstit/> (Luettu 11.1.2019).

Nussbaum, Martha (1990) *Essays on Philosophy and Literature*. New York and Oxford: Oxford University Press.

Nykänen, Elise (2018) Hänen vierellään on valmiina pimeyden päivä. Eksitientiaalisten tunteiden kertominen Kerttu-Kaarina Suosalmen novellissa Synti. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2018. 66-79.

Ricoeur, Paul (1992) *Oneself as Another*. Chicago: Chicago University Press

Ricoeur, Paul (1991) *Life: A Story in Search of a Narrator. A Ricœur Reader: Reflection and Imagination*. (toim): Mario J. Valdes. University of Toronto Press, Toronto 1991, 425-440.

Rosenthal, G. (2005) Biographical research. Teoksessa R. Miller (toim.) *Biographical research methods*. Volume III. London: Sage. 25–57.

Salmela, Mikko (2017) Affektiivinen käänne. *Tieteessä Tapahtuu*, 35(2). Saatavilla: <https://journal.fi/tt/article/view/61405> Luettu: 5.8.2018.

Siitonen, Olli (2009) 375 humanistia. Maila Talvio. Saatavilla verkossa: <https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/maila-talvio>. Luettu: 4.5.2019.

SKS (2018) Arkisto. Saatavilla: <https://www.finlit.fi/fi/arkisto#.W7je02gzY2x> (Luettu 6.10.2018).

Talkien, J. R. R. (2007) *Taru sormusten herrasta*. Porvoo: WSOY.

Topelius, Zacharias (1896) *Välskärin kertomuksia*. Porvoo: WSOY.

Uitto, Teija (2012) Tyttäreni itsemurha oli meille täysi yllätys. Helsingin Sanomat 24.7.2012. Saatavilla verkossa: <https://www.helsingin uutiset.fi/artikkeli/83546-tyttaren-itsemurha-oli-meille-taysin-yllatys> Luettu: 2.5.2019.

Vanhatalo, Pauliina (2018) *Älä kirjoita itsellesi*. Saatavilla: <https://www.pauliinanvanhatalo.com/single-post/2018/02/23/%C3%84%C3%A4-kirjoita-itsellesi> Luettu 16.8.2018.

Varjus, Seppo (2015) *Vieroksutut evakot*. Evakot: Ilta-Sanomien erikoislehti 3. joulukuuta 2015, s. 52–54. Helsinki: Sanoma Media Finland.

Vasenkari, Maria (2018) *New publication helps us understand how narratives expand our sense of the possible*. EurekaAlert! – The Global Source for Science News. Saatavilla verkossa: https://www.eurekaalert.org/pub_releases/2018-03/uot-nph032018.php Luettu: 29.7.2018.

Vuorinne, Anna (2018) Voiko katse raiskata? Sukupuolittuneen vallan ja seksuaalisen väkivallan feministinen kritiikki Ulli Lustin omaelämäkerrallisessa sarjakuvassa Tänäpä on loppuelämäsi viimeinen päivä. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2018. 6-27.

Vilkuna, Kustaa (1962) *Sanan valvontaa: sensuuri 1939–1944*. Helsinki: Otava.

Tutkimusaineisto

SKS KIA. Hugo Hörtsänän arkisto. *Jaakko Hörtsänän muistokirjat*. B435.

Kaunokirjallisuus

Filppa, Harri (2017) *Kuolema meidät erotti*. Oulu: Pokuto.

Huovinen, Veikko (2007) *Pojan kuolema*. Helsinki: WSOY.

Jalonen, Riitta & Louhi, Kristiina (2004) *Tyttö ja naakkapuu*. Helsinki: TAMMI.

Koskimies, Elias (2014) *Ihmepoika*. Helsinki: Gummerrus Kustannus Oy.

Lundán Reko & Tina (2006) *Viikkoja, kuukausia*. Helsinki: WSOY.

Skiftesvik, Joni (2014) *Valkoinen Toyota vei vaimoni*. Helsinki: WSOY.

Spiik, Karl-Magnus (2010) *Isän Suru*. Tampere: Mediapinta Oy.

Tämän maisterintutkielman liitteenä luova työ

Linkopuu, Henna (2019) *Davidin perintö*. Historiallisen romaanin käsikirjoitus – luonnos 30.5.2019